

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

K.N. YANGIBAYEV, A.R. ASHIROV

**INNOVATION TA’LIM
TEKNOLOGIYALARI VA METODLARI**

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan
4.11.02.02 – Maktabgacha ta’lim tashkilot tarbiyachisi kasbi bo‘yicha ta’lim
olayotgan o‘quvchilar uchun o‘quv qo‘llanma*

“Ilm va fan” nashriyoti
Toshkent 2023

UO‘K: 78.34(50‘)707

KBK: 005:02(075.8)

M 24

Taqrizchi

- Z.T. Rahimov** – Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrası mudiri, pedagogika fanlari doktori, professor, Turon Fanlar Akademiyasining akademigi

Mualliflar:

- K.N. Yangibayev** – Qashqadaryo viloyati kasbiy ta’limni rivojlantirish va muvofiqlashtirish hududiy boshqarma boshlig’i

- A.R. Ashirov** – Shahrisabz pedagogika kolleji direktori

K.N. Yangibayev, A.R. Ashirov

Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari [Matn]: o’quv qo’llanma.

– Toshkent: “Ilm va fan” nashriyoti, 2023. – 156 bet.

Maktabgacha ta’lim tashkilot tarbiyachisi kasbi bo’yicha tahsil olayotgan talaba yoshlardan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni ma’nan yetuk etib tarbiyalash, boshqaruv tizimida aniq maqsad asosida ish olib borishni taqazo etmoqda. Shu o’rinda **“Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari”** fanining o’rni beqiyosdir. Bu fan boshqaruv tizimiga qonunchilik asosida yangicha uslubda yondashishni o’rgatadi. Ushbu o’quv qo’llanmaning maqsadi: **Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari** fanining predmeti, vazifalari, ishlab chiqarishning boshqarish mexanizmi va funksiyasi, tarbiyachi faoliyatini tashkil etish, o’z-o’zini boshqarish, ijtimoiy boshqarish, unumdorlik me’yorlari bo’yicha boshqarish, huquq va majburiyatlar, tarbiyachilik faoliyatiga bevosita yoki bilvosita tegishli bo’lgan qonunlar, huquqiy-me’yoriy hujjatlardan xabardor bo’lish, ularni tushunib olishga yaqindan yordam beradi.

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan
4.11.02.02 – Maktabgacha ta’lim tashkilot tarbiyachisi kasbi bo’yicha ta’lim olayotgan
o’quvchilar uchun o’quv qo’llanma sifatida nashrga ruxsat etilgan.*

ISBN 978-9943-8697-9-0

© K.N. Yangibayev, 2023

© “Ilm va fan” nashriyoti, 2023

SO‘Z BOSHI

Mamlakatimizni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan yanada rivojlantirish maktabgacha ta'lim tizimi hodimlarini bolalar bilan ta'lim tarbiya ishlarini takomillashtirishga undaydi. Pedagogning vazifasi ta'lim jarayonini bolaning ehtiyojlarini qondirish va qobiliyatlarni rivojlantirish, shaxsini saqlab qolish va takomillashtirish, bolaning mustaqil qaror qabul qilishi, o'z his-tuyg'ulari va fikrlarini ifoda etishi uchun tashkil etishdir. Pedagog tarbiyalanuvchi bilan barcha bosqichlarni birgalikda olib borishi kerak: tayyorgarlik, natijalarni muhokama qilish, bolalarning tashabbusini qo'llab-quvatlash. Bolada ijobiy his-tuyg'ular va xotiralar bo'lishi muhimdir. Shu bilan birga, pedagog bilan hamkorlikda tarbiyalanuvchi rivojlanib boradi. Bu jarayonlarning barchasini pedagog faoliyatini to'g'ri rejalashtirmasdan amalga oshirish mumkin emas. Rejalashtirish masalalari har doim pedagoglarni qiziqtirib kelgan. Darhaqiqat, guruhdagi pedagogik jarayonni rejalashtirish murakkab, u pedagogdan to'g'ri tayyorgarlikni, bolalarning psixofiziologik rivojlanish qonuniyatlarini, MTT ta'lim dasturlari va shaxsga yo'naltirilgan pedagogikaning usullari va texnikasini bilishni talab etadi. Pedagogik amaliyot davomida rejalashtirish turlari o'zgardi. Ilgari barcha pedagoglar rejani daftarga yozishar edi. Ammo vaqt o'tishi, pedagoglarning ma'lumoti o'zgarishi bilan tabiiy ravishda rejalashtirish sxemalari o'zgartirildi, modernizatsiya qilindi, yozuv soddalashtirildi, yangi texnologiyalar joriy etildi. Yangisi joriy etilib, eski rejalaridagi ijobiy narsalar unutildi va bugungi kunda ko'plab rejalar andoza asosida, xayoliy va noaniq bo'lib qoldi. Ba'zan pedagog "Bugun nima qilyapman, mening vazifam nimalardan iborat" kabi angla-shilmovchiliklarga duch kelishi mumkin. Yoki u biron bir bo'limni, bolalar bilan ishlashning biror shaklini o'zi bilmagan holda o'tkazib yuboradi. U kundalik muammolar dengizida adashib qolishi va bola uchun juda muhim bo'lgan narsani unutishi tabiiy. Siz tarbiyachining rejasini ko'zdan kechirib, pedagogning savodxonligini, tahlil qila olish qobiliyatini, rejasini, professionalligini, guruh bolalarining o'ziga xos xususiyatlarini va bilim berish metodlarini qanchalik bilishini ko'rishingiz mumkin.

Ushbu qo'llanmaning maqsadi pedagogga shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirishda yordam

berishdir. Ushbu qo'llanma yordamida pedagog o'z ish kunini uslubiy jihatdan samarali ravishda rejalashtira oladi. Bu esa bolaning MTT da va kelajakda samarali va ijobiy ijtimoiylashuvini, to'liq va har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi. Yuqoridagilarga erishish uchun ta'lim tarbiya faoliyatini tashkil etishda, bolalarning mustaqil faoliyatini ta'minlash bo'yicha qarashlarida pedagogning o'zi o'zgarishi kerak. Pedagog bola bilan hamkorlik jarayonida o'zaro munosabatda bo'lishni o'rganishi kerak. Shu bois ta'lim jarayonini rejalashtirish va bunga tayyorgarlik ko'rishda quyidagilarni e'tiborga olishi kerak. Ta'lim faoliyatining mazmunini tanlash kerak. Bolalarga qiziqarli bo'lishi uchun uni qanday taqdim etish kerak. Bolalar tajribasining qaysi manbalaridan foydalanish kerak, buni qanday amalga oshirish kerak, bolalar ushbu mavzuni o'zlashtirishga qiziqishi uchun qanday yangiliklarni topishi va taklif qilishi kerak. Bolalarning xohishistaklarini, ularning moyilligi va qiziqishlarini qanday hisobga olishi kerak. Kattalar va bolalar, bolalarning tili, ularning his-tuyg'ulari namoyon bo'lishining o'ziga xos xususiyatini hisobga olgan holda, qanday qilib bir-birini tushunishni o'rganishi kerak. Ko'pincha bolalarning ta'lim faoliyatida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bolalarga nisbatan insonparvarlik, hurmat bilan munosabatda bo'lishni, vazifasini, birinchi navbatda, guruhning ishlashga hissiy-ijobiy munosabatini yaratishda ko'rishini anglatadi. "Sevimli mashg'ulotlar", turli o'yinlar va mustaqil ijodiy faoliyat turlari keng qo'llaniladi. Bularning barchasi albatta, "ta'lim" jarayonini yanada qiziqarli, jozibador, yanada samarali qiladi, ammo uni shaxsga yo'naltirilgan deb hisoblash uchun hali asos yo'q. Ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etish uchun guruhda xayrixoh ijodiy muhitni yaratish yetarli emas. Shaxsga yo'naltirilgan pedagogikaning mohiyati bolalarning subyektiv tajribasiga, o'z hayotiy tajribasiga doimiy murojaat qilishdir. Bundan tashqari, pedagogdan bir qator tanish kasbiy qarashlarni ko'rib chiqish talab etiladi. Bugungi kunga kelib, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari uchun maktabgacha ta'limning butun tizimini qayta qurish, nafaqat bola bilan, balki maktabgacha ta'limning barcha subyektlari bilan aloqa va o'zaro munosabat usullarini o'zgartirish zaruriyati yuzaga keladi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglarining asosiy vazifasi bolalar bilan ishlashni tashkil etish usullari va shakllarini, shaxsning potensial imkoniyati ochib berish maqsadiga eng mos keladigan innovatsion

pedagogik texnologiyalarni tanlashdir. Mualliflar shaxsga yoʻnaltirilgan pedagogik jarayonni rejalashtirishning barcha jihatlarini qamrab olish daʼvosidan yiroq. Bitta qoʻllanmada pedagogning bolaning MTTda boʻlgan davrida doimiy va uzluksiz hal qiladigan barcha pedagogik vazifalarni ochib berish qiyin. Ushbu qoʻllanmada oʻquvchi topadigan misollar, maslahat va tavsiyalar taʼlim jarayonidagi barcha holatlar uchun mos retseptlar sifatida qabul qilinmasligi kerak. Pedagogning faoliyatida tayyor retseptlar boʻlishi mumkin emas. Har qanday maslahat chuqur tushunishni, aniq sharoitlarni hisobga olgan holda uni amalda ijodiy qoʻllash qobiliyatini talab qiladi. Bu pedagogdan yuqori masʼuliyat, doimiy izlanishni talab qiladi.

I BOB. INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI FANIGA KIRISH

1.1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari tushunchasi, uning ta'riflari, metodikadan farqi

Aslida, innovatsiya XVII asrning o'rtalarida lotin tilida paydo bo'ladi va ma'lum bir sohaga yangi kirib borishni, unga joylashishni va bu sohada bir qator o'zgarishlarni keltirib chiqarishni anglatadi. Bu shuni anglatadiki, innovatsiya, bir tomondan, yangilik, amalga oshirish jarayoni, boshqa tomondan, yangilikni ma'lum bir ijtimoiy amaliyotga aylantirish faoliyati va umuman mavzu emas. Innovatsion faoliyat o'zining to'liq rivojlanishida o'zaro bog'liq ish turlari tizimini nazarda tutadi, ularning umumiyliги haqiqiy innovatsiyalarning paydo bo'lishini ta'minlaydi. Aynan:

- biror narsa qanday bo'lishi mumkinligi “kashfiyot” va qanday qilib amalga oshirilishi mumkinligi to'g'risida yangi bilimlarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyati “ixtiro”;

- muayyan sharoitlarda ilmiy bilimlarga asoslanib, nima bo'lishi mumkin yoki bo'lishi kerakligi to'g'risida qanday harakat qilish kerakligi to'g'risida maxsus, instrumental va texnologik bilimlarni ishlab chiqishga qaratilgan loyiha faoliyati innovatsion loyiha;

- muayyan amaliyot subyektlarining kasbiy rivojlanishiga, innovatsion loyihani amaliyotga tatbiq etish uchun nima va qanday qilish kerakligi to'g'risida har bir shaxsiy bilim tajribani shakllantirishga qaratilgan ta'lim faoliyatini amalga oshirish.

Bugungi kunda “innovatsion ta'lim” nima? Bu o'z-o'zini rivojlantirishga qodir bo'lgan va uning barcha ishtirokchilarining to'liq rivojlanishi uchun sharoit yaratadigan ta'lim, shuning uchun asosiy tezis innovatsion ta'lim bu rivojlangan va rivojlanayotgan ta'lim. “Innovatsion ta'lim texnologiyasi” nima?

Bu uchta o'zaro bog'liq tarkibiy qismlardan iborat kompleks. Talabalarga yetkaziladigan zamonaviy tarkib nafaqat fan bilimlarini rivojlantirishni, balki zamonaviy biznes amaliyotiga mos keladigan kompetensiyalarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu tarkib yaxshi tuzilgan va zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan multimedia o'quv materiallari sifatida taqdim etilishi kerak.

Zamonaviy o'qitish usullari bu nafaqat materialni passiv idrok etishga, balki talabalarning o'zaro ta'siriga va ularning o'quv jarayoniga jalb qilishga asoslangan kompetensiyalarini shakllantirishning faol usullari. Masofaviy o'qitish shakllaridan samarali foydalanish uchun axborot, texnologik, tashkiliy va aloqa komponentlarini o'z ichiga olgan zamonaviy o'quv infratuzilmasi. Hozirgi vaqtda maktab ta'limida turli xil pedagogik yangiliklar qo'llanilmoqda. Bu, birinchi navbatda, muassasaning urf-odatlarini va maqomiga bog'liq. Shunga qaramay, quyidagi eng xarakterli innovatsion texnologiyalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) fanni o'qitishda AKTni o'quv jarayonining mazmuniga kiritish turli fan sohalarini informatika bilan birlashtirishni nazarda tutadi, bu esa o'quvchilar ongini axborotlashtirishga va ularning zamonaviy jamiyatdagi axborotlashtirish jarayonlarini tushunishiga olib keladi. Maktabni axborotlashtirish jarayonining rivojlanayotgan tendensiyasidan xabardor bo'lish juda muhimdir, maktab o'quvchilari tomonidan informatika haqidagi dastlabki ma'lumotlarni o'zlashtirishdan tortib, umumiy ta'lim fanlarini o'rganishda kompyuter dasturiy vositalaridan foydalanishga, so'ngra ta'limning tuzilishi va mazmunini informatika elementlari bilan to'yinganligiga, axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida butun o'quv jarayonini tubdan qayta qurish. Natijada, maktab uslubiy tizimida yangi axborot texnologiyalari paydo bo'ladi va maktab bitiruvchilari kelajakdagi mehnat faoliyatida yangi axborot texnologiyalarini rivojlantirishga tayyorgarlik ko'rishadi. Ushbu yo'nalish o'quv dasturiga informatika va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni kiritish orqali amalga oshiriladi. Qo'llash tajribasi quyidagilarni ko'rsatdi:

a) masofaviy ta'limning turli shakllarini o'z ichiga olgan ochiq maktab axborot muhiti o'quvchilarning kasb fanlarini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi, ayniqsa loyiha usulidan foydalangan holda;

b) ta'limni axborotlashtirish talaba uchun jozibador bo'lib, maktab muloqotining psixologik zo'riqishi o'qituvchi talaba subyektiv munosabatlaridan "talaba kompyuter o'qituvchi" obyektiv munosabatlariga o'tish orqali olib tashlanadi, talabalar mehnati samaradorligi oshadi, ijodiy ishlar ulushi ortadi, maktab devorlarida fan bo'yicha

qo'shimcha ta'lim olish imkoniyati kengayadi va kelajakda universitetning maqsadli tanlovi, nufuzli ish tan olinadi;

v) o'qitishni axborotlashtirish o'qituvchi uchun jozibador, chunki bu uning mehnat unumdorligini oshirishga, o'qituvchining umumiy axborot madaniyatini oshirishga imkon beradi.

Hozirgi vaqtda dizaynning bir nechta turlari haqida aniq gapirish mumkin. Birinchidan, bu ma'lum bir yosh oralig'ida rivojlanayotgan ta'lim jarayonlarini psixologik va pedagogik loyihalash, bu insonning o'z hayoti va faoliyatining haqiqiy subyekti bo'lish uchun sharoit yaratadi xususan, o'qitish faoliyatning umumiy usullarini o'zlashtirish sifatida shakllantirish madaniyatning mukammal shakllarini o'zlashtirish sifatida, ta'lim odamlar jamoasining har xil turlarida yotoqxona me'yorlarini o'zlashtirish sifatida. Bundan tashqari, bu ta'lim jarayonlarining ayrim turlariga mos keladigan ta'lim muassasalari va rivojlanayotgan o'quv muhitlarining ijtimoiy pedagogik dizayni va eng muhimi Rossiyaning ma'lum bir mintaqasining an'analari, uslubi va rivojlanish istiqbollariga mos keladi. Va nihoyat, pedagogik dizaynning o'zi rivojlanayotgan ta'lim amaliyoti, ta'lim dasturlari va texnologiyalari, pedagogik faoliyatning usullari va vositalarini qurish sifatida. Aynan shu yerda an'anaviy ta'limdan an'anaviy maktab, an'anaviy boshqaruv tizimlari, an'anaviy ta'lim va tarbiya inson rivojlanishining umumiy tamoyilini amalga oshiradigan innovatsion ta'limga o'tishni ta'minlash uchun loyiha-tadqiqot faoliyatining alohida vazifasi paydo bo'ladi. Shunday qilib, rivojlanish psixologiyasida yosh me'yorlarini ma'lum bir yosh oralig'ida bolaning individual qobiliyatlarining ma'lum bir majmuasi sifatida va ontogeneznining turli bosqichlarida rivojlanish mezonlarini maxsus loyihalash zarur. Rivojlanish pedagogikasida bu yosh standartlariga mos keladigan, ta'lim texnologiyalari tiliga tarjima qilingan o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ya'ni, nima orqali va qanday qilib ushbu rivojlanish amalga oshiriladi? Ta'lim amaliyotida bu bolalar va kattalar jamoalarini madaniy va faoliyat aniqligida loyihalash, ya'ni, ushbu rivojlanishni amalga oshirish mumkin bo'lgan bunday ta'lim makonini loyihalash. Boshqacha qilib aytganda, rivojlanayotgan va rivojlanayotgan ta'lim tizimini loyihalash, agar bir vaqtning o'zida amalga oshirilsa shaxsni rivojlantirishning yosh me'yoriy modellarini psixologik o'rganish, ushbu modellarni amalga oshirish uchun o'quv dasturlari va texnologiyalarini pedagogik

loyihalash, o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarini birgalikda tashkil etish, yangi ta'lim maqsadlariga erishish uchun shart-sharoitlarni loyihalash va rivojlanish muammolarini hal qilish vositalari. Zamonaviy ichki ta'limda olib borilayotgan loyiha ishlarining misollarini, ehtimol yuzlab hisoblash mumkin. Biz bunday ishning faqat bir nechta turlarini belgilaymiz:

- individual o'qituvchi darajasida bu o'quv, tarbiyaviy, pedagogik dasturlarni o'z ichiga olgan o'quv dasturlarini loyihalash;

- ta'lim tuzilmasi rahbari darajasida bu aniq ta'lim dasturlari tizimi bilan ta'minlangan ta'lim turini loyihalash;

- ta'limni boshqarish darajasida bu turli xil ta'lim tuzilmalarini rivojlantirish dasturlarini loyihalash, ularning to'plami bolalar, talabalar, talabalarning naqd kontingentiga mos keladi;

- ta'lim sohasidagi siyosat darajasida bu ta'lim tizimini ma'lum bir mintaqa yoki umuman mamlakatning ijtimoiy madaniy infratuzilmasi sifatida loyihalash.

O'qitishda shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar bolaning shaxsiyatini butun maktab ta'lim tizimining markaziga qo'yadi, uning rivojlanishi uchun qulay, nizosiz va xavfsiz sharoitlarni ta'minlaydi, uning tabiiy imkoniyatlarini amalga oshiradi. Ushbu texnologiyadagi bolaning shaxsiyati nafaqat mavzu, balki ustuvor mavzu hamdir. Bu har qanday mavhum maqsadga erishish vositasi emas, balki ta'lim tizimining maqsadi. Bu talabalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga muvofiq individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. O'quv jarayonini axborot-tahliliy qo'llab-quvatlash va boshqarish talabaning ta'lim sifati. Ta'lim sifati boshqarishning axborot tahliliy metodologiyasi kabi innovatsion texnologiyalardan foydalanish har bir bolaning vaqt o'tishi bilan individual, sinf, parallelizm, umuman maktab rivojlanishini obyektiv, xolis kuzatish imkonini beradi. Ba'zi modifikatsiyalar bilan u sinfiy umumlashtiruvchi nazoratni tayyorlashda, o'quv dasturining har qanday mavzusini o'qitish holatini o'rganishda, bitta o'qituvchining ish tizimini o'rganishda ajralmas vositaga aylanishi mumkin. Intellektual rivojlanish monitoring. Har bir talabaning o'qish sifati tahlil qilish va diagnostika qilish, ishlash dinamikasini sinash va chizish orqali. Ta'lim texnologiyalari zamonaviy o'quvchini shakllantirishning yetakchi mexanizmi sifatida. Texnologiya texnologiya fani. Texnika san'at, bilim, ko'nikma,

ish texnikasi va ularni biznesga tatbiq etish. Texnologiya yunoncha Techno-san'at, hunarmandchilik, fan va logos-tushuncha, ta'limot so'zlaridan. Xorijiy so'zlar lug'atida "texnologiya-ishlab chiqarish jarayonlari metallar, kimyoviy usullari va vositalari to'g'risida bilimlar to'plami". Texnologiya yordamida aqlli ma'lumotlar amaliy yechimlar tiliga tarjima qilinadi. Texnologiya bu – faoliyat usullari va shaxsning faoliyatga qanday aloqasi. "Har qanday faoliyat texnologiya yoki san'at bo'lishi mumkin. San'at sezgi, texnologiya fanga asoslangan. Hammasi san'atdan boshlanadi, texnologiya tugaydi, shunda butun jarayon yana boshlanadi. Ta'limdagi zamonaviy texnologiyalar yangi ta'lim paradigmasini amalga oshirish vositasi sifatida qaraladi. Ta'lim texnologiyalarining rivojlanish tendentsiyalari shaxsning o'zini o'zi anglashi va o'zini o'zi anglashiga hissa qo'shadigan ta'limni insonparvarlashtirish bilan bevosita bog'liqdir. "Ta'lim texnologiyalari" atamasi "ta'lim texnologiyalari"dan ko'ra ko'proq sig'imli, chunki u o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan tarbiyaviy jihatni ham anglatadi. Yangi ta'lim texnologiyalari muhim ilmiy tadqiqotlar natijalariga hamroh bo'ladi. Shunday qilib, kibernetika va kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi dasturlashtirilgan ta'limning rivojlanishiga olib keldi, inson tafakkurining rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish natijalari muammoli ta'limning rivojlanishiga olib keldi. Faoliyat yondashuvi psixologlar va faylasuflarning inson faoliyati sohasidagi tadqiqotlari asosida vujudga keldi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanish tendentsiyalari shaxsning o'zini o'zi anglashi va o'zini o'zi anglashiga hissa qo'shadigan ta'limni insonparvarlashtirish bilan bevosita bog'liqdir. YUNESKO hujjatlarida o'qitish texnologiyasi konsepsiya an'anaviy pedagogikada umuman qabul qilinmaydi. Texnik, inson resurslari va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda bilimlarni o'qitish va o'zlashtirishning butun jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli usuli sifatida qaraladi. O'quv jarayonini parchalab tashlaydigan faol ta'limning individual shakllari va usullari, umuman, yaxlit ta'lim texnologiyalari va xususan, o'qitish texnologiyalari bilan almashtiriladi. O'quv jarayonining ishlab chiqarilishi o'quv jarayonini to'liq boshqarish imkonini beradi. Umuman pedagogik texnologiyaning chuqur ma'nosi nima?

Birinchidan, pedagogik texnologiya amaliy faoliyatdagi pedagogik noaniqlikni inkor etadi va uni o'quv jarayonining dastlabki loyihalash yo'liga o'tkazadi, so'ngra loyihani guruhda amalga oshiradi. Buni "didaktik (tarbiyaviy) vazifa" va "o'qitish, (o'qitish texnologiyasi)" tushunchalari tilida amalga oshirish mumkin.

Ikkinchidan, o'qituvchi uchun mo'ljallangan darsda ilgari ishlatilgan ishlanmalardan farqli o'laroq, pedagogik texnologiya talabani o'zi faoliyatining tuzilishi va mazmunini belgilaydigan o'quv jarayoni loyihasini taklif qiladi, ya'ni o'quv va kognitiv faoliyatni loyihalash deyarli har qanday talabalar muvaffaqiyatining yuqori barqarorligiga olib keladi.

Uchinchidan, pedagogik texnologiyaning muhim xususiyati maqsadni shakllantirish jarayonidir. Bu an'anaviy pedagogikadan farqli o'laroq, pedagogik texnologiyaning asosiy muammosi. U ikki jihatdan ko'rib chiqiladi:

- 1) maqsadli ta'lim diagnostikasi va talabalar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish sifatini obyektiv nazorat qilish;

- 2) umuman shaxsning rivojlanishi;

To'rtinchidan, pedagogik texnologiya predmeti ma'lum bir pedagogik tizimning loyihasi sifatida g'oyasi tufayli pedagogik texnologiyani ishlab chiqish va uni amalga oshirishning muhim prinsipini butun o'quv jarayonining yaxlitligi tarkibiy va mazmunli prinsipini shakllantirish mumkin.

Yaxlitlik prinsipi pedagogik tizim barcha elementlarining uyg'unligidir. Umuman olganda "pedagogik texnologiya" va xususan "o'qitish texnologiyasi" tushunchalarining ko'plab ta'riflari bilan ko'pchilik mutaxassislar ularni uchta muhim qoidalar bilan birlashtiradilar. Talabani kuzatilgan harakatlari to'plami shaklida kerakli standartni aniq belgilashga asoslangan ta'limni rejalashtirish, butun o'quv jarayonini o'qituvchining harakatlarining qat'iy ketma-ketligi va kerakli xulq-atvorni o'rganishni belgilaydigan shakllantiruvchi ta'sirlar, mukofotlar va jazolar tanlash shaklida" dasturlash o'quv natijalarini dastlab mo'ljallangan mezon bilan taqqoslash, aslida talabalarning xulq-atvor repertuarini bosqichma-bosqich murakkablashtirish deb tushunilgan kognitiv taraqqiyotni aniqlash uchun bosqichma-bosqich sinov. Ba'zilar fikriga ko'ra, texnologiya avvalgi "texnika" atamasining sinonimidir. Boshqalar, texnologiya metodologiyadan farqli o'laroq faqat

takrorlanadigan harakatlarni o'z ichiga oladi, ammo o'qituvchi shaxsiyatining tavsifini o'z ichiga olmaydi, bu har doim o'ziga xosdir, metodika esa harakatlar algoritmiga qo'shimcha ravishda uning muallifining shaxsiy xususiyatlarini ham o'z ichiga oladi, bu holda metodologiya kerakli natijalarni bermaydi. Boshqalar esa, hamma narsa vaqt bilan bog'liq deb hisoblashadi. O'tgan asrda "metodika" atamasi ma'lum bir o'quv faniga qat'iy bog'liq edi. Endi, XXI asrda u kengroq, umumiy ma'noda "texnologiya" sifatida ishlatiladi metodologiya emas, balki o'qitish boshqaruvni rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar. To'rtinchidan, texnologiya metodologiyadan farqli o'laroq uchta talabni qat'iy qondirishi kerak, harakatlar algoritmini tavsiflash, turli sharoitlarda turli o'qituvchilar va turli talabalarga nisbatan takrorlanishi va uchinchi kafolatlangan natijani berishi kerak. Dastlabki ikkita talabga rozi bo'lish mumkin, ammo har qanday texnologiyaning natijalarini yaxshilaydigan, kuchaytiradigan, ularni qadsizlantiradigan yoki hatto bekor qiladigan har bir o'qituvchining o'ziga xosligi, o'ziga xosligi haqida nima deyish mumkin. O'qitish texnologiyasi deganda ma'lum bir o'qitish usuli tushuniladi, unda funksiyani amalga oshirishning asosiy yuki inson nazorati ostida o'qitish vositasi tomonidan amalga oshiriladi. O'qitish texnologiyasida yetakchi rol o'quv vositalariga beriladi, o'qituvchi talabalarni o'qitmaydi, balki ularning faoliyatini rag'batlantirish va muvofiqlashtirish funksiyalarini, shuningdek, o'quv vositasini boshqarish funksiyasini bajaradi. O'qituvchining pedagogik mahorati kerakli tarkibni tanlash, dasturga va belgilangan pedagogik vazifalarga muvofiq optimal o'qitish usullari va vositalarini qo'llash. Jamiyatning ta'lim darajasi va shaxsning rivojlanishi uchun yangi talablari o'quv texnologiyalarini o'zgartirish zarurligiga olib keladi. Bugungi kunda ta'limning kasbiy yo'nalishini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etishga imkon beradigan texnologiyalar, shuningdek, talabaning shaxsiga uning qiziqishlari, moyilligi va qobiliyatiga e'tibor qaratish samarali hisoblanadi.

O'qitish usullari muammosi didaktikaning eng muhim muammolaridan biri nazariy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib qolmoqda. O'quv jarayonining o'zi, o'qituvchi va talabalarining faoliyati va shuning uchun o'qitish natijasi uning qaroriga bog'liq. Usul bu haqiqatga erishish usuli. Treningning muvaffaqiyati asosan talabalarining yo'nalishi va ichki

faoliyatiga, ular faoliyatining xususiyatiga, mustaqillik darajasiga, ijodiy qobiliyatlarning namoyon bo'lishiga bog'liq, ular usulni tanlashning muhim mezonini bo'lib xizmat qilishi kerak. Lerner va M.N. Skatkin o'qitishning 5 usulini ajratib ko'rsatishni taklif qilishdi:

Tushuntirish va tasvirlash usuli.

Reproduktiv usul.

Muammoli taqdimot usuli.

Qisman-qidiruv yoki evristik usul.

Tadqiqot usuli.

Tadqiqot faoliyatida tashabbuskorlik, mustaqillik, ijodiy izlanish eng to'liq namoyon bo'ladi. O'quv ishlarining usullari to'g'ridan to'g'ri ilmiy tadqiqot usullariga aylanadi. K. Babanskiy "o'qitish usullarini maqbul tanlash" algoritmining 7 bosqichini aniqladi. Materialni mustaqil ravishda yoki o'qituvchining rahbarligi ostida o'rganish to'g'risida qaror qabul qilish, agar talaba keraksiz kuch va vaqt sarf qilmasdan materialni mustaqil ravishda yetarlicha chuqur o'rgana olsa, o'qituvchining yordami ortiqcha bo'ladi. Aks holda, u yoki bu shaklda kerak. Reprodukativ va samarali usullarning nisbatlarini aniqlash. Agar shartlar mavjud bo'lsa, samarali usullarga ustunlik berish kerak. Induktiv va deduktiv mantiqning o'zaro bog'liqligini, analitik va sintetik bilish usullarini aniqlash. Agar ajratish va tahlil qilish uchun empirik asos tayyorlangan bo'lsa, deduktiv va sintetik usullar kattalar uchun juda mos keladi. Ular, shubhasiz, qat'iyroq, tejamkor, ilmiy taqdimotga yaqinlik sifatida afzalroqdir. Og'zaki, vizual, amaliy usullarni birlashtirish choralari va usullari. Talabalar faoliyatini rag'batlantirish usullarini joriy etish zarurligi to'g'risida qaror. "Nuqtalar", intervallar, boshqarish va o'zini o'zi boshqarish usullarini aniqlash. Haqiqiy o'quv jarayoni rejalashtirilganidan chetga chiqqan taqdirda zaxira variantlari haqida o'ylash.

1.2. Maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish

Maktabgacha ta'lim mutaxassislari ta'lim tizimida innovatsion g'oyalarni yaratish va joriy etish zamonaviy bolalar bog'chasini rivojlantirish uchun shartdir degan fikrga kelishib olishadi. Moliyalashtirish yuzasidan davlat muassasalari "Maktabgacha tarbiyachiga pul ketayot-

ganda” innovatsion tashkiliy yechimlarining kundalik tartibida kiritilgan innovatsion tashkiliy yechimlarning kunlik tartibiga kiritilishi institutning obro’sini sezilarli darajada oshiradi va rivojlanishning keyingi yo’nalishlarini belgilab beradi. O’quv jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Psixofizik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktabgacha tarbiyachilar tomonidan har doim ijobiy seziladi, ular faoliyatni osongina o’zgartiradilar. O’z navbatida, ta-shabbus pedagogik kompozitsiya, ota-ona jamoatchiligi, bolalar bog’-chasini o’quvchilarning oilalari bilan o’zaro ta’siri mexanizmlarini takomillashtirish zarurati, shuningdek, muhim ahamiyatga ega. Muta-xassislarning ta’kidlashicha, shtatlardagi innovatsion texnologiyalar nafaqat mumkin, balki ehtiyoj ham. Biroq, buni yodda tutish kerak. Pedagogik texnologiyalar. Maktabgacha bolalarning o’quv jarayonida qo’llanilishi mumkin, bir nechta qat’iy talablar berildi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Konseptuallik, o’quv jarayoni ma’lum ilmiy tushunchaga asoslanishi kerakligini anglatadi.

- Tizimga tegishli texnologiyalar, bu texnologiyalar tizimga xos bo’lgan barcha belgilarga ega bo’lishi kerak. Ya’ni, ular yaxlit, mantiqiy va ularning elementlarining o’zaro bog’liq tarkibiy qismlari bo’lishi kerak.

- Ishlov berish pedagogik jamoa muayyan maqsadlarni belgilash, o’quv jarayonini rejalashtirish, ish jarayonida, bir yoki boshqa lahzalarni tuzatish imkoniyatini tushunish kerak.

- Reproduktivchanlik bu talabga nisbatan qo’llaniladigan o’qituvchi shaxsidan qat’i nazar, texnologiya teng darajada samarali bo’lishi kerak.

Maktabgacha yosh bu – bolaning atrofida dunyoni faol o’rganadigan davr. Maktabgacha yoshdagi bolalar o’zlarining psixologik rivojlanish xususiyatlariga ega. Yurishni boshlaganida, bola juda ko’p kashfiyotlar qiladi, xonada, ko’chada, bolalar bog’chasida joylashgan narsalar bilan tanishadi. Turli narsalarni yig’ish, ularni o’rganish, mavzudan kelib chiqqan tovushlarni tinglash, bu obyektning qaysi fazilatleri va xususiyatlari borligini biladi. Ushbu davrda bolaning ingl. Figurativ va ingl. Effektiv fikrlash shakllari yaratilgan. 5-6 yoshligida bola, shimgich kabi, barcha ma’lumotlarni so’radi. Olimlar ushbu yoshlik davrida bolaning bu ma’lumotni esga olishini, bundan keyin u

hayotda hech qachon eslamasligini isbotladi. Bolalik ufqlarini kengaytira oladigan har qanday narsaga qiziqish uygʻotadigan davrdir va bu uning atrofidagi dunyoni qoʻllab quvvatlaydi. Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi yoshlar xotirjamlik hissi bilan ajralib turadi. Ularning kichik sabablarga koʻra ziddiyatlari va kuchli affektiv epizootiyalari yoʻq. Biroq, bu bola hissiy hayotining toʻyinganligi pasayadi degani emas. Axir, “preschooler” kuni juda koʻp his-tuygʻularga toʻlib ketadi, shuning uchun kechqurun bola charchagan va toʻliq charchash uchun keladi. Bu davrda hissiy jarayonlarning tuzilishi ham oʻzgaradi. Ilgari motorli va vegetativ reaksiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarda saqlanib qolgan emotsional jarayonlarga kiritilgan, ammo hissiyotlarning tashqi ifodasi yanada cheklangan shaklga ega boʻladi. Maktab oʻquvchilari nafaqat bugungi kunda qilayotgan ishidan, balki kelajakda nima qilishidan ham xafa boʻlib, xursand boʻlishadi. Presedrga tegishli boʻlgan har bir narsa rasm, oʻyin, qolip tuzish, onaga yordam berish, uy ishlarini bajarish yorqin hissiy rangga ega boʻlishi kerak, aks holda narsalar tezda yiqiladi yoki umuman boʻlmaydi. Chunki bu yoshdagi bola unga qiziq boʻlmagan ishni bajarolmaydi. Bu asrda, maktabgacha tarbiyachilarning boshqalarga va oʻzlariga boʻlgan munosabati muhim koʻrsatkichdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar koʻpincha kamchiliklarini tanqid qilishadi, tengdoshlariga shaxsiy xususiyatlar beriladi, bolalar va kattalar oʻrtasidagi munosabatlar, shuningdek, kattalar oʻrtasidagi munosabatni qayd qiladi. Biroq, ota-onalar bolalarga ibrat boʻla oladi. Shuning uchun, ota-onalar bolaga ijobiy maʼlumotni kiritish, shaxsiy yoki intellektual maʼlumot boʻlsin, u bolaga qoʻrquv, xavotir va haqoratni keltirmasliklari kerak. Bolani 6-7 yoshga yetganda, u kelajakda oʻzini namoyon qilish uchun hozirgi paytda amalga oshirish uchun oʻzini oʻtmishda eslab qoladi. Shu jihatdan ham ushbu bosqich bola hayotining deyarli 70 foizini tashkil qiladi. Yaʼni shu yoshlar oraligʻida bola atrofidagi olamdan hayoti davomidagi yarimdan koʻp informatsiyani oladi. Yapon iqtiboslarida aytilganidek, bu yoshda bolaga podshohdek munosabatda boʻlish kerak. Chunki, ushbu bosqich bola psixologiyasi uchun muhim voqealarga boy boʻladi. Maktabgacha taʼlim uzluksiz taʼlimning boshlangʻich qismi hisoblanadi. U bolaning sogʻlom va rivojlangan shaxs boʻlib shakllanishini taʼminlab, oʻqishga boʻlgan ishtiyoqini uygʻotib, tizimli oʻqitishga tayyorlab boradi. 6-7 yoshgacha boʻlgan maktabgacha taʼlim

davlat va nodavlat bolalar maktabgacha ta'lim muassasalarida va oilada amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limning maqsadi bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish maktabgacha ta'lim muassasasi hamda shtatdagi tibbiyot xodimlari, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasasiga biriktirilgan sog'liqni saqlash organlarining tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi va qoidalari, maktabgacha ta'lim muassasasiga bolalarni olib kelish va olib ketish qoidalari, maktabgacha ta'lim muassasasi binolarida xavfsizlikni tashkil etishga oid talablar, maktabgacha ta'lim muassasasida yong'in xavfsizligini tashkil etishga oid talablar, hudud xavfsizligiga bo'lgan talablar "Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni tashkil etish tartibi to'g'risida nizom" bilan tartibga solinadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim muassasalarining turi bo'lib, turli yo'nalishdagi maktabgacha bo'lgan davrdagi umumta'lim dasturlarini amalga oshiradi. Maktabgacha ta'lim muassasalari 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalashni, o'qitishni, nazorat qilishni, parvarishlashni va sog'lomlashtirishni ta'minlaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasining ish tartibi va u yerda bolalarning bo'lish davomiyligi davlatning maktabgacha ta'lim sifat va darajasiga bo'lgan talablari, nizom, maktabgacha ta'lim muassasasi va ota-onalar orasida tuzilgan shartnoma, hamda ta'sischilar tomonidan belgilanadi. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasasini tashkil etish tartibi, mol-mulki va pul mablag'lari, maxsus maktabgacha ta'lim muassasasida o'quv ta'lim va sog'lomlashtirish jarayonini tashkil qilish, ta'lim jarayoni ishtirokchilari va maxsus maktabgacha ta'lim muassasasining boshqaruvi haqidagi to'liq ma'lumotlar "Maxsus davlat maktabgacha ta'lim muassasasi to'g'risidagi nizom" da ko'rsatilgan. Jumladan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan

yaxshilash, ta'lim tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim muassasalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyati uchun yetarli sharoit yaratilmaganligi bois, binolar qarovsiz holga kelib, bo'shab yotganligi, ulardan samarali foydalanilmayotganligi tanqid qilinib, kelasi yilning birinchi yarmida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yettita yo'nalishdagi strategik vazifalar belgilab berildi.

Har qanday innovatsiya bu mutlaqo yangi komponentni yaratish va keyinchalik amalga oshirishdan boshqa narsa emas, buning natijasida atrof-muhitda sifat o'zgarishlari sodir bo'ladi. Texnologiya, o'z navbatida, muayyan biznes, hunarmandchilik yoki san'atda qo'llaniladigan turli xil texnikalar to'plamidir. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasalari innovatsion texnologiyalar zamonaviy komponentlar va texnikalarni yaratishga qaratilgan bo'lib, ularning asosiy maqsadi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishdir. Buning uchun bog'chalarning pedagogik jamoalari bolalarni tarbiyalash va intellektual rivojlantirishning boshqa maktabgacha ta'lim muassasalaridan farq qiladigan eng yangi modellarini ishlab chiqmoqda. Pedagoglar o'z kasbiy faoliyatida uslubiy vositalar, usullardan foydalanadilar va qabul qilingan modelga to'liq mos keladi. Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalaridan tobora ko'proq foydalanilmoqda va ularni amalga oshirish natijasi o'n yildan ortiq vaqt davomida namoyon bo'ladi. Bugungi kunga qadar bepoyon Vatanimizda bolalar bog'chalarida yuzdan ortiq ta'lim texnologiyalari qo'llanilmoqda. Ular orasida quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

- sog'liqni saqlash texnologiyalari;
- loyiha faoliyati bilan bog'liq texnologiyalar;
- loyiha faoliyatida foydalaniladigan texnologiyalar;
- axborot kommunikatsiya texnologiyalari.

Har bir shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan o'yin texnologiyalari deb ataladi. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, maktabgacha ta'lim muassasalariga innovatsion texnologiyalarni joriy etish nafaqat mumkin, balki zarur. Shu bilan birga, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarga bir nechta qat'iy talablar qo'yilganligini yodda tutish

kerak. Bularga quyidagilar kiradi. Konseptuallik, ta'lim jarayoni ma'lum bir ilmiy konsepsiyaga asoslanishi kerakligini taklif qiladi. Muvofiqlik bu – texnologiyalar tizimga xos bo'lgan barcha xususiyatlarga ega bo'lishi kerakligini ko'rsatadigan talab. Ya'ni, ular yaxlit, mantiqiy bo'lishi va ularning tarkibiy elementlari o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Nazorat qilish bu – talab, ya'ni o'qituvchilar tarkibiga muayyan maqsadlarni qo'yish, o'quv jarayonini rejalashtirish va ish jarayonida muayyan nuqtalarni tuzatish imkoniyati ta'minlanishi kerak. Qayta ishlab chiqarish bu texnologiyani amalda qo'llaydigan o'qituvchining shaxsiyatidan qat'i nazar, bir xil darajada samarali bo'lishi kerak bo'lgan talab. Maktabgacha ta'lim muassasasida zamonaviy ta'lim texnologiyalari yuqoridagi barcha fikrlarga mos kelishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, boshqa narsalar qatori, o'qituvchilar tomonidan tadqiqot faoliyati deb ataladigan faoliyat turlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu nimani anglatadi? Gap, birinchi navbatda, tarbiyachilarning sa'y-harakatlari, ikkinchi navbatda, bolalarda tafakkurning tadqiqot turini shakllantirishga qaratilgan. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish jarayonida o'qituvchilarda keng tarqalgan usullarga murojaat qilishadi: muammoni qo'yish, uni har tomonlama tahlil qilish, model-lashtirish, kuzatish, tajriba o'tkazish, natijalarni aniqlash, yechimlarni topish va eng yaxshisini tanlash. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi innovatsion “murabbiylarga” har bir bolaga yondashuvni topishga, uning xususiyatlarini, xarakter xususiyatlarini hisobga olishga yordam beradi va darslarni hayajonli va g'ayrioddiy “sarguzasht”ga aylantiradi. Buning uchun ota-onalar endi sevimli farzandlarini bog'chaga borishga ko'ndirishlari shart emas. Bolalar zavq bilan tashrif buyurishadi va har kuni o'zlarining kichik bilim bazasini boyitadilar. Zamonaviy dunyo bobo-buvilarimiz va hatto ota-onalarimizning yoshlik davridan sezilarli darajada farq qilishini inkor etishning ma'nosi yo'q. Bugungi kunda hatto yaqin o'tmishda ham maktabgacha ta'lim muassasasida biron bir innovatsion texnologiyalardan foydalanish haqida gap bo'lmaganligini tasavvur qilish juda qiyin. Hozirgi kunda kompyuter, planshet kabi ilg'or texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarni ajablantirmaydi. Axborot asri o'ziga xos o'yin qoidalarini belgilaydi, buni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. O'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, bolani

o'qishga, matematikaga o'rgatish, uning xotirasi va mantiqiy tafakkurini iloji boricha rivojlantirish uchun mo'ljallangan qiziqarli dasturlar tufayli maktabgacha yoshdagi bola uni qiziqtirishi va bilimga muhabbat uyg'otishi mumkin. Animatsiyalangan kompyuter rasmlarida bola tom ma'noda monitorga yopishib oladi va nima bo'layotganini diqqat bilan kuzatib boradi. Bolalar yangi ma'lumotlarni osongina eslab qolishadi va keyin ularni guruhda muhokama qilishadi. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar bolaning shaxsiyatini maktabgacha ta'limning butun tizimining markaziga qo'yadi, oilada va maktabgacha ta'lim muassasasida qulay sharoitlarni ta'minlaydi, uning rivojlanishi uchun nizolarsiz va xavfsiz sharoitlarni ta'minlaydi, mavjud tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiya yangi ta'lim dasturlari mazmuni talablariga javob beradigan rivojlanayotgan muhitda amalga oshiriladi. Rivojlanayotgan makonda bolalar bilan shaxsga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlar uchun sharoit yaratishga urinishlar qayd etilgan, bu esa bolaga o'z faoliyatini ko'rsatishga, o'zini to'liq amalga oshirishga imkon beradi. Biroq, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi mavjud vaziyat har doim ham o'qituvchilar shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar g'oyalarini to'liq amalga oshirishni boshladilar, ya'ni bolalarga o'yinda o'zini-o'zi anglash imkoniyatlarini taqdim etishdi, hayot tarzi haddan tashqari yuklangan deb aytishga imkon bermaydi, turli tadbirlar bilan, o'yinga oz vaqt qoladi.

II BOB. XORIJIY DAVLATLARNING ILG'OR PEDAGOGIK TAJRIBALARI

2.1. Rossiya va Qozog'istonning ilg'or innovatsion pedagogik tajribalarini o'rganish va tahlil qilish

Rossiyada bolalar uchun quyidagi maktabgacha ta'lim muassasalari mavjud. Bolalar bog'chasida ikki oylik bo'lgan bolalar bor. Kress shuningdek, o'zining kundalik va majburiy rivojlanish faoliyatiga ega. Bolaning yoshiga qarab boshlang'ich ko'nikmalarga ega bo'lishi ma'qul. U yurishi, yeyishi, ichishi, kiyinishi va h.k. Bolalar bog'chasi ta'lim muassasalarining eng keng tarqalgan va ommabop turi. Odatda, bolalar ertalabdan kechgacha bu yerda uxlashadi, o'ynaydilar, o'qiydilar, ovqatlanadilar. Bog'chalar ta'lim dasturlari bo'yicha farq qilishi mumkin, ammo davlat tomonidan belgilangan me'yorlar doirasida xususiy bog'chalar bundan mustasno. O'quvchilarni rivojlantirishning bir yoki bir nechta yo'nalishlarini intellektual, badiiy, estetik, jismoniy va ustuvor ravishda amalga oshiradigan umumiy rivojlanish tipidagi bolalar bog'chalari mavjud. Bolalar bog'chasiga kompensatsiya. Bu malakali tuzatishni ustuvor amalga oshiradigan bolalar muassasalari. Ular turli xil patologiyalarga ega bolalarni qabul qilishadi: aqliy zaiflik, sil kasalligi bilan intoksikatsiya, mushak-skelet tizimining buzilishi, eshitish, nutq, ko'rish, aql, ko'pincha kasal bolalar va boshqalar. Bu yerda maxsus sharoitlar yaratilgan va maxsus o'qitilgan o'qituvchilar va shifokorlar ishlaydi. Bunday bog'chalarda ota-onalar uchun maslahat markazlari mavjudligi ham muhimdir. Birlashtirilgan bolalar bog'chasi. Birlashtirilgan turdagi bolalar bog'chasi bir nechta turli guruhlarini o'z ichiga oladi: umumiy rivojlanish, kompensator, sog'lomlashtirish. Bolalarni rivojlantirish markazi. Bunday muassasa bolaning iste'dod va qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish va ochib berishga qaratilgan. O'yin va fitnes markazi, badiiy studiya, kompyuter sinfi, bolalar teatri va basseyn mavjud. Bolalar bilan ishlashni tashkil qilish uchun integral yondashuv qo'llaniladi va ko'pincha noan'anaviy dasturlar qo'llaniladi. So'nggi yillarda Rossiyada maktabgacha ta'limning yangi modellari tobora ommalashib bormoqda, qo'shimcha ta'lim muassasalari asosida guruhlar, bolalarni uyda o'qitish va h.k. Ko'pgina bolalar bog'chalarida ish vaqti davlat ish

jadvaliga yaqin haftaning besh kuni 7-8 dan 18-19 soatgacha. Shuningdek, 24 soatlik bolalar bog'chalari, 10 soatlik va 14 soatlik rejimlar mavjud. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi guruhlar soni byudjetni moliyalashtirish standartini hisoblashda qabul qilingan maksimal bandlik darajasidan kelib chiqib, muassis tomonidan belgilanadi. Guruhlarda: 2 oydan 1 yoshgacha – 10 ta bola; 1 yoshdan 3 yoshgacha – 15 ta bola; 3 yoshdan 7 yoshgacha – 20 ta bola. Shuningdek, turli xil bolalar soni bo'lgan turli yosh guruhlari mavjud. Barcha bolalar bog'chalari davlat darajasida tasdiqlangan dasturlarga muvofiq ishlaydi va ma'lum bir kun tartibini nazarda tutadi. Odatda, u o'quv mashg'ulotlari, yurish, uxlash, dam olish va h.k. Ertalab bolalar mashq qilishadi, nonushta qilishadi. Keyin mashg'ulotlar, piyoda sayr, ochiq o'yinlar mavjud. Kunduzi uxlash kerak. Shundan so'ng, bolalarga turli xil tadbirlar, yurish, mashg'ulotlar taklif etiladi. Bolalar bog'chalarida ovqatlanish odatda kuniga to'rt marta bo'ladi. Ko'plab bolalar bog'chalarida basseynlar mavjud. Ta'lim dasturlari nafaqat bolalarni maktabga tayyorlashni o'z ichiga olishi, balki ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, foydali ko'nikmalarni o'rgatish ham mumkin. Maktabgacha ta'lim 2 oylikdan 7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolaning intellektual, shaxsiy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash. Rossiyada maktabgacha ta'lim majburiy emas, shuning uchun ko'plab oilalar o'z farzandlarini tarbiyalashadi va o'qitadilar. Maktabgacha tarbiya, umumiy ta'lim maktabgacha, qo'shimcha rivojlanish uchun bir necha turdagi muassasalar mavjud. Bolalar uchun birinchi o'quv muassasalari Rossiyada XIX asrning oxirida paydo bo'lgan. Imtiyozsiz ota-onalarning oddiy bolalari 1866-yilda birinchi bepul "Xalq bog'chasiga" borishga muvaffaq bo'lishdi. Shu bilan birga, ziyolilar bolalari uchun birinchi bolalar bog'chasi paydo bo'ldi. Maktabgacha ta'lim muassasalari tizimi faol rivojlanib bordi va o'ttiz yildan so'ng Rossiyada bir necha o'nlab bolalar bog'chalari paydo bo'ldi: pulli va bepul, zodagonlar va ziyolilar, ishchilar va bolalar uylari uchun. Bu vaqtda tarbiyachilar uchun o'quv kurslari tashkil etila boshlandi, ma'ruzalar va "treninglar" o'tkazildi va tegishli adabiyotlar nashr etildi. 1917-yil 20-noyabrda rasmiy "Maktabgacha ta'lim to'g'risida deklaratsiya" qabul qilindi. Ushbu hujjat maktabgacha yoshdagi bolalarni bepul o'qitish va tarbiyalashni kafolatladi. Maktabgacha ta'lim bo'limiga ega bo'lgan birinchi pedagogika fakulteti

1918-yilda Moskva davlat universitetida ochilgan va boshqalar. XX asrning o'rtalariga kelib, ikki milliondan ortiq bola allaqachon bolalar bog'chalariga borgan.

Urushdan keyingi davrda SSSRda birinchi pitomniklar paydo bo'ldi, u yerda ota-onalar ikki oydan boshlab chaqaloqlarni tark etishlari mumkin edi. 60-yillarning boshlarida barcha maktabgacha ta'lim muassasalari uchun birlashtirilgan hujjat ishlab chiqilgan bo'lib, ularning ish dasturini belgilab berdi. XXI asrning boshlarida Rossiyada 45 mingdan ortiq maktabgacha ta'lim muassasalari mavjud. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimi bolalar bog'chalari, bolalarning qisqa muddatli yashash guruhlari, maktabgacha ta'lim markazlaridan iborat. Inson va fuqarolarning huquqlari va erkinliklari tizimida har bir insonning ta'lim olish huquqi ustun mavqega ega. Hozirgi vaqtda Rossiyada ta'lim tizimining faoliyati xalqaro huquq va Rossiya Federatsiyasi qonunchiligiga muvofiq amalga oshirilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash, individual qobiliyatlarni rivojlantirish va ushbu bolalarning rivojlanishidagi buzilishlarni zarur tuzatish uchun oilaga yordam beradigan maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'i ishlaydi. Maktabgacha ta'lim bu – bolalar bog'chasida, oilada va maktabda bolani tarbiyalash va o'qitishning uzluksizligini ta'minlaydigan, umrbod ta'lim tizimidagi birinchi qadamdir. 1980–1990-yillar ostonasida ta'lim tizimini isloh qilish bilan bog'liq holda “Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi” paydo bo'ldi. Mualliflar Vasiliy Davydov, V.A. Petrovskiy Rossiyada maktabgacha ta'limni ekspert baholash uchun asos bo'lgan to'rtta asosiy prinsipni aniqlaydi. Insonparvarlashtirish maktabgacha yoshdagi shaxsning gumanistik yo'nalishini, fuqarolik ongining asoslarini, mehnatsevarligini, inson huquqlari va erkinliklarini hurmat qilishni, oilasiga, vatanga, tabiatiga muhabbatni tarbiyalash. Ta'limning rivojlanayotgan tabiati bolaning shaxsiga yo'naltirilganlik, uning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, fikrlash va faoliyat usullarini o'zlashtirishga o'rnatish, nutqni rivojlantirish. Ta'lim va o'qitishning differentsiatsiyasi va individualizatsiyasi bolani uning moyilligi, qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos ravishda rivojlantirish; maktabgacha ta'limni mafkuradan chiqarish umuminsoniy qadriyatlarning ustuvor yo'nalishi, bolalar bog'chasining ta'lim dasturlari mazmunining mafkuraviy

yoʻnalishini rad etish. Rossiya maktabgacha taʼlim muassasalari oʻz faoliyatida 2008-yilda qabul qilingan “Maktabgacha taʼlim muassasasi toʻgʻrisidagi namunaviy qoidalarni” qoʻllaydilar, namunaviy qoidalarga muvofiq maktabgacha taʼlim muassasalari quyidagi vazifalarni hal qilishga chaqiriladi, bolalarning hayotini himoya qilish va jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash. Bolalarning kognitiv-nutqiy, ijtimoiy-shaxsiy, badiiy estetik va jismoniy rivojlanishini taʼminlash. Bolalarning yosh toifalarini, fuqaroligini, inson huquqlari va erkinliklariga hurmatni, atrofdagi tabiatga, vatanga, oilaga muhabbatni hisobga olgan holda taʼlim berish. Bolalarning jismoniy va yoki aqliy rivojlanishidagi kamchiliklarni zarur tuzatishni amalga oshirish bolalarning har tomonlama rivojlanishini taʼminlash uchun bolalar oilalari bilan oʻzaro munosabatlar. Ota-onalarga qonuniy vakillarga bolalarni tarbiyalash, oʻqitish va rivojlantirish masalalari boʻyicha maslahat va uslubiy yordam koʻrsatish. Zamonaviy maktabgacha taʼlim muassasalari koʻp funktsionallik, xilma-xillik, taʼlim jarayonining ustuvor yoʻnalishini tanlash erkinligi va taʼlim dasturlaridan foydalanish bilan ajralib turadi. Maktabgacha taʼlim muassasalari 2 oylikdan 7 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun moʻljallangan. Standart qoidalarga muvofiq, maktabgacha taʼlim muassasalarining har xil turlari ishlaydi. Maktabgacha taʼlim muassasalariga quyidagi turdagi taʼlim muassasalari kiradi:

- bolalar bogʻchasi (umumiy rivojlanishga yoʻnaltirilgan guruhlarda maktabgacha taʼlimning asosiy umumiy taʼlim dasturini amalga oshiradi);

- yosh bolalar uchun bolalar bogʻchasi (2 oylikdan 3 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun umumiy rivojlanish guruhlarida maktabgacha taʼlimning asosiy umumiy taʼlim dasturini amalga oshiradi, bolalarning ijtimoiy moslashuvi va erta sotsializatsiyasi uchun sharoit yaratadi);

- maktabgacha (katta maktabgacha) yoshdagi bolalar uchun bolalar bogʻchasi (maktabgacha taʼlimning asosiy umumiy taʼlim dasturini umumiy rivojlanishga yoʻnaltirilgan guruhlarda, shuningdek, agar kerak boʻlsa, 5 yoshdan 7 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun kompensatsion va kombinatsiyalangan yoʻnalish guruhlarida amalga oshiradi. Tenglikni taʼminlash boʻyicha tadbirlarni ustuvor ravishda amalga oshirish taʼlim muassasalarida bolalarni oʻqitish uchun boshlangʻich imkoniyatlar);

- nazorat va sogʻliqni saqlash boʻyicha bolalar bogʻchasi (sanitariya-gigiyena, profilaktika va sogʻlomlashtirish tadbirlari va

tartiblarini o'tkazish bo'yicha tadbirlarni ustuvor ravishda amalga oshirish bilan sog'lomlashtirish guruhlarida maktabgacha ta'limning asosiy umumiy ta'lim dasturini amalga oshiradi);

- kompensatsion tipdagi bolalar bog'chasi (bir yoki bir nechta toifadagi jismoniy va yoki aqliy rivojlanishdagi nogironliklarni malakali tuzatish bo'yicha tadbirlarni ustuvor ravishda amalga oshiradigan kompensatsion yo'nalishdagi maktabgacha ta'limning asosiy umumiy ta'lim dasturini amalga oshiradi);

- kombinatsiyalangan turdagi bolalar bog'chasi (maktabgacha ta'limning asosiy umumiy ta'lim dasturini turli xil kombinatsiyalarda umumiy rivojlanish, kompensatsion, rekreatsion va kombinatsiyalashgan yo'nalishlarda amalga oshiradi);

- bolalarni rivojlantirish yo'nalishlaridan birida ustuvor faoliyatni amalga oshiradigan umumiy rivojlanish tipidagi bolalar bog'chasi (maktabgacha ta'limning umumiy rivojlanishga yo'naltirilgan guruhlarda asosiy umumiy ta'lim dasturini amalga oshiradi, bolalarni bitta joyda rivojlantirish kognitiv-nutq, ijtimoiy-shaxsiy, badiiy-estetik yoki jismoniy kabi sohalar) Qozog'iston Respublikasida maktabgacha ta'lim "O'tgan asrning 90-yillarida Qozog'istonda ta'lim tizimi eskirgan uslubiy baza sharoitida rivojlandi.

YUNESKO tomonidan olib borilgan tadqiqotlar Qozog'istonda ta'lim sifatining barqaror pasayish tendensiyasini ko'rsatdi. Qozog'iston Respublikasida ta'lim tizimi talabalarni mustaqil hayotga tayyorlash va kelajak uchun aniq rejalarni shakllantirishga yo'naltirilmagan. Natijada, bitiruvchilarning atigi 30 foizi ongli ravishda o'zlarining keyingi kasblarini tanladilar. Maktabgacha ta'limning yetishmasligi bolalarning maktabga tayyorligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishining boshlanishi bilan respublika hukumati ta'lim darajasiga e'tibor qaratdi. Islohotlar qabul qilindi, ularning maqsadi davlat ehtiyojlariga muvofiq ta'lim sifatini oshirish va yuqori darajada rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini joriy etish edi. "Qozog'iston hukumati maktabgacha ta'lim muammosini jiddiy qabul qildi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishni oshirish va xususiy sarmoyalarni jalb qilish orqali davlat muassasalar sonining tez o'sishiga hissa qo'shdi. "Bolalar bog'chasiga boradigan bolalar ta'limning barcha darajalarida yaxshiroq o'rganadilar va umuman hayotda ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar. Ushbu dasturning maqsadlaridan biri bolalarni

sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya bilan to'liq qamrab olish, bolalarning turli maktabgacha ta'lim olishlari va ularni maktabga tayyorlash uchun o'quv dasturlariga teng kirish imkoniyatini ta'minlashdir. 5 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabgacha tarbiyalashning Davlat majburiy standartida maktabgacha ta'lim deganda o'zaro ta'sir qiluvchi ketma-ket maktabgacha ta'lim dasturlari umumiy va maxsus majmui va ularni amalga oshiruvchi maktabgacha ta'lim muassasalari bolalar tarmog'i uylari va maktab-internatlaridagi maktabgacha guruhlar tushuniladi. Yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar, bolalar uylari, maktabgacha sinflar, maktabdan tashqari tashkilotlarda maktabgacha guruhlar.

Maktabgacha ta'lim to'g'risida juda ko'p munozaralar bo'lib o'tdi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya mazmuni sifatini oshirish maqsadida 2008-yilda Maktabgacha ta'lim va tarbiya bo'yicha Davlat majburiy standarti ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Bolalarni guruh va individual psixologik pedagogik qo'llab-quvatlash dasturlari ishlab chiqildi va sinovdan o'tkazildi; nutqning buzilishi, aql, idrok, hissiy irodaviy soha va boshqa rivojlanish xususiyatlari bilan maktabgacha yosh bolalarni o'qitishga yondashuv ham o'zgardi. Qozog'istonda maktabgacha ta'lim tizimida birinchi o'rin bolalar mustaqilligini va o'zini o'zi ta'minlashni rivojlantirishga beriladi. Bolalik davri nafaqat maktab hayotiga tayyorgarlik, balki insoniyat taraqqiyotidagi muhim bosqich ekanligini angladilar. Yangi yondashuv bolaning ehtiyojlari va uning yoshi qiziqishlariga javob beradi. O'quv vazifalarning bosqichma-bosqich murakkablashishi bilan o'ynash jarayonida amalga oshiriladi. Bu bolalarga yangi bilimlarni olish jarayonida o'z qiziqishini saqlab qolish imkonini beradi. Qozog'iston Respublikasining yangi maktabgacha ta'lim standartining asosiy g'oyasi o'yin-kulgining bir turi sifatida ijodkorlikka aylanishi mumkinligidir. O'yin jarayonida inson munosabatlarining modellari shakllanadi, bola maktabga psixologik jihatdan tayyorlanadi. Maktabgacha ta'lim butun ta'lim tizimining poydevori hisoblanadi, chunki aynan shu yerda bolaning kelajakdagi rivojlanish xususiyatini belgilaydigan shaxsning asoslari qo'yiladi. Maktabgacha ta'limning maqsadi bu maktab o'quvchilarini maksimal darajada oshkor qilish uchun sharoit yaratishdir, bolaning individual yosh salohiyati. Funktsional jihatdan vakolatli shaxsni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar har qanday hayotiy vazifalarni, muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan,

ushbu bilim va ko'nikmalardan butun umr davomida olingan va inson bo'lib qoladigan shaxs zarur. Bola o'z hayotining subyekti bo'lish huquqini olishi, uning imkoniyatlarini ko'rish, kuchiga ishonishi, faoliyatida muvaffaqiyat qozonishni o'rganishi kerak. Bu uning bog'chadan maktabga o'tishiga katta yordam beradi, maktab ta'limi sharoitida o'rganishga bo'lgan qiziqishni saqlab qoladi va rivojlantiradi.

"Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'inidir. Bu bolaning sog'lom, rivojlangan shaxsini shakllantirishni, bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otishni, tizimli o'rganishga tayyorlanishni ta'minlaydi. 6 yoshgacha bo'lgan maktabgacha ta'lim 7 yosh davlat va nodavlat maktabgacha tarbiya muassasalarida va oilada. 4-5 Maktabgacha ta'limning asosiy yo'nalishi bolalarni maktabga tayyorlash, sog'lom, rivojlangan, erkin shaxsni shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, bilim olishga ishtiyoqni tarbiyalash, tizimli ravishda o'rganish. Maktabgacha ta'lim, Qozog'iston Respublikasi umumiy ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida, muhim rol o'ynaydi, chunki uning doirasida bolaning xususiyatlari aniqlangan, ularning rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilgan va keng ko'lamli dastur asosida bolaning maktabga tayyorligi amalga oshirilmoqda. Dunyo miqyosidagi hozirgi bosqichda maktabga tayyorgarlik ikki komponentning birlashtirilishi sifatida tushuniladi. O'qishga tayyorgarlik va maktabga tayyorgarlik. Maktabgacha tarbiya tashkiloti bu bolalarni parvarish qilishda, ularning umumiy madaniy, milliy qadriyatlar asosida uyg'un rivojlanishida, bolani umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich bosqichiga tayyorlashda ehtiyojlarini qondirish uchun yaratilgan ta'lim tashkiloti, ota-onalarning ishlarini va o'qishlarini davom ettirishlari, jamoat hayotida faol ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlarni yaratishda zarur. Maktabgacha tarbiya tashkiloti maktabgacha yoshdagi bolalarni bir yoshdan 6-7 yoshgacha tarbiyalash va o'qitish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash, individual qobiliyatlarni rivojlantirish va muhtoj bolalarning rivojlanishidagi buzilishlarni zarur bu umumiy ta'lim va yoki maxsus dasturlar asosida tuza-tishni amalga oshiradi. Umumiy funksiyalar va vazifalarni amalga oshirishda Qozog'istonning maktabgacha ta'lim muassasalari ular uchun asosiy xizmatlarga qarab maqsadlari bo'yicha farqlanadi. Bolalar bog'chasi, jismoniy va aqliy rivojlanishidagi nogiron bolalar uchun bolalar bog'chasi, nutq, ko'rishning og'ir va yengilroq nuqsonlari bilan tez-tez

va uzoq muddatli kasal bolalarning eshitish qobiliyati, intellekti, tayanch harakat tizimining funksiyalari, aqliy rivojlanishida sustlik, sil kasalligining dastlabki ko‘rinishlarida, sil kasalligining mayda va susayib borayotgan shakllarida, ko‘pincha uzoq muddatli sovuqlarda va boshqalar buzilishlarga qarab belgilanadi. Tuzatish turidagi maktabgacha tarbiya muassasalarida xizmatlarning asosiy turlari tibbiy, jismoniy rivojlanishni majburiy tuzatish va aqliy rivojlanishni majburiy tuzatish bilan rivojlanadi. Kombinatsiyalangan turdagi maktabgacha ta’lim muassasalarida guruhlar turli xil kombinatsiyalarda ishlaydi: masalan, umumiy rivojlanish va tuzatish guruhlari, parvarish qilish, nazorat qilish, sog‘lig‘ini yaxshilash va umumiy rivojlanish guruhlari; yosh guruhlari soni va bolalarning tashkilotda bo‘lish muddati bo‘yicha: bolalar bog‘chalari, ular kun bo‘yi, tun-u kun, moslashuvchan ish vaqtiga ega bo‘lishi mumkin. Asosiy turi bolalar bog‘chasi, 9-10 soat ishlaydi va bolalarni yoshga qarab taqsimlashga mos keladigan guruhlar mavjud. Hozirgi vaqtda respublikamizning qishloq joylaridagi maktabgacha ta’lim muassasalarining aksariyati oz sonli guruhlar va bolalarning aralash yoshdagi tarkibi bilan faoliyat yuritmoqda: bir guruh, ikki guruh, uch guruh. Shaharlarda guruhlar soni 4 dan 14 gacha bo‘lgan bolalar bog‘chalari mavjud, ba’zi bolalar bog‘chalarida parallel yosh guruhlari mavjud.

“Maktabgacha tarbiya va ta’limning davlat majburiy standartini joriy etish quyidagi maqsadlarga erishishni nazarda tutadi: o‘quv va tarbiyaviy ishlarning mazmuni, darajasi va sifatiga, o‘quvchilarning o‘quv yuklamasining maksimal hajmiga, tizimga qo‘yiladigan talablarni tartibga solish. Maktabgacha ta’lim muassasalari, maktabgacha sinflar, maktabdan tashqari tashkilotlarda maktabgacha guruhlar ishlarining samaradorligini nazorat qilish uchun; respublika bo‘ylab bolalarni maktabga tayyorlashning ekvivalentligi va yagona boshlang‘ich darajasini ta’minlaydigan har bir bola uchun maktabgacha ta’lim va tarbiyaning majburiy minimumini olish uchun sharoit yaratish; maktabgacha ta’lim tashkilotlarini, maktabgacha sinflarni, maktabgacha guruhlarini maktabdan tashqari tashkilotlarda attestatsiyadan o‘tkazish usullarini takomillashtirish, birinchi navbatda ularning bolalar bilan shaxsga yo‘naltirilgan o‘zaro munosabatlariga, rivojlanayotgan muhitni tashkil etishga asoslangan maktabgacha ta’lim va tarbiya mutaxassislarining kasbiy vakolatlarini oshirish, maktabgacha ta’lim va tarbiya

mazmunining bolaning hissiy, ma'naviy, axloqiy va intellektual rivojlanishi va o'zini rivojlantirishini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilganligi, uning mustaqilligi, tashabbuskorligi, ijodiy imkoniyatlarining turli shakllarda namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratish.

Bolaning ta'lim olish huquqi va uning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish bolalar hayoti va jamiyat farovonligi uchun juda muhimdir. Demokratiya qurilishi inson mamlakat siyosiy hayotida qatnashish huquqini qo'lga kiritgan paytdan emas, balki yoshligidan bola jismoniy, intellektual va ijtimoiy jihatdan rivojlana boshlagan paytdan boshlanishi kerak. Aytishimiz mumkinki, bizning davlatimiz barqaror demokratik o'zgarishlarga umidlari, ularning fikrlari va qarashlari oila, maktab muhiti va jamiyatda qadri ekanligini anglab, muvaffaqiyatli o'qishga tayyor bo'lgan bolalardir. Ta'limning demokratik o'zgarishi puxta yondashishni talab qiladigan oson jarayon emas. Bir tomondan, so'nggi o'n yilliklar davomida erishilgan ijobiy narsalarni saqlab qolish zarur, boshqa tomondan, ta'limga yangi yondashuvlarni joriy etishning dolzarb masalasi mavjud. Ushbu bosqichlardan biri bu – Qozog'istonning jahon ta'lim makoniga kirishi ko'rsatkichi sifatida 12 yillik ta'limga o'tishdir. 12 yillik umumiy o'rta ta'lim maktabiga o'tish konsepsiyasi maktabgacha va maktabgacha ta'lim standartlarini qayta ko'rib chiqishni talab qildi. Qozog'istonning katta afzalligi shundaki, maktabgacha ta'lim 20-asrning ikkinchi yarmida davlat ta'lim tizimining bir qismiga aylandi.

Maktabgacha ta'lim tizimi hukumatning oila oldidagi majburiyatlarini bajarishda muhim qism bo'lgan, chunki xizmatlar bepul yoki juda arzon narxlarda taqdim etilardi. Bu tizimni keng ommaga taqdim etdi. Odatda bolalarga yaxshi ovqatlanish, tibbiy nazorat va erta rasmiy ta'lim kafolatlangan. 1 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarning yarmidan ko'pi maktabgacha ta'lim tizimiga qamrab olingan. Bola uchun ishlaydigan qudratli bolalar sanoati yaratildi. Ba'zi mamlakatlar standartlari materiallarini tahlil qilib, eng rivojlangan mamlakatlarda erta bolalik maktabgacha yosh ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning murakkab muammolarini hal qilishga imkon beradigan maxsus ta'lim manbai sifatida qaralishiga amin bo'ldik. Shuni ta'kidlash kerakki, barcha Yevropa mamlakatlarida erta ta'lim milliy siyosatning predmeti bo'lib, bir qator mamlakatlarda bu davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Ushbu

yondashuv Qo'shma Shtatlarda ham mavjud. AQShning zamonaviy standartlari nafaqat ota-onalar va o'qituvchilarga, balki ko'plab mutaxassislariga ham qaratilgan. Mamlakatdagi eng muhim vazifalardan biri bu yerta o'qitishning samarali texnologiyalaridan foydalanishni qo'llab-quvvatlashdir. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyada aytilganidek, bolalarga ta'lim berish shaxsning qobiliyatini, iste'dodlarini, aqliy va jismoniy qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak, shuningdek, bolalar mustaqillikka to'liq tayyor bo'lishlari kerakligi ta'kidlangan. Jamiyatdagi hayot va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nizomida e'lon qilingan ruhiy ideallarda, ayniqsa tinchlik, qadr-qimmat, bag'rikenglik, erkinlik, tenglik va birlamlik ruhida tarbiyalangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalik maktabga tayyorgarlik emas, balki insoniyat taraqqiyotining mustaqil davri ekanligini anglagan holda, yangi standart turli xil maqsadlarni belgilaydi. Bolani rivojlantirish uchun to'laqonli makon yaratish va uning individual rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashni tashkil etish, qulay ijtimoiylashuvga va umuminsoniy va milliy qadriyatlarga asoslangan asosiy vakolatlarni o'zlashtirishga hissa qo'shadi. Standart bolaning malakasini shakllantirish asosida jamiyatda ijobiy munosabatlarga qodir bo'lgan ijodkor shaxsni tarbiyalashni nazarda tutadi. Qobiliyat bu paydo bo'lgan bilim muammolarini mustaqil ravishda hal qilish, o'z pozitsiyasini aniqlash uchun zarur bo'lgan rivojlanish darajasidir, bu insonga jamiyatdagi hayot normalari va qoidalarini yetarli darajada bajarishga imkon beradi. Bola o'z faoliyatini rejalashtirishni, maqsadni belgilashni, unga erishish yo'llarini topishni o'rganishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bola ijtimoiy madaniy pozitsiyalarni, harakatlarning o'zboshimchaliklarini o'zgartirish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Qozog'iston Respublikasi Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim standartining yangiligi shundan iboratki, maktabgacha ta'lim muassasalarining ta'lim faoliyati asoslari o'qituvchining asosiy o'quv dasturi bilan tartibga solinadigan faoliyati bilan emas, balki bola tomonidan pedagogik jarayonning mavzusi. Bolalar faoliyatining yetakchi shakli an'anaviy faoliyat emas, balki o'yin. Sotsiologik tadqiqotlar, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar shuni ko'rsatdiki, bolalar bog'chaga o'ynash uchun va tengdoshlari bilan muloqot qilish, vaqtni qiziqarli o'tkazish uchun keladi. Qolganlarning hammasi ular tomonidan bezovta qiluvchi

yuk sifatida qabul qilinadi, ular undan qochishga intilishadi. An'anaviy ravishda tashkil etilgan mashg'ulotlarga bolalarning atigi 20 foizi qiziqadi. Pedagogik jarayonni qurishda yangicha yondashuv bolalar ehtiyojlarini qondiradi. O'yin faoliyatidagi vazifalarning bosqichma-bosqich murakkablashishi bola o'zi oldinga borish va takomillashtirishga imkon beradi, ya'ni, har bir narsa tushuntiriladigan va faqat ijrochining fazilatlarini shakllanadigan treningdan farqli o'laroq, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, standart o'yin, o'yin-kulgi, dam olish, o'rganish, ijodkorlik, inson munosabatlarini, ularning hayotning turli sohalarida namoyon bo'lishini shakllantirishga aylanishi mumkin degan g'oyadan kelib chiqadi. Maktabgacha yoshdagi o'yin faoliyatini o'zlashtirish natijasida ijtimoiy ahamiyatga tayyor va ijtimoiy jihatdan qadrlanadigan faoliyat shakllanadi. "Bugungi kunda respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, umuman, ta'lim mazmuni va xususan, tarbiyaning sifatini qayta baholash zarurligini taqozo etmoqda. Ushbu hodisa odamlar ongidagi murakkab o'zgarish jarayonlari bilan birga keladi. Jamiyatimiz taraqqiyoti ko'p jihatdan biz yosh avlodni nimaga va qanday qilib o'rgatishimiz, ularning ongiga qanday axloqiy va ma'naviy kategoriyalarni qo'yishimiz, ularni madaniy va ijodiy vazifalariga tayyorlashimizga bog'liq. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchiga tobora ko'proq yuqori talablar qo'yilmoqda. Uning funksiyalari, qobiliyatlari va mahoratini belgilaydigan o'qituvchi standartining paydo bo'lishi tabiiydir. "Qozog'iston Respublikasining maktabgacha ta'lim standarti, nafaqat o'qitish uslublariga, balki asosan kuzatish va baholash, ularning faoliyatini loyihalashtirish va bola rivojlanishini bashorat qilish usullariga ega bo'lgan ijodkor o'qituvchiga qaratilgan. O'qituvchining faoliyati, yangi standartga muvofiq, maktabgacha yoshdagi shaxsning rivojlanishini ta'minlaydigan sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Standart o'qituvchining tafakkurini tiklashga mo'ljallangan bo'lib, unga pedagogik izlanishda faol qatnashish, yangi harakat usullarini o'zlashtirish, nostandart pedagogik vaziyatlarni yechish, ijodiy o'zgaruvchan va natijani bashorat qilish imkoniyatini beradi. Masalan, Filippinda ota-onalarning samaradorligini oshirish xizmati dasturi ishlab chiqilgan bo'lib, u ota-onalarga bolaning ehtiyojlarini tinglashga va tushunishni o'rgatishga qaratilgan. Qozog'istonda maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitish jarayonida ota-onalarning faol ishtiroki asosida

qurilgan Stepbustep xalqaro dasturi joriy etildi. Maktabgacha tarbiya standartlari ota-onalarning pedagogik jarayonni tashkil etishda sherik sifatida rolini belgilab berdi. Bundan tashqari, standart hech qachon bajarmagan mutlaqo yangi funksiyani bajaradi. Bolaning kompetensiyasini rivojlantirish ko'rsatkichlari tufayli, bu ota-onalarga har bir yosh bosqichida uning vakolatlari darajasini mustaqil ravishda kuzatib borish imkoniyatini beradi, uning uyda to'laqonli tarbiyasi va ta'limini ta'minlashga imkon beradi. Yangi standart maktabgacha ta'limning oila bilan o'zaro munosabatlarning yangi shakllariga, uning tarkibiga qo'shilish asosida jamiyat bilan mustahkam aloqalarni o'rnatishga, pedagogik jarayonni demokratlashtirishga, o'qituvchilar va bolalar jamoasida ochiq aloqalarni o'rnatishga tayyorligini, rivojlanayotgan ta'lim muhitini yaratish uchun. "Yangi standart, yangi qadriyatlarni keltirib chiqaradi. Ehtimol, bu ideal emas va ba'zi jihatlar bo'yicha qo'shimcha muhokamani talab qiladi. Ammo u ma'lum bir ma'noga ega, bu zamonaviy maktabgacha ta'lim sharoitida ko'proq mos keladigan ta'lim resurslarini yaratishda yordam berish uchun mo'ljallangan.

"Qozog'iston Respublikasida rivojlanishning hozirgi bosqichida, maktabgacha ta'lim tizimiga yangi yondashuvlarni va o'quv jarayonini tashkil etishning yangi samarali shakllarini izlashni talab qiladigan chuqur ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu Qozog'iston 2030 strategik dasturida, Qozog'iston Respublikasida ta'limni rivojlantirishning 2011–2020-yillarga mo'ljallangan davlat dasturida, Qozog'iston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida, aks etgan. 2010–2014-yillarga mo'ljallangan Balapan maktabgacha ta'lim va tarbiya, RK-1.001-2001 maktabgacha ta'lim va tarbiya bo'yicha davlat majburiy standarti va boshqa asosiy me'yoriy hujjatlar va qonun-osti hujjatlari. 5 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabgacha tarbiyalashning Davlat majburiy standartida maktabgacha ta'lim deganda o'zaro ta'sir qiluvchi ketma-ket maktabgacha ta'lim dasturlari umumiy va maxsus majmuyi va ularni amalga oshiruvchi maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'i, bolalar uylari va maktab internatlaridagi maktabgacha guruhlar tushuniladi. Yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar, bolalar uylari, maktabgacha sinflar, maktabdan tashqari tashkilotlarda maktabgacha guruhlar, maktabgacha ta'lim to'g'risida juda ko'p munozaralar bo'lib o'tdi va tashqi tomondan Qozog'istonda maktabgacha ta'lim bo'lmaydi kabi ko'rinishi mumkin.

Ammo u o'z pozitsiyasini himoya qildi, shu sababli yoki boshqa sabablarga ko'ra bolalar bog'chasiga bormagan bolalar uchun maktabgacha ta'lim olish imkoniyatini istisno qilmadi. O'rganishga tayyorlik bu inson aqlining bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni egallash uchun tug'ma qobiliyatidir. O'rganishga tayyorlik har bir odamda turlicha bo'lib, ko'plab omillar bilan mustahkamlanadi: sog'liqni saqlash muassasalaridan foydalanish imkoniyati, yaxshi ovqatlanish, ota-onalarning iqtisodiy imkoniyatlari va ish bilan ta'minlash, oilani qo'llab-quvvatlash, xizmatlarning mavjudligi va qo'llab-quvvatlash siyosati ko'proq bolani maktabga psixologik tayyorlash va uning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish darajasini amalga oshirish 5-6 yoshdagi bolalar uchun maktabgacha ta'limni amalga oshirish bosqichida sodir bo'ladi. Maktabga tayyorgarlik nafaqat bolaning holati, balki maktab, oila, atrof-muhit sharoitlari hamdir. Ushbu shartlarni yaxshiroq tushunish va aniqlash uchun eski maktabgacha ta'lim standartlari zarur.

Ta'lim uzoq muddatli "Qozog'iston 2030" strategiyasining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tan olingan. Qozog'istondagi ta'lim islohotlarining umumiy maqsadi ta'lim tizimini yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashtirishdir. Qozog'iston Prezidenti respublikani dunyoning eng raqobatbardosh 50 mamlakati qatoriga qo'shilish vazifasini ham qo'ydi. Ushbu maqsadga erishishda ta'lim tizimini takomillashtirish muhim rol o'ynaydi. "2005-yildan boshlab Qozog'iston Respublikasida 2005–2010-yillarda ta'limni rivojlantirish Davlat dasturi qabul qilindi. 2007–2011-yillarga mo'ljallangan "Qozog'iston bolalari" dasturi, 2008–2012-yillarda Qozog'iston Respublikasida texnik va kasb-hunar ta'limi rivojlanishining Davlat dasturi, bolalarni maktabgacha ta'lim-tarbiya bilan ta'minlash bo'yicha 2010–2014-yillarga mo'ljallangan "Balapan" dasturi; – "Maktabgacha ta'limning mahalliy tizimini modernizatsiya qilishning muhim bosqichi 2010–2014-yillarda bolalarni maktabgacha ta'lim va tarbiya bilan ta'minlash bo'yicha Balapan dasturining qabul qilinishi; Maktabgacha tarbiya va ta'limning ahamiyati tobora ortib borayotgani global tendensiyalardan biridir. Bolalar bog'chasiga boradigan bolalar ta'limning barcha darajalarida yaxshiroq o'rganadilar va umuman hayotda ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar. Ushbu dasturning maqsadlaridan biri bolalarni sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya bilan to'liq qamrab olish,

bolalarning turli maktabgacha ta'lim olishlari va ularni maktabga tayyorlash uchun o'quv dasturlariga teng kirish imkoniyatini ta'minlashdir. "Qozog'iston Respublikasining Ta'lim to'g'risida"gi qonuni besh yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabgacha majburiy tayyorlashni joriy etdi. 2016-yil 1-oktyabr holatiga ko'ra bolalar bog'chalarida va maktablarda 13,2 mingta maktabgacha sinflar va guruhlar faoliyat ko'rsatdi, 235,1 ming bola qatnashdi yoki 72%, bu o'tgan yilgi darajadan 6% yuqori, shundan: shaharlarda bolalarning 75%, qishloq joylarda 68%, 2006-yilda qishloq bolalarining 56,7% maktabgacha ta'lim bilan qamrab olingan. Maktabgacha ta'lim muassasalarini moliyalashtirish deyarli uch baravarga oshdi. Tahlillar mamlakatdagi mahalliy byudjetlarning maktabgacha ta'lim o'sganligini ko'rsatadi.

Maktabgacha tashkilotda bitta bolani saqlash xarajatlari 2015 yilga nisbatan 181,2 dollardan o'sdi. 2016-yilda 430, 2015-yilga kelib "Balapan" dasturi doirasida davlat va xususiy bolalar bog'chalari tarmog'i rivojlanib, maktabgacha ta'lim va o'qitish bilan 70 foiz qamrab olinadi. "Balapan" dasturi asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida joylar soni ko'payadi. Maktabgacha ta'lim statistikasi Qozog'iston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi so'nggi 5 yil ichida mamlakatning barcha hududlarida maktabgacha ta'lim muassasalari sonining o'sish dinamikasi to'g'risida xabar berdi. O'tgan yillar davomida maktabgacha ta'lim muassasalari soni 2388 ta obyektga ko'paygan. 1 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab olish darajasi 54 foizga – 758 772 bola, 3 yoshdan 6 yoshgacha esa 82 foizga – 658 312 bolaga o'sdi. 2015-yil yakuni bo'yicha mamlakatimizda 8834 maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatib, ularda 758,8 ming bola qatnashgan. Ikkala ko'rsatkich ham 2014-yilga nisbatan 4,3 foizga o'sgan. Shaharlarda 2844 tashkilot faoliyat ko'rsatdi, ularda 428,2 ming maktabgacha yoshdagi bolalar qatnashdi, yana 5990 tasi 330,6 ming bola qishloq joylarida o'qigan. Shu bilan birga, 260 mingdan ortiq bola, shu jumladan 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan 147 084 ming bola maktabgacha ta'lim muassasalariga joy olish uchun navbatda turibdi. Mamlakatdagi demografik jarayonlar respublikaning maktabgacha ta'lim muassasalarida joy olish uchun navbat o'sishining hal qiluvchi omillaridan biri hisoblanadi; 2008-yildan beri bolalar bog'chalarida joy kutayotgan bolalar soni 20,8 mingga o'sdi. Mahalliy ijro etuvchi

organlarning ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatdagi aholi punktlarining yarmida maktabgacha ta'lim muassasalari yo'q. Ushbu fakt bolalar populyatsiyasining ochiq ta'lim tashkilotlariga yetishmasligi bilan izohlanadi. 2010-yil oxirida maktabgacha tarbiya muassasalari kamomadini kamaytirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar bolalarni qamrab olish koeffitsiyentini 37 foizdan 38,7 foizgacha oshirishga imkon berdi: respublikada 17155 o'ringa 404 ta qo'shimcha maktabgacha ta'lim muassasalari, shu jumladan maktablar huzuridagi 318 mini-markazlar joriy etildi. 7834 joy Qozog'istonning maktabgacha ta'lim muassalarida 89,7% 3-6 yoshdagi bolalar, 2 yoshdan 3 yoshgacha-barcha o'quvchilarning 10,3%. Respublikaning 9 mintaqasidagi bolalar bog'chalarida 2 yoshgacha bo'lgan bolalar tarbiyalanadigan bolalar bog'chalari mavjud. 2007-yildan 2009-yilgacha kichkintoylar soni 1305 dan 942 taga kamaydi. Maktabgacha ta'lim tizimining asosiy hujjati Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya, Qozog'iston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni-qoidalarini amalga oshiradigan Qozog'iston Respublikasining maktabgacha ta'lim va tarbiya davlat majburiy standartidir. Maktabgacha tarbiya bu Qozog'iston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimining birinchi darajasidir, bu yosh va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda bolaning shaxsini shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratadi. Bolalarning maktabgacha ta'lim va tarbiya olish huquqi maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'i, bolalar uylaridagi maktabgacha guruhlar va yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar uchun maktab internatlar, maktabgacha sinflar, maktabdan tashqari tashkilotlarda maktabgacha guruhlar tomonidan ta'minlanadi. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning asosiy maqsadlari:

- bolalar hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish, ularni sog'lom turmush tarzi qadriyatlari bilan tanishtirish;
- bolaning shaxsiyatini uyg'un rivojlantirish, uning manfaatlarini qondirish va umuminsoniy va milliy qadriyatlar bilan tanishish asosida qobiliyatlarni rivojlantirish;
- bolada ijtimoiy va ma'naviy fazilatlarini shakllantirish;
- bolaning rivojlanishidagi og'ishlarni zaruriy tuzatishni amalga oshirish;
- kommunikativ, kognitiv, o'yin va boshqa faoliyatni rag'batlantirish; bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish;

– tashabbuskorlik, qiziquvchanlik, ijodiy o‘zini namoyon qilish qobiliyatini rivojlantirish;

– har bir bolaning hissiy farovonligini ta‘minlash, uning ijobiy o‘zini o‘zi anglashini rivojlantirish.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish maktabgacha ta‘lim dasturlarining majburiy minimal tarkibini, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining o‘qish yuklamasining maksimal miqdorini va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish darajasiga qo‘yiladigan talablarni belgilashga yagona yondashuvni talab qiladi, bu davlat tomonidan majburiy ravishda ta‘minlanadi. Qozog‘iston Respublikasida maktabgacha ta‘lim tizimini isloh qilishni tartibga soluvchi me‘yoriy hujjatlarning yuqoridagi tahliliy sharhi, ular asosan quyidagi strategik vazifalarni hal qilishni ta‘minlaydi degan xulosaga kelishimizga imkon beradi:

Qozog‘istondagi maktabgacha ta‘lim muassasalarida ta‘lim va tarbiya, ularning mulk turidan qat‘i nazar, umumiy standartga muvofiq amalga oshiriladi. Maktabgacha tarbiya bo‘yicha umumiy ta‘lim dasturlari to‘laqonli jismoniy rivojlanish, bolaning hayotini himoya qilish va sog‘lig‘ini mustahkamlash, nutq va ona tilini rivojlantirish, muloqot madaniyati, bolaning ijodiy qobiliyatlarini vizual, badiiy, nutq va musiqiy faoliyat kabilardir. Har bir dastur doirasida bolani har tomonlama rivojlantirish beshta asosiy yo‘nalish bo‘yicha amalga oshiriladi: salomatlik; muloqot; idrok; ijodkorlik; jamiyat. Bolalarni maktabgacha tarbiyalash va tarbiyalash ushbu dasturdan boshlanadi. U 1 yoshdan 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun mo‘ljallangan. Dasturda ustuvor o‘rin jismoniy faoliyatga, bola va tengdoshlari va kattalar o‘rtasidagi aloqa asoslariga beriladi. “Zerek Bala” Bu Qozog‘iston Respublikasi Davlat ta‘lim standartining maktabgacha ta‘lim va tarbiya bo‘yicha hozirgi talablariga javob beradigan yangi dasturlar to‘plamining davomi. Dastur 3-5 yoshdagi bolalar uchun mo‘ljallangan. Bu uning qobiliyatlari, ehtiyojlarini anglash orqali bolaning jamiyatdagi hayot jarayoniga asoslanadi. Dastur shuningdek, yuqoridagi beshta ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha bolaning bilim manfaatlariga mos keladigan ta‘lim blokini o‘quv jarayoniga kiritishni nazarda tutadi. “Biz maktabga baramiz” Maktabgacha tarbiya va o‘qitish bo‘yicha uchinchi. Va eng katta dastur 5-6 yoshdagi bolalar uchun mo‘ljallangan. Salomatlik ta‘lim sohasida sog‘lom turmush tarzi qoidalariga ongli ravishda rioya qilishni

shakllantirish, jismoniy va irodaviy fazilatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Aloqa ta'lim sohasi izchil nutqni rivojlantirishga, mazmunli monolog va dialogni qurish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Idrok ta'lim sohasida bolani atrofdagi dunyoda harakat qilish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va boshlang'ich qidiruv faoliyati bilan shug'ullanish o'rgatiladi. Ijod ta'lim sohasi turli xil badiiy qobiliyatlarni shakllantirish uchun javobgardir. Socium ta'lim zonasi bolani o'z me'yorlari, qadriyatlari, an'analari va qoidalariga ega bo'lgan jamiyatda keyingi hayotga tayyorlaydi. Rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab haqida yuqorida bayon qilingan eng yaxshi tajribalarni o'z ta'lim tizimimizda joriy qilish Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyin boshlandi. Bu sohda bizga YUNISEF, YUNESKO kabi Xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlarning O'zbekistondagi elchixonalari amaliy yordam bermoqdalar. Respublikamizdagi ta'lim muassasalari ta'limni takomillashtirish bo'yicha xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning barcha shakllaridan foydalalanayotirlar. Respublikamiz Oliy majlisining 1-chaqiriq X sessiyasida ta'limga oid ikki muhim xujjat Ta'lim to'g'risidagi Qonun Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning qabul qilinishi mamlakat ta'limini jahon andozalariga, rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab saviyasiga olib chiqishda ulkan voqea bo'ldi. Bizning maktabimiz jahonda eng ilg'or maktablar bo'lib qolishiga Respublika rahbariyati va hukumati tomonidan hamma shart-sharoit yaratilmoqda. Bizning ta'lim tizimlarimiz ham jahonda e'tirof etilgan ta'lim tizimlaridan biridir. Shu tufayli ham AQSH, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlar ta'limining ustalari bilan o'tkazilgan uchrashuvlar va muloqotlarda Respublikamiz ta'limi tizimiga yuqori baho berildi. Shuni ta'kidlash lozimki, Respublikamiz xalq ta'limi xodimlari oldida hozirgi kunda eng muhim vazifa mustaqil O'zbekistonning xozirgi ta'lim tizimlarini istiqlol ruhi bilan takomillashtirish, uni o'zimizning mumtoz pedagogika an'analari bilan boyitish, chet el pedagogikasidagi ilg'or jihatlarini o'zlashtirish, yangi yangi samarali o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahon davlat standartlari darajasiga olib chiqishdir. Buning uchun esa bizning iqtisodiy rivojlangan xorijiy davlatlardagi quyidagi ilg'or tajribalarni ta'lim tizimimizda qo'llay bilishimiz maqsadga muvofiqdir.

2.2. Fransiya va Ispaniyaning maktabgacha ta'lim tizimini va ilg'or pedagogik tajribalarini kuzatish va tahlil qilish

Fransiyada ta'lim juda ko'p bo'linmalarga ega bo'lgan yuqori markazlashtirilgan tarzda tashkil etilgan. Fransiyada bolaning maktabga kirishining asosiy yoshi 2 yoshdir. Ikki yoshli bolalar boshlang'ich maktabni boshlamaydilar, ular maktabgacha ta'limni boshlaydilar. Keyin, olti yoshga kelib, Fransiyadagi bola boshlang'ich maktabni boshlaydi. Fransiya oliy ta'limida quyidagi darajalar Boloniya jarayoni Yevropa Ittifoqining tomonidan tan olinadi: Litsenziya va Litsenziya Professionnelle bakalavr darajalari va shunga o'xshash nomdagi magistr va doktorlik darajalari. OECD tomonidan 2018-yilda muvofiqlashtirilgan Xalqaro talabalarni baholash dasturi 15 yoshli fransuzlarning umumiy bilim va ko'nikmalari, o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha dunyoda 26-o'ringa qo'ydi va OECD o'rtacha 493 ko'rsatkichidan past Iqtisodiy hamkorlik tashkilotining 15 yoshli fransuz o'quvchilarining fan va matematika bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlari pasaydi, o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha past natijalarga erishganlarning ulushi keskin o'sish tendensiyasini rivojlantirmoqda. Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimi ham qadimiy va boy tarixga ega. Fransiya davlatining hozirgi davrda amal qilina-yotgan "Ta'lim haqidagi qonuni" 1989-yil 10-iyulda qabul qilingan bo'lib, uning o'zgartirilishiga ta'lim strategiyasida ro'y bergan o'zgarishlar, mamlakatning ichki tashqi siyosatidagi islohotlar natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy sharoitlar, chet el pedagogikasidagi ilg'or texnologiyalarning mamlakat ta'lim tizimlariga kirib kelishi, o'quv predmetlarining integratsiyalari va boshqalar sabab bo'ldi. Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish, shunga yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir. Bu yerda davlat maktablari, xususiylar maktablar, oraliq maktablar mavjud. O'qitiladigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiyoti, o'qish va yozuv alohida ahamiyatga molik hisoblanadi. O'quv yili 5 chorakka bo'linadi. Fransuz maktablari boshlang'ich sinflarda o'qish ertalab bo'ladi, tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan

qo‘shimcha saboq oladilar. Matematika, ona tili va adabiyoti bazaviy fan, tarix, geografiya, mehnat, jismoniy tarbiya kabi fanlar esa rivojlantiruvchi predmetlar hisoblanadi. Fransiya ta‘limida bolalarning go‘daklik chog‘idanoq maktabda o‘qitish uchun tayyor holda olib kelish g‘oyat muhim masala hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan: kichik guruh – 2-4 yosh, o‘rta guruh – 4-5 yosh, katta guruh – 5-6 yosh. Maktabga tayyorlov guruhi 5-6 yosh bo‘lib, ularga Fransiyada 100% shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud. Fransiya boshlang‘ich ta‘lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo‘lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang‘ich maktab bepul va majburiy. Uning vazifasi o‘qish, yozish, hisoblash malakasini berishdir. O‘quv mashg‘ulotlari ertalab soat 9 dan 12 gacha hamda soat 14 dan 16 gacha 5 soat davom etadi. Maktabda ovqatlanish pullik, lekin juda arzonlashtirilgan narxlarda. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish 5 yil bo‘lib, uch bosqichda amalga oshiriladi.

1. Tayyorlov bosqichi.

2. Elementar kurs, bu bosqich ikki yil davom etadi.

3. Chuqurlashtirilgan bosqich.

Tayyorlov bosqichi 1 yilga mo‘ljallangan. Bunda bolalar hisoblashga, o‘qish va yozishga, kuylashga, o‘ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga, jismoniy mashqlar bilan mashg‘ul bo‘lishga, maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga, musiqa va mehnatga o‘rgatiladi. Navbatdagi bosqich elementar kurs bo‘lib, bu bosqichda o‘qish 2 yil davom etadi. Bunda o‘quvchilarning tayyorlov siklida predmetlar bo‘yicha olingan bilimlari yanada takomillashtiriladi. Boshlang‘ich maktabning 3 bosqichi chuqurlashtirish bosqichidir. Bunda o‘quvchilarning tayyorlov va elementar bosqichdagi bilimlari yanada chuqurlashtiriladi. Fransuz maktablarining boshlang‘ich bosqichida “Fuqarolik ta‘limi”, “Nafosat ta‘limi” ham o‘qitiladi. Nafosat ta‘limiga musiqa, tasviriy san‘at, sport kiritilgan. O‘quvchilar bilan yakka tartibda ishlash, ularni rag‘batlantirish, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, ta‘limda uzluksiz va vorislikni ta‘minlab berish boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga qo‘yilgan bosh talabdir.

O‘quv dasturining mazmunini bevosita o‘qituvchining o‘zi belgilaydi. Bir so‘z bilan aytganda, o‘qituvchi bolalar bilimiga to‘la mas‘ul

ekan uning uslub tanlashiga mustaqil harakat qilishiga ham to'la erkinliklar beriladi. 1990-yildagi hukumat qaroriga muvofiq maktabgacha tarbiya va boshlang'ich ta'limiga modullashtirish, bolalarning bilimiga u yoki bu fanga moyilligiga qarab differensiyalashtirish, ya'ni tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi berildi. Bunday dars jadvallari yillik, yarim yillik, choraklik asosida tuzilishi ham mumkin. O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim esa kollejlarda va litseylarda amalga oshiriladi. O'rta ta'lim ikki bosqichda bo'lib, birinchi bosqichda fransuz tili va adabiyoti, chet tili ingliz, nemis, ispan, italyan tillari, tarix, Fransiya geografiyasi, matematika, tibbiy fanlar o'rgatiladi. 6-5-sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi; 4-3-sinflarda esa o'quvchilarga qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi. Birinchi bosqich yakunlangach, o'quvchilar kasbiy yo'nalishlari bo'yicha guvohnoma oladilar, unvoni va diplom ishi uchun imtihon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlarga oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar. Fransiyada talabalar pedagogika, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga kirish uchunгина imtihon topshiradilar. Bundan tashqari, shu kasbga moyilligi ham alohida sinab ko'riladi. Boshqa oliygohlarga va universitetlarga esa bakalavr diplomi bo'lgan yoshlar imtihonsiz qabul qilinaveradi. Fransiyada oliy ma'lumot va ixtisos beruvchi oliy texnologik institutlar mingdan ortiq. Ular odatda sanoat maishiy xizmat ko'rsatish informatika mutaxassisliklariga ixtisoslashgan. O'qish muddati 2 yil bo'lib, sakkiz haftalik ishlab chiqarish amaliyotni ham ko'zda tutadi.

Sirtqi ta'lim. Sirtqi ta'lim xususiy yoki davlat ta'lim shoxobchalarida amalga oshirilishi mumkin. Mamlakatda milliy sirtqi ta'lim markazi faoliyat ko'rsatmoqda, u 500 turdagi o'rta, oliy professional ma'lumot berishni tavsiya eta oladi. Odatda ta'limning bu turi oilaviy sharoit, iqtisodiy sharoitlar tufayli maktabda o'qishni davom ettirish imkoniyati bo'lmagan kishilar uchun mo'ljallangan. Sirtqi ta'lim katta yoshlilar uchun uzluksiz ta'limning muhim shoxobchasi bo'lib qolgan. Ular o'z ixtiyorlari bilan, o'z mablag'lariga yoki korxonalar mablag'i hisobiga o'qiydilar. Fransiyada sirtqi ta'lim 1 mln kishini qamrab olishi mumkin. Fransiyada maktab rahbarligi lavozimiga erishmoq uchun ta'limga rahbarlik qilishdan saboq beruvchi maxsus markazlarda o'qiydilar. Bunday markazlarda ular rahbarlik qilish, maktab iqtisodiyotini

boshqarish, ta'limdagi yuridik masalalar, qonunchilik, ota-onalar bilan ishlash, madaniy oqartuv ishlarini tashkil etish, jamoada yaxshi psixologik muhitni barpo etish kabi jihatlarni o'rganadi, o'qish yakunlangach, suhbatdan, test imtihonlaridan o'tadilar.

Ispaniyada maktabgacha ta'lim. Ispaniyada ta'lim bolalar bog'chasi, maktab, universitet. U yer ko'p asrlik an'analarga ega bo'lgan romantik mamlakat. Ispaniyada ta'lim va mashg'ulotlar maktablarida texnologik ta'lim. Quyoshli va sirli Ispaniya ko'plab sayyohlarga ma'lum. Ushbu muhtasham yer ajablanarli darajada mavrlar o'ziga xosligini va nafis "yevropaliklarni" birlashtiradi. Hashamatli ta'tillardan tashqari, Ispaniya nufuzli ta'lim olish imkoniyatidan mamnun bo'lishi mumkin. Bugungi kunda Rossiya universitetlarining istalgan talabalari Ispaniyada oliy ma'lumot olishlari mumkin. Bugungi kunda Ispaniyada maktabgacha ta'lim majburiy hisoblanmaydi. Ammo ko'pgina ota-onalar bu o'zlarining to'liq rivojlangan shaxsiga aylanishlarining yagona yo'li ekanligiga ishonib, bolalarini bolalar bog'chasiga berishni afzal ko'rishadi. U yerda Davlat va xususiy bolalar bog'chalari mavjud. Jamoat bog'chalarida ta'lim olish narxi nisbatan past. Ammo xususiy maktabgacha ta'lim muassasalarida o'quv to'lovlari ko'pincha "tishlaydi". Xususiy maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlaydigan o'qituvchilarning maoshlari ham ancha yuqori. Odatda, ispan tilidagi boshlang'ich ta'lim ikki bosqichni o'z ichiga oladi: bolalar bog'chasi va tayyorgarlik sinflari. Birinchi bosqichda uch yoshga to'lmagan yosh bolalar o'qitiladi. Ikkinchi bosqichda uch yoshli va olti yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar o'qitiladi. Bolalar nimani o'rganadilar? 1-bosqich bolalarning umumiy rivojlanishiga qaratilgan. Rossiyaning maktabgacha tarbiya muassasalarida bo'lgani kabi, tajribali o'qituvchilar ham bolalarning intellektual va jismoniy rivojlanishi ustida ishlashadi. Shuningdek, bolaning ijtimoiylashuviga e'tibor beriladi. Mustaqillikning o'ta muhim ko'nikmalarini rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Ispaniyalik bolalar bog'chasi mashg'ulotlari. Bolalar uchun darslar faqat o'yin shaklida o'tkaziladi. Ushbu yoshdagi bolalar tezda chalg'itishi va tez charchashini hisobga olsak, tematik mashg'ulotlar musiqiy va raqs tanaffuslari bilan "suyultiriladi". Odatda, ota-onalar farzandlarini ertalabdan kechgacha butun kunga qoldiradilar. Bu shuni anglatadiki, bolalar bog'chasi bolalariga tushlik va peshindan

keyin mutanosib ovqat beriladi. Ba'zi maktabgacha ta'lim muassasalarida atigi olti soatlik dars kuni bor. Xususiy maktabgacha tarbiya muassasalarining asosiy afzalliklaridan biri bu – guruhlarda kam sonli bolalar borligi – faqat 5-10 kishini hisobga olishdir. Shu tufayli o'qituvchi ular bilan yanada ehtiyotkorlik bilan muomala qilish va har bir bolaga e'tibor berish imkoniyatiga ega. Shunisi e'tiborga loyiqki, ba'zi ispan kollejlarida o'zlarining bolalar bog'chalari mavjud. U yerni bitirgan bolalar avtomatik ravishda ushbu kollejga o'qishga kiradilar. O'qish narxi qancha? Maktabgacha ta'limning narxi doimiy emas. Ispaniyaning turli universitetlarida o'qish to'lovlarini taqqoslash jadvali. Bu ma'lum bir bolalar bog'chasining xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin. Maktabgacha ta'limning o'rtacha narxi 200-500 yevroni tashkil etadi. To'lov har oyda amalga oshiriladi. Agar ota-onalar bolasini xususiy bolalar bog'chasiga joylashtirish imkoniga ega bo'lmasalar, siz enaga xizmatidan foydalanishingiz mumkin. Tashrif buyurgan o'qituvchi xizmatining narxi soatiga 5-10 yevrogacha o'zgarib turadi. Bolalar bog'chasida o'qitish. Bolalar bog'chasi tugagandan so'ng, bola tanlangan kollejdagi tayyorgarlik sinflaridan biriga tayinlanadi. Ushbu sinfda yosh "o'quvchiga" mantiqiy fikrlash, yozuv, arifmetika va o'qish asoslari o'rgatiladi. Shuningdek, bolalar musiqa va raqs darslariga qatnashadilar. Ko'pgina maktablarda, shu jumladan, shtatda esa katta tayyorgarlik sinfida bolalar ingliz tilini o'rganishni boshlaydilar. Bir guruhda bolalarni bitta o'qituvchi boshqaradi. Ko'pgina mutaxassislarning fikriga ko'ra, tayyorgarlik mashg'ulotlarida 3 yil o'tgandan so'ng, bola axloqiy, jismoniy va intellektual jihatdan o'qishni yuqori darajada davom ettirishga tayyor bo'ladi. Asosiy mashg'ulotlardan tashqari, bolalar turli xil ekskursiyalarda qatnashadilar. Bu ularga Ispaniya madaniyatini chuqurroq anglashga, uning boy va anchagina notinch tarixi bilan tanishishga yordam beradi. Bunday sinflarda o'qitish narxi ikki yuzdan ming yevrogacha o'zgarib turadi.

2.3. Italiya va Germaniyaning maktabgacha ta'lim tizimi va ilg'or pedagogik tajribalarini o'rganish

Germaniya Federativ Respublikasi 16 ta mustaqil Federativ yerlar (viloyatlar)dan iborat bo'lib, har biri shakliga ko'ra turlicha bo'lgan

ta'lim tizimiga ega. Ta'lim muassasalari, asosan, davlat tasarrufida bo'lib, ular uchun ta'lim dasturiga tegishli bo'lgan davlat ko'rsatmalari mavjud. Ta'limni joriy qilish va boshqarish Federal yerlar (FE) hukumatining kompetensiyasiga kiradi, lekin markaz tomonidan umumiy rahbarlik ham bor: ta'lim vazirligi ta'lim siyosati konsepsiyasini ishlab chiqadi, OO'Ylarini kengaytirishga mablag' ajratadi. GFR konstitutsiyasiga ko'ra har bir Federal yer o'z hududidagi maktab va oliy ta'limni rejalashtirish va amaliyotga tadbiq etish bo'yicha o'zi javob berishga qaramay, barcha Federal yerlar va Federal hukumat umumta'lim va oliy ta'lim muassasalarida o'qitish kurslarida birlikni ta'minlash maqsadida hamkorlik qiladilar. Federal organlar va Federal yerlarning ta'lim sohasi bo'yicha siyosati kelishilgan: ta'limning davomiyligi, ta'tillar, o'quv dasturi, imtihonlarni o'zaro tan olish, attestatlar, maktabni tugatganligi haqida guvohnoma, diplomlar, unvonlar shular jumlasidandir. Federal hukumatning huquqlari asosiy qonunlarni qabul qilishda, jumladan moliyalashtirish masalalarida chegaralangan. Ta'limdagi xarajatlar haqida quyidagilarni aytish mumkin:

- birorta Federal yerlar davlat umumta'lim, kasbiy o'quv yurtlarida o'qish uchun pul olmaydi;

- barcha Federal yerlarda o'quvchilarni uydan maktabga, maktabdan uyga tashuvchi avtobuslarni o'z hisobidan beradi, deyarli barcha o'quvchilarga darslik va o'quv qo'llanmalarni qiymatining ozgina qismiga beriladi;

- ma'lum toifadagi o'quvchilar va talabalarga mavjud federal qonunlarga ko'ra davlat moddiy yordam ko'rsatadi.

Germaniyada xususiy maktablarga ruxsat berilgan, ular orasida diniy maktablar ham bor. Bu maktablarda taxminan 8% o'quvchilar tahsil oladilar. Xususiy maktablar o'quv dasturlarini tanlashda davlat maktablariga nisbatan erkin bo'lganligi bois turli pedagogik muqobilarning aprobatsiyasi o'tkazilib turiladi. Sekin-asta differensiyalashgan ta'lim tizimi, ya'ni har bir o'quvchiga uning qobiliyati va o'qishdagi turlicha yo'nalishiga ko'ra moslashuvchan yondashuv kiritilmoqda. Umuman olganda Germaniya ta'lim tizimi bir necha bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Elementar ta'lim: maktab ta'limining 1-bosqichiga tegishli bo'lib, maktabgacha muassasalar kiradi. Asosan, bular bolalar bog'chalari, tayyorlov sinflari va kirish guruhlar bo'lib, bu yerlarga

bolalarning qatnashishi 3 yil davomida ota-onalar xohishiga ko'ra ixtiyoriydir.

2. Ta'limning birinchi bosqichi. Primastufe boshlang'ich maktab, unga 6 yoshdan qatnay boshlashadi. O'qish muddati 4 yil, Berlin va Brandenburgda 6 yil. Bu bosqichdagi ta'limning maqsadi – bolalarga ta'limining ikkinchi bosqichidagi u yoki bu maktabda ta'limni davom ettirishga imkon beruvchi asosiy bilimlarni berishdan iborat.

3. Ta'limning ikkinchi bosqichi. Sekundastufe 1 yo'nalishli bosqich deb nomlanuvchi bosqichdir, unda bolalarni ularning iqtidoriga ko'ra o'quv muassasalarining kerakli turiga yo'naltiradi: asosiy maktablar, real maktablar, gimnaziyalar, kompleks maktablar. O'quvchilar ta'lim haqidagi attestatni real va asosiy maktablarni bitirgach olishadi.

4. Ta'limning uchinchi bosqichi. Sekundastufe 2ga gimnaziyaning yuqori sinflari, shuningdek, kasbiy ta'lim va muassasalarda kasbiy ta'lim kiradi. Muassasalarda kasbiy ta'lim dual tizimi deb ham ataladi, unda ta'lim va ishlab chiqarish amaliyoti 2 yil davomida olib boriladi, bu o'qishni tugatish o'rta ta'limni tugatish bilan teng bo'lib, yakunida faqat kasbiy sohada o'qishni davom ettirish mumkin. Gimnaziyada 3 yil o'qib, o'quvchilar umumiy shahodatnoma yetuklik attestati abitur oladilar, bu ularga istalgan oliy o'quv yurtiga kirishga imkon beradi.

5. Ta'limning to'rtinchi bosqichi, Oliy ma'lumot haqida diplom beruvchi oliy o'quv yurtlari va malaka oshirish o'quv muassasalari.

Italiya ta'lim tizimi. Italiyadagi zamonaviy xalq ta'limi tizimi 19-asrning 2-yarmidan tarkib topa boshlagan. 1859-yilda 6-9 yoshdagi bolalarning majburiy ta'limi to'g'risida qonun "Kazati qonuni" qabul qilingan edi. Italiyada 6-14 yoshdagi bolalar uchun majburiy 8 yillik ta'lim joriy etilgan. Davlat maktablari bilan birga, asosan, diniy tashkilotlar ta'minotidagi xususiy maktablar ham mavjud. Xalq ta'limi tizimiga quyidagilar kiradi: 3-5 yoshli bolalar uchun majburiy bo'lmagan maktabgacha tarbiya muassasalari, majburiy maktablar 6-11 yoshli bolalar uchun 5 yillik boshlang'ich va 3 yillik quyi o'rta maktab, majburiy maktab negizida o'rta umumiy ta'lim va hunar ta'limi beradigan to'liq o'rta umumiy ta'lim maktab litseylari 5 yil ta'lim beradigan mazkur o'quv yurtini bitirganlar universitetga kirish huquqini oladi, o'quv yurtlari boshlang'ich maktab muallimlarini tayyorlovchi 4 yillik o'qituvchilar institutlari va maktabgacha tarbiya muassasalari tarbiyachilarini tayyorlovchi 3 yillik ped. maktablari, hunar o'quv yurtlari

malakali ishchilarni tayyorlovchi 3 yillik hunar institutlari, o'rta texnika ma'lumotli xodimlarni tayyorlovchi texnika institutlari, o'rta badiiy va musiqa o'quv yurtlari, oliy o'quv yurtlari universitet va oliy maktablar.

2.4. Koreya va Yaponiyaning ilg'or pedagogik tajribalarini o'rganish va tahlil qilish

Yaponiya – juda tez rivojlanayotgan davlat bo'lib, bu hol, asosan, yaponlarning tabiatan mehnatsevarlik va ishbilarmonligi bilan bog'liq. Dunyodagi barcha yangiliklar va yuksalishlar sari intilish, eng so'nggi yutuqlardan foydalanish va ularni yanada rivojlantirish bu – yapon xalqining azaliy milliy odatlariga aylanib qolgan. Bugungi kunda Yaponiya dunyodagi barcha davlatlar uchun ochiq va xalqaro hamkorlik maydonida faol ishtirok etib kelmoqda. Yaponiyada juda qadimdan xalqning aqliy imkoniyatlaridan foydalanuvchi fan va texnikani qo'llash siyosati eng muhim o'rin tutadi. Hozirgi davrda Yaponiya ilmiy tadqiqotlarga ketgan sarmoya miqdori bo'yicha dunyoda 2-o'rinda turadi. Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867–1868-yillarda boshlangan.

Yaponiya o'z oldiga 2 vazifani: 1-boyish, 2-g'arb texnologiyalarini Yaponiyada ishlab chiqarishga kiritish masalasini qo'ydi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish kerakligini angladi.

Maktabgacha ta'lim. Maktabgacha ta'limga Yaponiyada katta e'tibor beriladi, chunki psixologlarning ta'kidlashicha 7 yoshgacha inson bilimlarni 70%ni, qolgan 30%ni qolgan umri davomida o'zlashtirar ekan. Maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi. Yapon ayollari uchun onalik birinchi o'rinda turadi. Ko'pgina yapon ayollarining aytishlaricha, bola tarbiyasi ularning hayotlarining maqsadlaridir. Yaponlar bolaning erta voyaga yetishi tarafdoridirlar. Turli yoshlarda tarbiyaning turli muammolariga urg'u beradi.

Masalan, 1 yoshda – o'ziga ishonch hissini uyg'otish, 2 yoshda – amaliy san'at qo'l mehnatini ko'rsatish, 3 yoshda – burch hissini tarbiyalash, 4 yoshda – yaxshilik va yovuzlikni farqlashga o'rgatish, 5 yoshda – liderlik hislatlarini tarbiyalash, mustaqillikka, reja tuzish va ularni bajarishga o'rgatish. Bolalar va qizlar turlicha tarbiyalanadilar.

O'g'ilga oilaning bo'lajak tayanchi sifatida qaraydilar va qiyinchiliklarni yengishga o'rgatadilar. Qizlarni esa uy ishlariga tayyorlaydilar. Yaponiya bog'chalarida bolalarni 8 kishilik kichik guruhlar xonalarga bo'ladi. Bu bolalarga bog'chada o'z ish o'rni ajratiladi, ular o'z xanlariga nom tanlaydilar. Shu tariqa eng kichik yoshdan jamoada ishlashni o'rgatadilar. Bu guruhdagi har bir o'quvchi guruhda o'z o'rniga ega bo'lishi lozim. Bunday xanlar keyingi ta'lim bosqichida ham qo'llaniladi. O'rta maktabda xanlar doimiy emas, ular yangi sharoitlarga tezroq ko'nikish uchun har 5 oyda o'zgartirib turiladi. Yaponiya bog'chalariga 3-5 yoshdagi bolalar qabul qilinadi. Bolalar bog'chalarining maqsadi bolalarning aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik va ichki tartib ko'nikmalarini tarbiyalash, jamiyat hodisalariga to'g'ri munosabatda bo'la olishni o'rgatishdan iborat. Shuningdek, og'zaki nutq, so'zlarni to'g'ri qo'llashni o'rgatishga ham katta e'tibor beriladi. Ertaklar, kitoblar, musiqa, sport o'yinlari, rassomlik kabi shaxsning ijodiy xususiyatlariga qiziqish uyg'otiladi. Hozirgi kunda maktabgacha tarbiya muassasalariga 60% bolalar jalb etilgan. Boshlang'ich ta'limga erta qabul qilishga o'tish maqsadida 4-5 yoshdagi bolalarning barchasini bolalar bog'chasiga jalb qilish ko'zda tutilmoqda. Bolalar bog'chasi Yaponiyada vatan fuqarosini shakllantirish tizimining 1-bosqichi hisoblanadi. Mustaqil faoliyat, jamoaviy ong, ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi bolani maktabga tayyorlashdir. Bu yerda rasm, musiqa, ritmika, jismoniy tarbiya bo'yicha mashg'ulotlar o'tiladi. Individuallik, u qanchalik yaxshi bo'lmasin, o'quvchilarni o'ziga jalb qilmaydi, bolalar jamoasi tomonidan qabul qilinmaydi.

Boshlang'ich ta'lim. Boshlang'ich maktab ta'limning ilk 6 yilini qamrab oladi va uning asosiy qismi hisoblanadi. Yaponiyada maktabga 6 yoshdan boriladi. Boshlang'ich maktabga 6 yoshdagi yapon bolalarning 99% qatnaydi. 99% yapon boshlang'ich maktablari davlat tasarrufida, 1% xususiy. O'quv rejasiga yapon tili, gumanitar fanlar, arifmetika kabilar kiradi. San'at va hunar, yapon husnixati, musiqa, uy xo'jaligini yuritish, jismoniy tarbiya, axloqiy odobnoma akademik predmetlar hisoblanmaydi. Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy va bepul bo'lib, mashg'ulotlar aprel oyida boshlanadi. O'quv yili 3ta chorak semestrga bo'linadi. 1-chorak 6-apreldan 20-iyulgacha davom

etadi, keyin yozgi ta'til boshlanadi. 1-sentabrda 2 semestr boshlanadi va 26-dekabr gacha davom etadi. 26-dekabrda 7-yanvargacha qishki ta'til bo'ladi. Oxirgi 3-trimestr 7-yanvardan 25-mart gacha davom etadi. 25-martdan 6-aprel gacha bahorgi ta'til bo'ladi. Shu paytda o'quvchilar sinfdan sinfga ko'chadi. Chorak-trimestrlarning boshlanishi va tugallanishi turli maktablarda turli sanalarga to'g'ri kelishi mumkin. Ta'til paytida o'quvchilar uy vazifalarini oladilar. Ba'zan ta'til paytida ham, agar trimestrda yaxshi o'qimagan bo'lsa, maxsus kurslarda o'qiydilar. Yaponiyada o'qish 6 kunlik, lekin har shanba dam olish kuni hisoblanadi. Maktablarda o'qitish dasturi o'zgaruvchan, lekin Ta'lim vazirligi tasdiqlagan standartlarga asoslanadi. Boshlang'ich ta'limni moliyalashtirish, o'qituvchilar bilan ta'minlash, maktab dasturlarini yaratish mahalliy hokimiyat zimmasida. Boshlang'ich ta'limda bolalar davlat hisobidagi 1945 kandji ieroglifdan 1006 tasini yod olishi kerak. Boshlang'ich ta'lim-syogakko quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, vataniga, o'z qadriyatlariga hurmat hissini o'rgatish;
- o'quvchilarni xalqaro hamkorlik ruhida tarbiyalash;
- ona tilidan to'g'ri foydalanish;
- iqtisodiy tarbiya berish;
- barkamol shaxsni tarbiyalash.

O'quv maqsadlariga aniq o'quv fanlari bo'yicha o'quv rejalari va dasturlarni tayorlash orqali erishiladi. Boshlang'ich maktabda yapon tili jamiyatshunoslik, tabiyat, musiqa, rasm va hunar, uy ijodiyoti, etika kabi fanlar o'qitiladi, jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadilar. Shuningdek, maxsus faoliyat fani ham o'qitiladi, unga klub ishlari, majlislar, sport tadbirlari, sayohatlar, bayramlar va b. kiradi. Kam ta'minlangan oilalarning bolalari maktab nonushtalari, turli xizmat va sayohatlarga pul to'lash uchun dotatsiya oladilar. Ota-onalar farzandlarini o'z tumanlarida joylashgan maktabga borishini istamasalar, xususiy pullik ta'lim muassasasiga berishlari mumkin, lekin bu maktablarga juda qiyin tanlov orqali qabul qilinadi. Janubiy Koreya Respublikasi ko'plab tadqiqotchilarning diqqatini o'ziga tortmoqda, sababi bu davlat postindustrial sivilizatsiya yutuqlarini egallagan Osiyo Tinch okeani regionining noyob davlatlaridan biridir. Koreyaliklar bajarilishi shart bo'lgan asosiy vazifa o'z an'anaviy madaniyatini saqlash, siyosiy va ijtimoiy-

iqtisodiy islohotlarni o'z madaniy-siyosiy identivlik, Sharqning an'anaviy qadriyatlari va orientirlari bilan bog'lashga intilish deb hisoblaydilar. Bu davlatning ta'lim tizimi **YUNISEF** ekspertlari xulosasiga ko'ra sanoati rivojlangan davlatlar ichida eng samaralisi deb tan olingan. Ko'pchilikning yagona fikricha, Janubiy Koreyaning iqtisodiyoti va texnikadagi yutuqlari inson resursiga investitsiyani to'g'ri tikkanligida deb ta'kidlashadi. Konfutsiy davridan saqlanib qolgan ziyoli odamga jamoat xizmati xozirgi kungacha bor. Janubiy Koreyada 1980-yillardan beri ilmiy kasblar eng nufuzli hisoblanadi. Janubiy Koreya ta'lim tizimi yana bitta butunjahon tamoyilini amalga oshiradi: bu ta'lim va fan integratsiyasidir. Dunyo amaliyotida o'quv muassasalari va ilmiy tadqiqot institutlarini o'z ichiga oluvchi akademik konglomeratlar samarali faoliyat olib borishmoqda. Bunday birlashuv ilm va ta'lim integratsiyasining aniq asosi bo'lib xizmat qiladi va mamlakatda yagona ilmiy texnik va ta'lim siyosatini olib borish imkoniyatini beradi. Oliy o'quv yurtlari va ilmiy tadqiqot institutlarining qo'shilishi bugungi kunda integratsiyaning eng samarali shakli hisoblanadi.

Ko'p rivojlanayotgan davlatlarda ta'lim bugungi kunda jamiyatning faqat sarf-xarajatlar sohasi emas, balki asosiy ishlab chiqaruvchi kuchiga aylandi. Ya'ni, ta'lim raqobatbardosh, jiddiy moliyaviy mablag'larni olib keluvchi soha bo'lishi kerakligi isbotlandi. Ta'limning deyarli 1-bosqichidayoq davlat va iqtisodiyotning rivojlanishiga qaratilgan bo'lishi kerak. Faqat bilim olish uchungina emas, balki olingan bilimlarni amaliyotda samarali qo'llash uchun o'qish zarur. Lekin shuni hisobga olish joizki, ta'limni tizimli modernizatsiya qilish jarayoni o'z-o'zidan eski tartib elementlarni yengib o'tish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va tabiiy boshqaruvning boshqa metod va mexanizmlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Lekin bu shundoqligicha nusxa olish shaklida emas, balki yangiliklarni qabul qilish bilan birga ta'lim rivojlanish bosqichidagi eng yaxshi an'analar va qo'lga kiritilgan yutuqlarni saqlab qolishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta'lim. Janubiy Koreyada bolalar bog'chasi umumta'lim turiga kirmaydi. Ota-onalar farzandlarini xususiy maktabgacha ta'lim muassasalariga beradilar. Bu muassasalarda mashg'ulotlar koreys tilida, ingliz tilida, ba'zilarida faqat ingliz tilida olib boriladi. Bolalar

bog'chasiga 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi oilalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bog'chalarda, asosan, musiqa, rasm, hisoblash darslari o'tiladi. Koreys bog'chalarida bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta e'tibor beriladi. Bolalar yoshi orasidagi farq 3 yilgacha bo'lishi mumkin. Boshlang'ich ta'lim. Janubiy Koreyada bolalar (6 yoshdan oshgan) 7 yoshdan 13 yoshgacha boshlang'ich maktabga boradilar. O'qish muddati 6 yil, majburiy va bepul. Boshlang'ich maktabda quyidagi 9 ta fanlar o'qitiladi. Koreys tili, matematika, aniq fanlar, jamiyat haqidagi fanlar, chet tili, tasviriy san'at, musiqa. Odatda bu fanlar sinf rahbari tomonidan o'qitiladi, faqatgina ba'zi fanlar uchun maxsus o'qituvchilar tayinlanadi. Boshlang'ich ta'limdan o'rta ta'limga, undan yuqori ta'limga imtihonlar topshirish orqali emas, balki faqatgina yoshiga qarab o'tiladi. XX asrning 80-yillariga qadar ingliz tili o'rta maktablarda o'qitilgan, hozirda esa boshlang'ich maktabning 3-sinfidan o'qitilyapti. Koreys va ingliz tili grammatikasi katta farqli bo'lganligi uchun ingliz tilini o'rganish juda qiyin. Shu bois ota-onalar o'z farzandlarini xususiy o'quv muassasalariga qo'shimcha o'qishga jo'natadilar. Xususiy o'quv muassasalari, ya'ni xagvonlar bolalarga til o'rganishda individual yondashadilar. Shu maqsadda ingliz tilida gaplashuvchi chet elliklarni boshlang'ich maktabga jalb qilish yo'lga qo'yilgan. Boshlang'ich maktab koreyschasiga "chxodn xakkyo" deb nomlanar va boshlang'ich ta'lim ma'nosini anglatar edi. 1996-yil Janubiy Koreya xukumati bu nomni o'zgartirdi va "gukmin xakkyo" deb nomladi. Bu atama fuqarolik maktabi degan ma'noni anglatadi. Koreyada davlat tasarrufidagi boshlang'ich maktablardan tashqari qator xususiy maktablar ham mavjud. Bu maktablarning o'quv dasturlari davlat maktablari o'quv dasturlariga birmuncha mos keladi, lekin o'qitish yuqori darajada amalga oshiriladi. Masalan, kam sonli o'quvchilarga ko'p o'qituvchilarning jalb etilishi, qo'shimcha fanlarning kiritilishi, umuman ta'limning yuqori standartlarga egaligi va h.k. Shu bois ko'pchilik ota-onalar o'z farzandlarini xususiy maktabga berishga intiladilar. Lekin bunday maktablarda o'qish narxining balandligi ota-onalarni o'ylantirib qo'yadi. Boshlang'ich maktabni bitirgan o'quvchilar keyingi bosqichlarga imtihonsiz o'tadilar. Janubiy Koreyada sinflarni raqamlash odatdagiday pastdan yuqoriga emas, balki har bir ta'lim bosqichida 1 dan boshlanadi. Masalan, boshlang'ich

maktab 1 dan 6 gacha, o'rta maktab 3 yil 1 dan 3 gacha, sanaladi: boshlang'ich maktabning 1-sinfi 2,3,4,5,6-sinfi, o'rta maktabning 1-sinfi ya'ni, o'zbek maktablaridagi 7-sinf, oliy maktabning 2-sinfi ya'ni o'zbek akademik litsey va kasb-hunar kollejining 2-kurs talabasi kabi. Janubiy Koreyada maktab tizimi: o'rta va yuqori maktablar. Koreys tilida o'rta maktab chunxakè deb nomlanadi va o'rta maktab ma'nosini beradi. O'rta maktabda ta'lim majburiy, bepul va 3 yil o'qitiladi. O'rta maktabga 11 yoshdan oshgan, 12 yoshdagilar qabul qilinadi. Boshlang'ich maktabga nisbatan o'rta maktabda o'quvchilarga ancha yuqori talablar qo'yiladi. Sinf rahbarlari-xangillar o'quvchilar hayotida muhim o'ringa ega, o'quvchilar ularni qattiq hurmat qilishadi. O'rta maktabda bir kunda 6 ta fan o'qitiladi, shuningdek, alohida maxsus 7-dars ham bor. O'quv dasturining negizini quyidagi fanlar tashkil etadi: matematika, koreys va ingliz tili, qator aniq fanlar, qo'shimcha fanlar: san'at sohalari bo'yicha, jismoniy tarbiya, tarix, xancha xitoy peroglifi, etika, uy iqtisodini yuritish, kompyuter savodxonligi. Mashg'ulotlar 45 daqiqa davom etadi. Boshlang'ich sinfdagi 9 ta fanga, o'rta maktabda yana 4 ta fan qo'shib, jami 13 ta fan o'qitiladi.

Maktabda chet tillariga e'tibor kuchli. Ko'pchilik ingliz tilida bemalol gaplasha oladi. Koreyalik o'quvchilar ingliz tilidan tashqari klassik xitoy tilini majburiy ravishda o'rganadilar. 5-sinfdan boshlab, Xitoy tarixi o'rgatiladi. Boshlang'ich maktabdagi kabi o'rta maktabda ham o'quvchi sinfdan sinfga imtihonsiz o'tadi. Ma'lum fanlar uchun imtihonlarning standart shakllari mavjud, fan o'qituvchilari tavsiya qilingan o'quv qo'llanma va darsliklardan foydalanadilar. O'rta maktabning ko'plab o'quvchilari darsdan keyin qo'shimcha kurslar xagvonlarga boradilar, yoki xususiy repetitorlarga qatnaydilar. Alohida e'tibor ingliz tili va matematikaga qaratilgan. Ba'zi xavgonlar bitta fanga asoslanadi, ba'zilar barcha asosiy fanlarni qamrab oladi. Bu o'z navbatida maktab mashg'ulotlarining yanada qiyin bo'lgan ikkinchi qismiga aylanadi. Undan tashqari juda irodali o'quvchilar kurash turlari va musiqa maktablariga qatnashadilar. O'quvchilar shu tariqa darsdan keyin uylariga juda kech qaytadilar. Yuqori maktab koreyschasiga kodnxakkyo deb nomlanadi. Koreyalik bolalar yuqori maktabga o'rta maktabdan keyin 17 yoshdan 1-kursga qabul qilinadi va 19 yoshgacha tahsil oladi. Yuqori maktablar bir necha turlarga ajratiladi:

– Davlat yuqori maktablari: Koreya Ta’lim va texnika fanlari vazirligi, Madaniyat, Jismoniy tarbiya va sayyohlik vazirligini boshqaradi;

– Umumiy yuqori maktablar: har bir viloyatdagi yuqori tashkilotlar tomonidan boshqariladi;

– Xususiy yuqori maktablar. Shuningdek, yuqori maktablar o’qitish fanlariga ko’ra ham bir qancha turlarga bo’linadi:

– Ixtisoslashtirilgan maktablar qishloq xo’jaligi, sanoat, dengiz xo’jaligi, axborot;

– Umumiy maktablar;

– Maxsus maktablar (litsey shaklidagi maktab);

– Texnika maktablari;

– Chet tili maktablari;

– Jismoniy tarbiya maktablari;

– San’at maktablari va h.k.

Janubiy Koreya Respublikasida ta’lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xo’jaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga ixtisoslashgan bo’ladi. Yuqori maktab o’rta maktab kabi majburiy emas. Biroq keyingi yillarning barchasida statistik ma’lumotlarga qaraganda 97–98% koreys yoshlari yuqori maktabni tamomlaganlar. Ilmiy yuqori maktablar, chet tillar va san’atshunoslik maktablariga kirish ancha murakkab imtihonlarni topshirishni talab etadi. Yuqori maktablar xususiy va davlat tasarrufida bo’lishi mumkin, bu maktablarda mutaxassislik berilmaydi, balki ularni keyingi ta’lim bosqichiga tayyorlaydi. Kollejda tahsil olishni istamagan o’quvchilar kasbiy bilim yurtlariga kirib o’qishlari mumkin. Bu bilim yurtlari texnologiya, agrokultura yoki moliya yo’nalishlariga ixtisoslashgan. Yuqori maktablarning jadvali haqida gapiriladigan bo’lsa, har bir o’quvchi uchun kun yarmida qaytib kelish odatdagi holatga aylangan. Janubiy Koreyada hunar maktablari 600 tani tashkil etadi. Bu maktablarning 45% bo’lajak mulkdorlarni tayyorlaydi, 23% da texnik kasb egalari etishib chiqadi. Qolgan maktablarda dengizchilik, qishloq xo’jalik ixtisosliklari o’zlashtiriladi. Shunisi diqqatga sazovorki, bu maktablarga korxonalar otaliq qiladilar. Janubiy Koreya Ta’lim haqidagi qonun talablaridan biri ham shudir. Bizning Respublikamizdagi kabi Janubiy Koreyada ham alohida iqtidorli bolalarga e’tibor juda kuchli. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga Seul olimpiadasi katta ta’sir ko’rsatgan. Rivojlanishdan orqada qolgan bolalar uchun maxsus maktablar mavjud. Bu maktablarning

aksariyati xususiy yoki diniy tashkilotlarning xayriya mablagʻlari hisobiga qurilgan.

Davlat maktablarida din fan sifatida oʻqitilmaydi. Lekin 3-sinf dan boshlab Odoynoma kabi kabi maxsus fan joriy etiladi. Bu fan 12-infgacha oʻqitilib, haftasiga 2 soat ajratilgan. Bu fan oʻz ichiga dini ham qamrab oladi. Din qotib qolgan bir aqida sifatida emas, qadriyat sifatida oʻqitiladi. Bu butun bir tarbiya tizimi natijasidir. Ehromlarga borish, tarixiy yodgorliklar bilan tanishish, maʼnaviy tarixni oʻrganish maktab fanlarining majburiy davomi hisoblanadi. Maktablar uchun oʻqituvchi kadrlar tayyorlash masalasiga ham katta eʼtibor beriladi. Koreyadagi barcha talabalarning 6.5% boʻlajak pedagoglardir. Mamlakatda 11 ta asosiy seksiya fanlardan iborat: oʻqituvchilar tayyorlaydigan kollejlarda mavjud har bir provinsiya (viloyat) oʻz kollejiga ega. Yuqori maktab bitiruvchilari susen deb nomlanuvchi standart test topshiradilar. Maktab oʻquv dasturlari kirish testlari-imtihonlari mazmunini qamrab olgan. Susen 3 ta koreys tili, matematika va ingliz tili. Undan tashqari tabiiy va ijtimoiy fanlardan tanlov asosida qator fanlar kiritiladi. Bunday test 1 yilda 1 marta topshiriladi, u intensiv tayyorgarlikni talab etadi. Bu testga boʻlajak OOʻY talabalari bogʻcha yoshidan tayyorlanishni boshlashadi. Testni topshirolmagan va kollejga kirish 1 yilga surilgan oʻquvchilarni chesusenlar deb atashadi. Koreyada oliy taʼlim muassasalariga qabul qilish qattiq nazorat ostida boʻlib, har bir daʼvogarning maʼlum bir kollej yoki universitetga muvofiqligi talabaning taʼlimni oʻzlashtirish qaydlari va standartlashtirilgan milliy test natijalari orqali belgilanadi. Mamlakatda yagona sirtqi oliy oʻquv yurti Seuldagi sirtqi universitet oʻziga hos ahamiyatga ega. Ochiq universitetlarning vazifasi ham shunga oʻxshash boʻlib, ularga ishlab chiqarishda ishlayotganlargina kirishi mumkin, ularda kirish imtihonlari yoʻq. Janubiy Koreyada kollejlarning asosiy vazifasi malakali ishchilar yoki boʻgʻin idora xizmatchilarini tayyorlashdir. Talaba kollejni tugatgach, nazariy jihatdan birdaniga universitetning ikkinchi yoki uchinchi kursiga kirish uchun harakat qilishi mumkin. Shu bilan birga, maxsus oʻtish imtihonini topshirib, boshqa mutaxassislik boʻyicha ham kirishi mumkin.

III BOB. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

3.1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida interfaol usullarni qo'llash

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar yigirmanchi asrning boshlarida o'quv jarayonini insonparvarlashtirish asosida paydo bo'lgan. Shu bilan birga, bolalarning xohish istaklariga muvofiq manfaatlarini qondirish, har bir bolaga hurmat va muhabbat, uning shaxsiy rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish, bolaning shaxsiy o'quv jarayoni markazida bo'lish masalalariga e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda kasbiy rivojlanish tizimi ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va metodologiyasini yangilashga, maktabgacha ta'limda innovatsiyalarni izlashga, uni o'quv jarayoniga joriy etishga, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatiga katta e'tibor qaratmoqda. Xususan, pedagogik jarayonga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish, innovatsiyalarni joriy etish o'qituvchilarning zamonaviy ish usullaridan foydalanish, ularni ko'nikmalar bilan jihozlash kasbiy rivojlanish tizimi asosida amalga oshiriladi. Pedagogika sohasida hal qilinishi kerak bo'lgan muhim muammo bor, bu o'qituvchilarning pedagogik jarayonni zamonaviy usullar asosida maqsadli, tizimli va uslubiy jihatdan to'g'ri tarzda tashkil etishini ta'minlash, natijalarni bashorat qilishdir. Shuni ta'kidlash kerakki, interfaol usullar hozirgi vaqtda ta'lim islohotida ustuvor vazifa bo'lib, ularning pedagogik muammolarni hal qilishdagi roli ta'lim samaradorligini ta'minlashning muhim omilidir. Pedagogik texnologiyalar nazariyasining muhim jihati har bir o'qituvchining qobiliyat darajasi, shuningdek, turli yoshdagi o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv faoliyatini oshirish uchun o'quv jarayonida interfaol usullardan samarali foydalanish bilan belgilanadi. O'qituvchilarni didaktik prinsiplarga asoslangan maqsad va shartlarga muvofiq interfaol usullardan oqilona foydalanishga o'rgatish bugungi kunda zamonaviy pedagogikaning eng muhim muammolaridan biridir. MTM o'qituvchilari o'z ishlarida zamonaviy usullarni qo'llaydilar, maktabgacha ta'lim muassasalarida ilmiy maqolalar, risolalar va mahalliy eng yaxshi amaliyotlarni o'rganadilar. Ba'zan ular mohiyat va

maqsadni to'liq tushunmasdan interaktiv usullardan foydalanadilar. Maktabgacha ta'limda interfaol usullardan foydalanish mumkin: aqliy hujum rol o'ynash kichik guruhlarda ishlash, munozara, galereya, klaster, bumerang, energiya. O'qituvchiga darsning boshida va oxirida bolalarning ushbu mavzuni tushunishini aniqlashtirish va ularning bilimlarini mustahkamlash uchun aqliy hujum usulidan foydalanish tavsiya etiladi. "Kichik guruhlarda ishlash" bolalarning o'zaro ta'siri va fikr almashishiga asoslangan. Bunday holda, mavzu guruh tahlili va tadqiqotlari asosida ishlab chiqiladi. Bolalar ushbu usullardan hayotiy vaziyatlarni jonlantirish uchun foydalanadilar. Munozara usulida bolalarga bir kun oldin mavzu beriladi. Bolalar ota-onalaridan so'rash orqali o'z savollariga javob topadilar va savollarga javoblar "munozara"ga asoslangan.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar va tematik tushunchalar mavjud bo'lsa-da, maktabgacha tarbiyachilar texnologiyani metodologiyadan ajrata olmaslik kabi muammolarga duch kelishmoqda. Biroq, ular o'rtasida sezilarli farqlar mavjud va ular haqida nazariy ma'lumotlar quyida keltirilgan. Pedagogik texnologiya bu – bolaga mustaqil ravishda yaratishni, o'rganishni va o'ylashni o'rganishni kafolatlaydigan jarayon. Metodologiya bu o'qituvchining bilimlari, ko'nikmalari, qobiliyatlari, shaxsiy fazilatlar, temperamentiga qarab ma'lum bir shaxs, o'qituvchi uchun qulay bo'lgan o'qitish usullari va usullari to'plami. U alohida metodologiyalarga bo'lingan. Pedagogika fani ma'lum fanlarni o'qitish qonunlarini o'rganadi. Metodologiya va pedagogik texnologiya o'rtasidagi farqni tushunish va amalda ham samarali foydalana olish kerak. Ularning orasidagi farqlar xususiy darajadagi pedagogik texnologiyalar bilan bog'liq bo'lib, bu yerda "pedagogik texnologiyalar" tushunchasi xususiy fanlarda va mahalliy darajada o'qitish usullari tushunchasiga mos keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar qiziquvchan, faol, tashabbuskor, erkinlikni sevuvchi, kuzatuvchan, sog'lom bo'lishi kerak. Endi har bir bola erkin bo'lish va o'z qobiliyatlarini namoyish etish huquqiga ega. Biz bolalarning ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida noan'anaviy sinflarda o'z iste'dodlarini namoyish etishlari uchun sharoit yaratishimiz kerak. O'qituvchilarni o'qitish nafaqat vaqt talablariga javob berishi kerak, balki talaba ham ushbu treningdan zavq olishi kerak.

– bolalarni maktabgacha ta’limga tayyorlashda interfaol usullardan foydalanish kerak, chunki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, noan’anaviy o’qitish usullari bugungi kunda juda samarali bo’lib, ta’lim sifatini oshirmoqda;

– maktabgacha yoshdagi o’qituvchilar uchun metodologiya va pedagogik texnologiyani farqlash va xatolarga yo’l qo’yish qiyin. Shuning uchun ushbu maqolada ularning turli funksiyalari ta’kidlangan; Maktabgacha ta’lim o’qituvchilari pedagogik vaziyat uchun zarur bo’lgan taxminiy vaqtni aniq belgilashlari, interaktiv usullardan foydalangan holda texnologik xarita asosida ketma-ketlikni to’g’ri aniqlashlari kerakligi ta’kidlangan. Maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning muhim omili o’qituvchi tomonidan qo’llaniladigan interaktiv usullar bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini qondiradigan tarzda tashkil etilganligidir. Maktabgacha ta’lim muassasasida o’qish bola rivojlanishining ajralmas qismidir. Bu shaxsiyatni shakllantirish yo’lidagi birinchi qadamdir. Bu yerda bolalar kelajakda o’zlarining xulq-atvor modellarini yaratish uchun asos bo’ladigan zarur hayotiy tajribalarning katta qismini olishadi. Va eng muhim nuqta bu – aloqa qobiliyatini namoyish etish qobiliyati. Bunday holda, interfaol ta’lim texnologiyalari ajralmas bo’ladi. Interfaol o’qitish texnologiyasi pedagogik jarayonni shunday tashkil etishni nazarda tutadi, bunda bolaning jamoaviy o’zaro ta’sirida qatnashmasligi mumkin emas. Interfaol ta’lim qo’shma bilim jarayoniga asoslanadi, bu yerda bilim talabalarining o’zlari va o’qituvchi o’rtasidagi muloqoti va polilogi orqali olinadi.

Bugungi kunda yuzdan ortiq ta’lim texnologiyalari mavjud bo’lib, ular tashkiliy shakllar, mavzular, mualliflik huquqi, bolaga yondashuvlar va boshqalar bo’yicha tasniflanadi. Interaktivlik interaktivlik act dan active o’rtasida harakat qilish, harakat interaktivlik muloqot qilish yoki suhbat, biror narsa masalan, kompyuter yoki kimdir shaxs bilan muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. Shunday qilib, interfaol ta’lim bu – talabaning fanni rivojlantirish muhiti bilan o’zaro ta’siriga asoslangan ta’lim, bu o’zlashtirilgan tajriba sohasi bo’lib xizmat qiladi, ya’ni talabalarining atrof-muhit bilan axborot almashinuvi turi. Bunday ta’lim va tarbiyaning asosiy vazifalari: Bolalar tashabbusini, mustaqilligini, kognitiv motivatsiyasini rivojlantirish. Mustaqil ravishda ma’lumot olish va o’rganish qobiliyatini shakllantirish. Bolalar bilan ishlashning

yaxlit mazmuni. Bolalar va kattalar o'rtasidagi hamkorlik. Bolani jamiyatga faol jalb qilish va boshqalar. Interfaol ta'limning maqsadi qulay o'quv sharoitlarini yaratishdir, bunda bola o'zining muvaffaqiyatini, intellektual mukammalligini his qiladi, bu esa o'quv jarayonini samarali qiladi. Interfaol ta'limning mohiyati-dialogni o'rganish, o'quv jarayoni barcha o'quvchilarning doimiy, faol o'zaro ta'siri sharoitida amalga oshiriladi, bola va o'qituvchi teng huquqli ta'lim subyektlari hisoblanadi; o'quv jarayonining bir ishtirokchisining boshqasiga, bir fikrning boshqasiga ustunligi chiqarib tashlanadi; interfaol texnologiyalardan foydalanish tushuntirishli tasvirlangan o'qitish usulidan faoliyatga o'tishga imkon beradi. Passiv o'qitish usuli bilan ma'lumot o'qituvchidan o'quvchiga o'tadi. Faol o'qitish usuli bilan-o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri. Interfaol ta'limning asosi o'qituvchi-bola tuzilishidagi o'zaro ta'sirdir. Interfaol texnologiyalarni maktabgacha ta'limga deyarli barcha ta'lim sohalarida kiritish mumkin. Ta'limning interfaol modellarida o'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro munosabati o'zgaradi: o'qituvchining faoliyati o'quvchining faoliyatiga yo'l beradi, kattalarning vazifasi bolalarning tashabbusi uchun sharoit yaratishdir. Interfaol pedagogik texnologiyada o'quvchilar to'laqonli ishtirokchilar sifatida harakat qilishadi, ularning tajribasi kattalar tajribasidan kam emas, bu esa tayyor bilimlarni bermaydi, balki talabalarni mustaqil izlash va o'rganishga undaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasida ishlatilishi mumkin bo'lgan interfaol o'qitish usullari juda ko'p. Shu bilan birga, ularni bolalar bilan ishlashga joriy etish maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda asta-sekin amalga oshiriladi.

Yosh guruh dumaloq raqs; zanjir; intervyu; katta guruh dumaloq raqs; zanjir; intervyu; juftlikda ishlash; kichik guruhlarda ishlash uchlik maktabga tayyorgarlik dumaloq raqs; zanjir; intervyu; juftlikda ishlash; kichik guruhlarda ishlash; uchlik; karusel, Akvarium, katta doira, bilim daraxti. Har bir bolani darsda faol ishlashga jalb qilish uchun eng qulay sharoitlar guruhning ish shakllarini yaratadi. Juftliklar va guruhlarda ishlashni tashkil qilishda har bir bola o'ylaydi, o'z fikrini taklif qiladi, garchi u noto'g'ri bo'lsa ham, guruhlarda nizolar tug'iladi, turli xil yechimlar muhokama qilinadi. Va eng muhimi, ishning guruh shakli individual yondashuv muammosini hal qilishga imkon beradi. Shunday qilib, "juftlikda ishlash" dan foydalanib, bolalar bir-birlari bilan o'zaro

munosabatda bo'lishni o'rganadilar, xohlagancha juftlashadilar. Erxotin bo'lib ishlash, bolalar ishlarni izchil, birgalikda bajarish qobiliyatini yaxshilaydilar. "Dumaloq raqs" texnologiyasidan foydalanish jarayonida bolalar javoblarni tinglash va bir-birlarini to'xtatmaslik qobiliyatini rivojlantiradilar. Dumaloq raqs" interfaol texnologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalarda o'zboshimchalik bilan xatti-harakatlarning dastlabki ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Interfaol texnologiya maktabgacha yoshdagi bolalarda jamoada ishlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu texnologiyaning asosi har bir ishtirokchi tomonidan bitta muammoni izchil hal qilishdir. Umumiy maqsadning mavjudligi, bitta umumiy natija hamdardlik va o'zaro yordam muhitini yaratadi, sizni bir-biringiz bilan muloqot qilishga, vazifani hal qilish variantlarini taklif qilishga majbur qiladi. Karusel texnologiyasi juftlikda ishlashni tashkil qilish uchun joriy etilmoqda. Bu katta kommunikativ salohiyatga ega bo'lgan dinamik juftlik va bu bolalar o'rtasidagi aloqani rag'batlantiradi. "Karusel" bolada o'zaro yordam, hamkorlik qobiliyatlari kabi axloqiy va irodaviy fazilatlarni shakllantiradi. Interfaol "intervyu" texnologiyasi bilimlarni mustahkamlash yoki umumlashtirish, ish natijalarini sarhisob qilish bosqichida qo'llaniladi. Ushbu texnologiyadan foydalanish tufayli bolalar dialogik nutqni faol rivojlantiradilar, bu ularni "kattalar-bola", "bola-bola" o'zaro ta'siriga undaydi. Mikrofon texnologiyasi bu – guruh muhokamasining bir turi bo'lib, u har kimga o'z fikrini, pozitsiyasini ifoda etish yoki savollarga javob berish orqali o'z navbatida biror narsani tezda aytishga imkon beradi. "Kichik guruhlarda ishlash" uchlik guruh ishi texnologiyasidan foydalanish barcha bolalar uchun darsda ishlashga imkon beradi. Yigitlar o'z ishlarini, do'stlarining ishlarini baholashni, muloqot qilishni, bir-birlariga yordam berishni o'rganadilar. O'quv jarayonida hamkorlik prinsipi yetakchi o'rinni egallaydi. "Akvarium" bu bolalar "jamoatchilik oldida" muammoni muhokama qilishni taklif qilganda dialogning bir shakli. "Katta doira" texnologiyasi bu har bir bolaga gapirish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, olingan ma'lumotlardan xulosa chiqarish va muammoni hal qilish imkonini beradigan texnologiya. "Bilim daraxti" aloqa ko'nikmalarini, muzokaralar olib borish, umumiy muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bolalar muzokara qilishni, kichik guruhlariga birlashishni, vazifalarni bajarishni,

tahlil qilishni va baholashni o'rganadilar. To'g'ridan to'g'ri ta'lim faoliyatida interfaol texnologiyalardan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning asabiy yukini yengillashtiradi, ularning faoliyat shakllarini o'zgartirishga, dars mavzusidagi savollarga e'tiborni qaratishga imkon beradi. Shunday qilib, interfaol ta'lim, shubhasiz, pedagogikaning qiziqarli, ijodiy, istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda barcha imkoniyatlarini amalga oshirishga yordam beradi. Interfaol pedagogik texnologiyadan mohirona foydalanish o'quv jarayonida katta samaradorlik beradi, bolalarning atrofdagi dunyo haqidagi bilimlari va g'oyalarini boyitishga imkon beradi, bolalarni ijtimoiy munosabatlar tizimida faol ishtirok etishga undaydi.

3.2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-shaxsiy xislatlarini tarkib toptirishda bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini qo'llash

Maktabgacha yosh – eng qizg'in ijtimoiy rivojlanish. Maktabgacha bolalik davrida bolaning nutqi va tafakkuri faol rivojlanmoqda. Bolaning shaxsiyatining rivojlanishi turli xil faoliyatlarda tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilishda eng samarali hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy rivojlanishini umumiy tushunchasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ijtimoiylashuv. Ijtimoiylashuv bu – o'quvchining jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirish jarayoni. Ijtimoiylashuv bu – butun hayot davomida davom etadigan doimiy jarayon. Maktabgacha yoshdagi bolalikda bu birinchi navbatda ijtimoiy hayot normalarini o'zlashtirishdir. Bolaning ijtimoiy rivojlanishida yetakchi o'rinni o'z xalqining axloqiy qadriyatlarini o'zlashtirish va keyinchalik umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni bilish egallaydi. Ijtimoiy taraqqiyot bilan chambarchas bog'liq maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy xulq-atvori tajribasi kattalar bilan muloqot jarayonida shakllanadi va tengdoshlari bilan turli xil qo'shma tadbirlar va munosabatlarda mustahkamlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yuqori sezuvchanligi, asab tizimining plastikliги tufayli oson o'rganish muvaffaqiyatli bo'lish imkoniyatlarini yaratadi axloqiy tarbiya va shaxsning ijtimoiy rivojlanishi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning yetakchi vazifasi insonparvarlik munosabatlarini tarbiyalashdir. Ushbu munosabatlar shakllanishi uchun axloqiy tarbiyaning tarkibiy qismlarini bilish zarur. Bu birinchi navbatda axloqiy ongini, axloqiy his-tuyg'ularni, axloqiy xulq-atvorning ko'nikmalarini va odatlarini shakllantirishdir. Axloqiy tarbiya tizimida ushbu tarkibiy qismlar birdamlikda namoyon bo'ladi. Shaxsiyatning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi bolalar axloqiy munosabatlarga kirishish jarayonida sodir bo'ladi. Maktabgacha yoshda allaqachon ushbu munosabatlar kattalarning ma'lum qoidalari, ko'rsatmalari va talablari asosida qurilgan. Axloqiy tarbiya jarayoni, biz allaqachon aytib o'tganimizdek, bola shaxsining ijtimoiy rivojlani-shidan tashqarida mumkin emas. Fuqarolik, mehnatsevarlik, muomala va xulq-atvor madaniyati asoslarini tarbiyalash bularning barchasi maktabgacha yoshda, agar bolalar kattalar va tengdoshlari bilan munosabatlarda faol ishtirok etsa va o'zlarini baholashni va bilishni o'rgan-salar, mumkin. Yoshlik davrida bolalar oilada kattalar bilan, do'stlari va qarindoshlari davrasida, bolalar bog'chasida muloqot qilishlari kerak. Bu kognitiv aloqa deb ataladigan asr. O'yin davomida, sayr paytida bolalar ko'p savollar berishadi. Bolalar uchun kattalar hamma narsani biladigan, barcha savollarga javob beradigan va kerakli ma'lumotlarni beradigan odamdir. Kichikroq maktabgacha yoshdagi bola uchun kattalar shubhasiz hokimiyatdir va bolalar ularga so'zlar va xatti-harakatlar bilan taqlid qilishga harakat qilishadi. Bu yoshda ular nusxa ko'chirishga moyil.

O'rta va katta maktabgacha yoshdagi oddiy muloqot va kattalar xatti-harakatlarini nusxalash endi bolani qoniqtirmaydi, u hamkorlik, birgalikdagi faoliyat va ushbu faoliyatda ma'lum natijaga erishishni xohlaydi. 6-7 yoshdan boshlab, bola hisob-kitob qilishni xohlaydi, uning fikrlarini diqqat bilan tinglaydi, uning muvaffaqiyatsizliklariga hamdard bo'lgan kattalarga sezgir. Kattalar va maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi aloqa oson emas. Bolani haqiqiy dunyo bilan tanishtirish, uning qiziqishlarini qondirish asosan kattalarning xatti-harakatlariga bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, kattalar bolaning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishi kerak. Bolalarning axloqiy tarbiyasida va ularning ijtimoiy rivojlanishida bir xil ahamiyatga ega tengdoshlari bilan muloqot. Bolalik dasturida "Bolalar orasida bola" deb nomlangan maxsus bo'lim mavjud. Bu yerda tarbiyachi uchun maktabgacha

yoshdagi bolalar o'z tengdoshlarining kayfiyatini tushunishni, zaiflarni qanday himoya qilishni bilishni va bolalarga g'amxo'rlik qilishda yordam berishni o'rganishlari muhimdir. Asosiy narsa bolalarga nima uchun bolalar bog'chasida, keyin esa maktabda ba'zi qoidalarga rioya qilish kerakligini tushunishga o'rgatish. Katta maktabgacha yoshda, tengdoshlari bilan munosabatlarda bolalar xayrixohlik, sevgirlik, g'amxo'rlik va o'zaro yordamga tayyor bo'lishlari kerak. Kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida bolaning ijtimoiy rivojlanishi ham faolroq bo'ladi. U o'zini qadrlashni, o'zini o'zi bilishni o'rganadi. Chagrin va quvonch, zavq va xijolat bularning barchasi maktabgacha yoshdagi bolalarga xosdir. Shu sababli, bolalarning axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy rivojlanishi adabiyotlardan, filmlardan yorqin misollarni talab qilishi, bolalarning ertaklarni tayyorlashda, qo'g'irchoq teatrini yaratishda ishtirok etishi va hokazolarni talab qilishi tabiiydir va hokazo. Bunday tadbirlarda bolalarda paydo bo'ladigan axloqiy tuyg'ular qo'shma faoliyat uchun o'ziga xos turtki bo'lib xizmat qiladi. Bolalar va kattalar, ijobiy-axloqiy munosabatlarni shakllantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishi va ularni axloqiy tarbiyalash bilan bog'liq o'z vatanining madaniyati, uning o'tmishi va hozirgi kuni. Vatanga, uning madaniy merosiga bo'lgan muhabbatni tarbiyalash, avvalo, ayrim tarixiy voqealarga qiziqishni shakllantirishni, o'z xalqining madaniy merosiga hurmat tuyg'usini tarbiyalashni nazarda tutadi. Ushbu ish bolalarning yoshi va ularning hayotiy tajribalarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Vatan haqidagi she'rlar, qo'shiqlar, tarixiy mavzudagi hikoyalarni o'qish, dostonlar bularning barchasi fuqarolik tarbiyasiga, o'z xalqining urfodatlarini tushunishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya eng samarali tarzda amalga oshiriladi, chunki bolaning faoliyatidagi ishtiroki xarakter xususiyatlari va shaxsiyat xususiyatlarini shakllantirishda iz qoldiradi. Tarbiyachining xulq-atvori, uning bolalarga munosabati, unga qo'yiladigan talablar bolaning shaxsiyatini shakllantiradi va bola shaxsiyatining umumiy yo'nalishi nihoyatda muhim. U yaratuvchi, faol yoki iste'molchi, o'zi uchun har kimdan iloji boricha ko'proq narsani olishga intiladigan egoist sifatida o'sadi. Bolalarni axloqiy tarbiyalash mazmunini rejalashtirishda yosh guruhlari, tarbiyachi bolalarda qanday axloqiy fazilatlarni tarbiyalaydi, bir vaqtning o'zida qanday vosita va usullarni qo'llaydi, deb o'ylaydi. Shunday qilib, maqsadga muvofiqlikni

oshirishda tarbiyachi bolalarni o'z faoliyati uchun maqsad qo'yishga o'rgatadi, so'ngra bolalarga ushbu maqsadga qanday erishish kerakligini aytadi, vazifani bajarish uchun namuna keltiradi, bolalar bilan birgalikda maqsadga erishish yo'llarini belgilaydi. Asta-sekin, bolalar mustaqil ravishda o'yin maqsadi, tirik burchakda ishlash maqsadi va boshqalarni belgilashni o'rganadilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga kamtarlik o'rgatiladi, chunki bolalar ko'pincha o'zlari va ota-onalari haqida maqtanish, xayol qilishni yaxshi ko'radilar. O'qituvchi esa bolaga uning imkoniyatlarini, faoliyati natijalarini tanqidiy baholashga yordam beradi, bolalarni kuchli va kuchsiz tomonlarini to'g'ri baholashga o'rgatadi. Ijobiy axloqiy fazilatlarining shakllanishi tarbiyachilarning maqsadga muvofiq izchil ishlarining natijasidir. O'rnatilgan nomaqbul fazilatlarini yengish uchun katta sabr-toqat talab etiladi. Bolaning yomon xulq-atvorining sabablari boshqacha bola oilada buziladi va aksincha, unga etibor berilmaydi; bolaga bo'lgan haddan tashqari muhabbat, uning har bir istagining zudlik bilan bajarilishida va bolani doimiy ravishda jazolashda, oilada bir xil talablarning yetishmasligi va ularni taqdim etish tartibida namoyon bo'ldi. O'qituvchi kuzatuvlar, ota-onalar bilan suhbatlar va maxsus diagnostika yordamida bolaning o'zini tutish normasidan chetga chiqish sabablarini aniqlaydi, yo'llarini belgilaydi tarbiyaviy ishlar u bilan bunday bolaning barcha ijobiy ko'rinishlarini diqqat bilan kuzatib boradi va maqtash, rag'batlantirish, ishonch va boshqalar tizimidan foydalanadi. Shunday qilib, bolalarning axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy rivojlanishida maktabgacha yosh ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni amalga oshirishda tarbiyachilar va barcha maktabgacha ta'lim muassasalarining ijodiy yondashuvini talab qiladi. Barcha ota-onalar o'sib ulg'aygan farzandining tengdoshlari bilan muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishini orzu qiladilar. Zero, aynan muloqot orqali bolalarda jamiyatdagi fe'l-atvor, xulq turi yotadi va shaxsiyat shakllanadi. Shuning uchun ijtimoiy moslashuv maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda muhimdir.

Har qanday jamoaga kelganda, odamlarga odatlanib qolish va o'zlarini ochib berish uchun vaqt kerak, bolalar esa ularning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan jamoada yashashni o'rganadilar. Bolaning ijtimoiy xususiyatlari maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishi bolalar tomonidan jamiyatda qulay yashashga

yordam beradigan jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlar va madaniyatini, shuningdek, shaxsning ijtimoiy fazilatlarini o'zlashtirish jarayonini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy moslashuv jarayonida bolalar ma'lum qoidalar asosida yashashni o'rganishadi va xulq-atvor normalarini hisobga olishadi. Muloqot jarayonida bola unga eng yaqin muhiti: otalari, bolalar bog'chasi o'qituvchilari va tengdoshlari tomonidan ta'minlanadigan ijtimoiy tajribani egallaydi. Ijtimoiy kompetensiyaga bolaning faol muloqot qilishi va ma'lumot almashishi tufayli erishiladi. Ijtimoiy jihatdan moslashmagan bolalar ko'pincha boshqa odamlarning tajribalarini rad etishadi, kattalar va tengdoshlari bilan aloqa qilishmaydi. Bu kelajakda madaniy ko'nikmalar va zarur ijtimoiy fazilatlarini o'zlashtirmaslik sababli antisotsial xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Har qanday faoliyatning maqsadi bor va bolaning maqsadga erishish qobiliyati unga o'ziga ishonch bag'ishlaydi va uning vakolatlari to'g'risida tushuncha beradi. Ahamiyatni anglash, jamiyatni baholashni bevosita aks ettiradi va uning qadr-qimmatiga ta'sir qiladi. Bolalarning o'zini o'zi qadrlashi ularning ijtimoiy salomatligi va xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Bolalarning ijtimoiy tajribasini shakllantirish usullari. Bolaning shaxsiyati uyg'un rivojlanishi uchun bolalarning ijtimoiy rivojlanishi ajralmas pedagogik tizimga asoslangan bo'lishi kerak. Bolaning ijtimoiy mavqeyini shakllantirishga ta'sir qiluvchi usullarga quyidagi tadbirlar kiradi: Shunday qilib, bolalarning ijtimoiy rivojlanishi uchun sharoit yaratishda ularga nafaqat ijtimoiy tajribani bilim va ko'nikma shaklida o'tkazish, balki ichki salohiyatni ochib berishga ko'maklashish zarur. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiya asosida o'quvchilarning intellektual va emotsional-motivatsion rivojlanishi, bilim va kasbiy malakalar shakllanishi, ta'lim jarayoniga qadriyat sifatida yondashish munosabatini taminlash, faollikni oshirish, o'z-o'zini anglash va mustaqilligini shakllantirish yotadi. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilari quyidagilar:

1. Har bir o'quvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.

2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o'quvchi o'zini shaxs deb sezsinsin, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.

3. Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik; bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Ta'limda muvaffaqiyat muhitini tashkil etish, bolaga o'qishda muvaffaqiyat qozonishga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. O'quvchiga atrofdagilarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

5. O'quvchining hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtayi nazaridan qarash.

Kasb-hunar kollejining o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv aqliy, kommunikativ nutq-muloqotchanlik, ijtimoiy-hissiy va jismoniy rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir. Texnologiya fani o'qituvchisi ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan foydalanar ekan, bir qator shartlarga qat'iy rioya etishi kerak.

- har bir o'quvchini alohida, o'ziga xos shaxs sifatida ko'ra olishi;
- o'quvchini hurmat qilishi;
- o'quvchilarda mehnatga bo'lgan hurmat hissini uyg'otishi;
- o'quvchining ruhiy holatini to'g'ri baholay olishi;
- o'quvchining mehnat munosabatlariga bo'lgan xohish-istak, qiziqishlarini inobatga olishi;
- har bir o'quvchiga nisbatan tolerant munosabatda bo'lishi;
- o'quvchining kuchi, imkoniyati va intilishlariga ishonch bildirishi;
- texnologiya fani asoslarini yetarlicha o'zlashtira olishi uchun qulay ta'lim muhitini yaratishi;
- o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlarda, mustaqil yoki kichik guruhlarda erkin ishlashlari uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarni o'z faoliyatlarini mustaqil nazorat qilish, faoliyati samaradorligini aniqlash, yutuqlarning omillari va yo'l qo'yilgan xatolarning oqibatlarini tahlil qilishni o'rgatish;
- ta'lim jarayonida hech bir o'quvchiga tazyiq o'tkazmasligi;
- alohida o'quvchining kamchiliklarini bo'rttirib ko'rsatmasligi;
- bordi-yu, o'quvchi tomonidan bilimlarni o'zlashtira olmaslik, ta'lim jarayonida o'zini odobsiz tutish holati qayd etilsa, u holda qat'iy xulosa chiqarmasdan, buning sabablarini aniqlab, aniqlangan sabablar

asosida o'quvchining sha'ni, g'ururiga ziyon yetkazmagan holda u tomonidan bilimlarni o'zlashtira olmaslik, o'zini odobsiz tutish kabi holatlarni bartaraf etish;

- ta'lim jarayonida har bir o'quvchi uchun "muvaffaqiyat muhiti"ni yarata olish;

- har bir o'quvchiga ta'lim olishda muvaffaqiyatga erisha olishiga yordam berish;

- o'quvchining hunarlarni o'rganish borasidagi qobiliyatini o'stirish, shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berish;

- o'quvchining shaxsini emas, balki uning aniq xatti-harakatlarini baholashi;

- pedagog sifatida har bir o'quvchining hurmati va ishonchini qozona olishi zarur.

O'quvchilar shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida o'quv materialini o'zlashtirishga ijodiy, tanqidiy yondashishni, yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni asoslash, o'z fikrini himoya qilish, muammoli vaziyatlarda samarali yechimni topish, bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Pedagog tomonidan mehnat ta'limi jarayonida innovatsion xarakterga ega turli faol metodlarning qo'llanilishi, o'quvchilarni rivojlantirish, qobiliyatlarini yanada o'stirishga xizmat qiladi. Xususan: texnologiya darslarida amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining o'quvchilar bilim, ko'nikma, malaka va tajribalariga tayangan holda ularni qiziqтира oladigan, fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Texnologiya darslari jarayonida pedagoglar tomonidan: muammoli izlanish kichik tadqiqotlarni olib borish; debat; bahs munozara; evristik suhbat kichik guruhlarda ishlash va turli shakl, metod, vosita va texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish, amaliy topshiriqlarini bajarishda o'quvchilarga usullarni mustaqil tanlash imkonini berish, o'quvchini juftlikda, kichik guruhda va jamoada ishlashini ta'minlash, mashg'ulotlarning loyihalashtirilishiga e'tiborning qaratilishi nafaqat o'qitish sifatini yaxshilaydi, samaradorligini oshiradi, shu bilan birga o'quvchilar shaxsining rivojlanishi uchun qulay sharoitni vujudga keltiradi. Ayni vaqtda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning quyidagi turlari farqlanmoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy turlari:

- ✓ ijodiy topshiriqlar;

- ✓ kreativ yondashishni taqozo etuvchi vazifalar;
- ✓ muammoli vaziyatlar;
- ✓ rol va ishbilarmonlik o'yinlari;
- ✓ bahs-munozara, debat;
- ✓ musobaqa ko'rinishidagi bellashuvlar.

Bundan tashqari shaxsga yo'naltirilgan ta'limning quyidagi asosiy turlari mavjud: innovatsion ta'lim, hamkorlik ta'limi, interfaol ta'lim, masofaviy ta'lim, muammoli ta'lim, loyiha ta'limi, kompyuterli ta'lim, rivojlantiruvchi ta'lim, tabaqalashtirilgan ta'lim, modul ta'limi, individual ta'lim, mustaqil ta'lim, dasturiy ta'lim, o'yin texnologiyalari. Yuqorida keltirilgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlarining barcha turlarini mehnat ta'limi darslarida ham to'g'ri qo'llay olsak, dars muvaffaqiyatli va ijobiy samara beradi. Ayniqsa mehnat ta'limida interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish samaralidir. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan "interfaol ta'lim metodlari"ni misol qilib olsak, hozirgi zamonaviy sharoitda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li bu – mashg'ulotlarni interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Xo'sh, interfaol metodlarning o'zi nima? Ular qanday didaktik imkoniyatlarga ega. Ta'lim jarayonida interfaol metodlarning o'rinli, maqsadga muvofiq qo'llanilishi qanday samarlarni kafolatlaydi? Quyida ana shu kabi savollarga qisqacha javob berib o'tamiz. Interfaol ta'lim ingl. "interact", rus. "interaktiv"; "inter" – o'zaro, "act" – harakat qilmoq o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim. Mohiyatiga ko'ra interfaollik mehnat ta'limi dars jarayonlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga egaliklarini anglatadi. Mantiqiy nuqtayi nazardan esa interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatni olib borishlarini ifodalaydi. Texnologiya fani sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, an'anaviy ta'lim ham suhbat dialogga asoslangan va bu suhbat quyidagi o'zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi. O'qituvchi-o'quvchi, an'anaviy ta'limdagi suhbat ishtirokchilari, o'qituvchi-o'quvchilar guruhi jamoasi. Interfaol ta'limdagi suhbat ishtirokchilari:

- o‘quvchi-o‘quvchi (juftlikda ishlash);
- o‘quvchi-o‘quvchilar guruhi (guruh yoki kichik guruhda ishlash);
- o‘quvchi-o‘quvchilar jamoasi (sinf, guruh jamoasida ishlash);
- o‘quvchi-axborot-kommunikatsion texnologiyalar.

"Interfaol ta'lim texnologiyalari" mohiyatiga ko'ra suhbatning "o'quvchi-axborot-kommunikatsion texnologiyalar" shaklida tashkil etilishi o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko'nikma, malakalarining o'zlashtirilishini anglatadi. Texnologiya fani o'qituvchisi interfaol ta'lim yordamida o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, mashg'ulot loyihalarini to'g'ri tuza olishi, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtayi nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqarilish kabi sifatlarini shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhimi, interfaol ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali mehnat ta'limi o'qituvchisi o'quvchilarning aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritadi. Mehnat ta'limi jarayonining interfaol ta'lim texnologiyalariga asoslanishi bir qarashda nihoyatda oddiy, sodda, hatto "bolalar o'yini" kabi taassurot uyg'otadi. Biroq, bunda o'qituvchining ma'lum darajada quyidagi omillarga ega bo'lishi talab qilinadi. Interfaol ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillari: ish tajribasi, metodik malaka, tayanch pedagogik-psixologik bilimlar, tashkilotchilik qobiliyati, didaktik vositalar, axborot, tarqatma materiallar, dars jihozlariga ega bo'lish, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ishonch va hurmatga asoslanishi, o'qituvchi va o'quvchilar guruhining o'zaro hamkorlikka erisha olishi, ta'lim jarayonida demokratik g'oyalarning ustuvor o'rin tutishi, axborotlarni taqdim etishda xilma-xil metod, vositalarning samarali, o'rinli, maqsadga muvofiq va o'zaro moslikda qo'llashga erishish. Texnologiya fani dars jarayonlarida interfaol ta'lim texnologiyalariga asoslangan ta'limiy harakatlar quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

- **individual;**
- **juftlik;**
- **guruh;**
- **jamoa bilan ishlash.**

Ko‘p hollarda texnologiya fanida sinfdan tashqari to‘garak mashg‘ulotlarida har bir o‘quvchiga individual yondashish samarali natija beradi. Interfaol ta’lim texnologiyalarini qo‘llash jarayonida o‘quvchilar quyidagi imkoniyatlarga ega bo‘ladi: guruh yoki jamoa bilan hamkorlikda ishlash, tengdoshlari orasida o‘z g‘oyalari erkin bayon qilish, bilimlarini hech qanday ruhiy to‘siqlarsiz namoyish etish, muammoni hal qilishga ijodiy yondashish, guruh yoki jamoadoshlari bilan ruhiy yaqinlikka erishish, o‘z ichki imkoniyat va qobiliyatlarini to‘liq namoyon qila olish, fikrlash, fikrlarni umumlashtirish va ular orasidan eng muhimlarini saralash, o‘z faoliyatini nazorat qilish va mustaqil baholash, o‘z imkoniyatlari va kuchiga ishonch hosil qilish, turli vaziyatlarda harakatlanish va murakkab vaziyatlardan chiqa olish ko‘nikmalarini o‘zlashtirish. Interfaol ta’limning asosiy belgilari ko‘p fikrlilik, suhbat dialog, fikrlashga asoslangan faoliyat, g‘oyalarning yaratilishi, ilgari surilishi, tanlash imkoniyatining mavjudligi, muvaffaqiyatli vaziyatlarni hosil qilish.

IV BOB. TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

4.1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola sog'lig'ini saqlovchi va sog'lom turmush tarzini rivojlantiruvchi innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Bizning davrimizning o'ziga xos xususiyati ta'limdagi innovatsion jarayonlarni faollashtirishdir. Boshqa mazmun, boshqa yondashuvlar, huquq, munosabat, xulq-atvor va boshqa pedagogik mentalitet taklif etiladi. Maktabgacha ta'lim muassasasi faoliyatidagi sifat o'zgarishiga hissa qo'shadigan innovatsiyalarni izlash va rivojlantirish maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishni optimallashtirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning yangiligi va sharti Federal davlat ta'lim standartini joriy etishdir. "Jismoniy tarbiyaning dolzarb vazifasi, deydi maktabgacha ta'lim konsepsiyasida, maktabgacha yoshdagi bolalarning harakatga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish asosida ularning sohasini takomillashtirish va rivojlantirishning samarali vositalarini izlashdir". Har yili maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lig'ida og'ish bo'lgan bolalarning ulushi ortib bormoqda. Shuning uchun bolalarda sog'lom turmush tarzi haqida g'oyalarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda va yangi yo'llarni izlashni talab qilmoqda. Ta'lim jarayonlarini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalarini hisobga olgan holda, biz har tomonlama va keng ko'lamli o'zgarishlarni amalga oshirish zarurligiga duch kelmoqdamiz. Bizning maktabgacha ta'lim muassasamiz o'qituvchilari bolalar bog'chasidagi o'quv jarayonini bolalar faoliyatining turli turlarida bolaning kattalar va tengdoshlari bilan jonli, qiziqarli muloqotiga aylantirishga qaratilgan izlanishlarni olib borishmoqda. Pedagogik jamoamiz faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sog'lom turmush tarzi haqidagi g'oyalarni shakllantirish, ta'lim jarayoniga yangi innovatsion yondashuvlarni joriy etishdir. Pedagogik jarayonni bolalarning o'zlari bilim olishlari uchun qurish kerak, buning asosida ular mustaqil tiklanish yo'llarini topadilar. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha o'qituvchilarning muvaffaqiyati va samaradorligi bizning maktabgacha ta'lim muassasamizning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biz nafaqat yangi standartlarni qabul qilishimiz,

ularning ma'nosini tushunishimiz, balki bolalar bog'chasida pedagogik yangiliklarni ishlab chiqishimiz va qo'llashimiz kerak. Savollar tug'ildi: nima qilish kerak? Ishingizda nimani o'zgartirish kerak? Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qanday qilib bilim olish mumkin? Ilgari maxsus tashkil etilgan darslar bo'lgan va yangi standartlarga muvofiq nima bo'ladi? Ilgari biz tayyor ma'lumot berdik, endi bolalar o'zlari ijodiy o'ylashlari kerak. Modernizatsiya bu – zamonaviylik talablariga muvofiq o'zgarish. Va har bir o'qituvchi o'z ishini qayta tiklashi, o'zgartirishi kerak. Aynan shu narsa meni maqsadimni belgilashga va pedagogik ishmda innovatsion texnologiyalardan foydalanishni tasvirlashga undadi.

Vazifalar:

1. Sog'lom turmush tarzi haqida bilim olish uchun motivatsiyani shakllantirish va ularni bolaning shaxsiy amaliyotida qo'llash.

2. Bolalarni sog'lomlashtirish masalalarini hal qilish uchun ijtimoiy sheriklik va ota-onalar bilan erkin muloqotni rivojlantirish.

3. Sog'lom turmush tarzi haqida g'oyalarni shakllantirishda fazoviy rivojlanish muhitini yaratish.

Bolalar uchun bunday sharoitlarni yaratish kerak, shunda bola o'zi qiziqqan ma'lumotlarini oladi va undan mustaqil ravishda foydalanishi mumkin. Buning uchun nima qilish kerak. Birinchidan, qiziqish yaratish kerak, ya'ni motiv. Bunda fazoviy rivojlanish muhiti yordam beradi. Sport zali, guruh xonalari, uchastkalar, mini stadionning predmet fazoviy muhitini yaratishda innovatsion yondashuv uni doimiy ravishda o'zgarib turadigan va bolalarning jismoniy rivojlanishi uchun maksimal imkoniyatlarni ta'minlaydigan bolalar maydoni sifatida ishlaydigan sport va ijodiy majmualar shaklida tashkil etishga imkon berdi. Sport anjomlari, jismoniy tarbiya uskunolari va har bir bolaning tadqiqot qiziqishi. Oqilona joylashtirilgan jismoniy tarbiya uskunolari, sport zalidagi atributlar, jismoniy tarbiya burchaklari, guruhdagi sport majmualari, saytdagi yangi materiallar va jihozlar bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan. Bu yerda tanlovning mavjudligi va erkinligi bu yerda tajriba o'tkazishni, o'z harakatlarini bajarishni, yangi narsalarni kashf qilishni istagan har bir kishiga imkon beradi. Bu bolaga o'z maqsadlarini belgilashga, unga erishish vositalari va usullarini tanlashga, o'z xulosalarini chiqarishga, o'zi uchun yangi va qiziqarli narsalarni kashf etishga yordam beradi. Bunday muhit bolalarni

o'ziga jalb qiladi, jismoniy mashqlar, sport anjomlari bilan shug'ullanishga qiziqishni uyg'otadi, bolaning o'zini o'zi tarbiyalashning o'ziga xos shakli, uning individual bilimlari va shaxsiy tajribasi manbayi bo'lib, jismoniy faollikni oshiradi. Bolaning oilasi maktabgacha yoshdagi bolalarda sog'lom turmush tarzi haqida g'oyalarni shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishda katta ahamiyatga ega. Bolalar va oila bilan to'g'ri tashkil etilgan ish salomatlik va sog'lom turmush tarzini shakllantirishni ta'minlaydi. Ota-onalar yagona ta'lim jarayonida ijtimoiy sheriklar sifatida harakat qilishadi. Ijtimoiy sheriklik ta'limdagi innovatsion yondashuvlardan biridir. Bolalar uchun yangi bilimlarni qanday olishlari muhimdir. Agar bu jarayon majburlangan bo'lsa, bolalar yangi ma'lumotlarni o'rganmaydilar. Trening shaxsiy ma'noga ega bo'lishi, tirik manba bo'lishi kerak. Oilada ochiq muloqot va ishonchli munosabatlar mavjudligining namunasi: bolaning shaxsiyatiga hurmat, ochiq muloqot va o'zaro tushunishdan. Shundagina profilaktika choralari natija beradi. Maqsadli kichik guruh sifatida ota-onalarni o'qitishning vazifasi sog'lom turmush tarzi haqida farzandlari bilan muloqot qilish qobiliyati. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasasi va oila maktabgacha yoshdagi bolalikda turli xil ish shakllaridan foydalangan holda sog'lom turmush tarzi asoslarini yaratishga chaqiriladi. Va oilada, bolalar bog'chasida rivojlanishning dastlabki bosqichida bolaga iloji boricha tezroq sog'liqning qadrd-qimmatini tushunishga, hayotining maqsadini anglashga, bolani mustaqil va faol ravishda sog'lig'ini shakllantirishga, saqlashga va ko'paytirishga undash kerak. Ota-onalarning qo'shma o'quv jarayoniga qo'shilihi uning samaradorligini sezilarli darajada oshirishga imkon berdi. Oila va maktabgacha ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik o'qituvchi va mutaxassislarning tavsiyalaridan yetarli darajada foydalanish bilan birgalikda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, bilim ko'nikmalarini, muloqotni, ijobiy his-tuyg'ularni rivojlantirishga qaratilgan. Maktabgacha ta'lim muassasasining ota-onalari, bolalari va o'qituvchilari uchun "sog'lom tanada sog'lom ong" bayrami va sog'lom turmush tarzi haqida bolalar rasmlari ko'rgazmasi taqdim etildi. Ota-onalar, ijtimoiy sheriklar sifatida, bolalik uyiga sayohatni tashkil qilishda, videoni suratga olishda va eng faol qo'llab-quvvatlash guruhi sifatida faol ishtirok etdilar. Bizning fikrimizcha, biz yangi innovatsion yondashuvlar va rol pozitsiyalarini, o'quv jarayoni subyektlarini bolalar, ota-onalar,

o'qituvchilar, ularni birgalikdagi yoki motorli-sog'lomlashtirish, ijodiy faoliyat subyektlariga aylantirish, qayta yo'naltirish, ijtimoiy muvaffaqiyatni ta'minlash, maktabgacha yoshdagi bolalarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, jismoniy nuqsonlarni tuzatish tufayli ijobiy natijalarga erishdik. Bolalarning aqliy rivojlanishi. Bola hayotidagi bu yosh davri eng mas'uliyatli va muhim davrlardan biridir, chunki erta yoshda bolaning aqliy va jismoniy salomatligi uchun poydevor qo'yiladi, odatlar va ehtiyojlar mustahkamlanadi. Maktabgacha ta'lim muassasasining ushbu yo'nalishdagi ustuvor vazifasi bolaning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashga bo'lgan ehtiyojini mustahkamlash, sog'lom turmush tarzining asoslarini asosiy qadriyat sifatida shakllantirishdir. Ushbu vazifa maktabgacha ta'lim muassasasida o'quvchilar salomatligi va farovonligining barcha tarkibiy qismlarini: aqliy, jismoniy va ijtimoiy salomatlikni shakllantirish va saqlash bo'yicha yaxlit pedagogik tizimni yaratish va amalga oshirish orqali hal qilinadi. Bolalarning sog'lig'ini saqlash va sog'lig'ini shakllantirish texnologiyasi maktabgacha ta'lim muassasasi o'quvchilarining sog'liqni saqlash madaniyatini tarbiyalashga, bolalarda o'zlariga, tanalariga, sog'lom turmush tarzining o'ziga xos xususiyatlariga ongli munosabatni shakllantirishga, shuningdek, sog'lom turmush tarzi va uni saqlash to'g'risida bilimlarni to'plashga qaratilgan. Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasasi amaliyotida o'qituvchilar tomonidan ertalabki gimnastika, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, GCD paytida nafas olish va artikulyatsiya gimnastikasi, barmoq gimnastikasi va ko'z gimnastikasi kabi sog'liqni saqlash texnologiyalari, bolalar bog'chasining turli rejimlarida ochiq o'yinlar, qattiqlashuv protseduralari, o'z-o'zini massaj qilish, faol dam olish, toza havoda sayr qilish kabi mashqlardan faol foydalaniladi, shuningdek, sog'liqni saqlash bo'yicha suhbatlar. Ishonch bilan aytish mumkinki, hech qanday, hatto eng yaxshi va amalda sinovdan o'tgan jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish dasturi, agar u kompleksda amalga oshirilmasa va bolalar, ularning ota-onalari, o'qituvchilari va umuman jamiyat ehtiyojlariga qarab yaxshilanmasa, to'liq natijalarni bera olmaydi. Shuning uchun sog'liqni saqlash texnologiyasining an'anaviy usullari va vositalari innovatsion usullar bilan to'ldirilishi kerak. O'quvchilarning jismoniy, aqliy va ijtimoiy salomatligini shakllantirish va saqlash bo'yicha yaxlit pedagogik tizimni takomillashtirish maqsadida

Belgorod viloyatining Old Oskol shahridagi MBDOU sogʻliqni saqlashni tejaydigan texnologiyalar doirasida innovatsion vositalar va usullarni sinovdan oʻtkazmoqda va joriy etmoqda. Yosh bolalar uchun oʻyin taʼlim vaziyatlarini tashkil etish loyihasi quyidagi qoidalarga asoslanadi:

1) salomatlikning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu bolalarning jismoniy faoliyati;

2) sogʻlom turmush tarzi asoslarini shakllantirish, bolaning sogʻligʻini saqlash va mustahkamlashga boʻlgan ehtiyojini anglamasdan va mustahkamlamasdan mumkin emas.

Sogʻlom turmush tarzining ushbu ikkita tarkibiy qismi “bilim va xabardorlik jismoniy faoliyat” bolalar uchun bir qator oʻyin-kulgi uchun asos boʻldi. Yoshining ikkinchi guruhida “sogʻlom turmush tarzi asoslari” mavzusidagi oʻyin taʼlim vaziyatlari Belgorod viloyatining Old Oskol boʻsh vaqtlarida haftasiga 2 marta oʻtkaziladi. Ushbu taʼlim holatlari shartli ravishda har biri 6-10 daqiqadan iborat ikki bosqichga boʻlinadi. Birinchi bosqichda bolalar bilan sogʻlom turmush tarziga boʻlgan ehtiyoj va odatlarni shakllantirish, bolalarda sogʻlom turmush tarzi haqida dastlabki gʻoyalarni shakllantirish boʻyicha didaktik oʻyinlar tashkil etiladi. Ikkinchi bosqichda bolalar bilan mobil oʻyinlar amalga oshiriladi. Maktabgacha taʼlim muassasasida “sogʻlom turmush tarzi asoslari” oʻyin taʼlim vaziyatlari, xususiyatlarini biz aniq bir misol bilan koʻrsatamiz. Shunday qilib, 1-darsda men “chalkashlik” didaktik oʻyini va “sichqoncha va mushuk” ochiq oʻyini tashkil qildim. “Chalkashlik” didaktik oʻyining maqsadi bolalarning salomatlik va sogʻlom turmush tarzini saqlash haqidagi gʻoyalarini tizimlashtirish edi. Oʻyinning borishi: interfaol doskada, hech qanday tartibda, oʻqituvchi bola hayotidagi turli xil rejim lahzalari yurish, nonushta, yuvish, zaryadlash, uxlash, kunduzgi uyqu va boshqalar tasvirlangan rasmlarni joylashtiradi va bolalardan ushbu rasmlarni toʻgʻri tartibda joylashtirishni, tushuntirishni va asoslashni soʻraydi. Ularning tartibi. Keyin oʻqituvchi bolalarni ertalabki mashqlar paytida eng sevimli mashqlaridan birini koʻrsatishga taklif qiladi. Ikkinchi bosqichga oʻtish uchun (ochiq oʻyin) oʻqituvchi sogʻlom turmush tarzi va uni saqlab qolish uchun asos, rasmlarda koʻrinib turganidek, insonning jismoniy faoliyati, degan xulosaga keladi, shuning uchun har kuni tez-tez harakat qilish va mashq qilish juda muhimdir. “Sogʻliqni saqlashning asosi bu – harakat, shuning uchun bolalar, keling, qiziqarli ochiq oʻyin oʻynaymiz!”.

Bundan tashqari, bolalar bilan ta'lim holatining ikkinchi bosqichi – ochiq o'yin tashkil etiladi. Masalan, “sichqonlar va mushuk” o'yini. Mushuk rolini o'ynaydigan bola o'zini musiqa ostida uxlab qolganga o'xshatadi. Qolgan bolalar, sichqonlar, musiqa ostida raqsga tushishadi, xona bo'ylab erkin harakat qilishadi. O'qituvchi dafni organida mushuk uchun signal, mushuk uyg'onadi va sichqonlarni ushlay boshlaydi. Birinchisi, “mushukning panjasiga tushib qolgan”, tuzoqqa tushadi va o'yin yana boshlanadi. O'yin 6-10 daqiqa davom etadi, vosita mahoratini, eshitish va vizual e'tiborni rivojlantirishga, harakatni muvofiqlashtirishga va optik-fazoviy vakilliklarga, reaksiya tezligiga, epcillikka qaratilgan. Shunday qilib, bitta dars davomida ikkita didaktik vazifa hal qilinadi: sog'lom turmush tarzi g'oyalarini rivojlantirish va bolalarning jismoniy faolligini rivojlantirish. Shunday qilib, didaktik va ochiq o'yinlar orqali bolalar har bir inson o'ziga va sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishi kerak degan tushunchani shakllantiradi, sog'liqni saqlash haqida qanday g'amxo'rlik qilish kerakligi haqidagi g'oyalar kengayadi, bolalarning jismoniy faolligi sog'liqning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida rivojlanadi. “Maktabgacha ta'lim muassasasining ikkinchi yosh guruhida” sog'lom turmush tarzi asoslari” mavzusidagi o'yin ta'lim vaziyatlarini tashkil etish” loyihasining amalga oshirilishi mbdou ikkinchi yosh guruhidagi o'quvchilarning jismoniy, aqliy va ijtimoiy salomatligini shakllantirish va saqlash bo'yicha yaxlit pedagogik tizimni takomillashtirish va to'ldirishga imkon berdi.

4.2. O'yin texnologiyalari va uni ta'lim jarayonida qo'llash

“Texnologiya” so'zi yunoncha so'zdan kelib chiqqan: “techne” – san'at, mahorat va “logotiplar” – fan, qonun. Tom ma'noda “texnologiya” bu mahorat haqidagi fan. “Texnologiya”ning eng tanish tushunchasi ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, “mahsulot ishlab chiqarish jarayonida amalga oshiriladigan xomashyo, material yoki yarim tayyor mahsulotning xususiyatlarini, shakllarini qayta ishlash, ishlab chiqarish, holatini o'zgartirish usullari to'plami” deb ta'riflanadi. Texnologiya usullar, texnikalar, ish tartibi, operatsiyalar va protseduralar ketma-ketligini o'zida mujassam etgan, u ishlatiladigan vositalar, uskunalar, asboblari, ishlatiladigan materiallar bilan chambarchas bog'liq. Texnologik operatsiyalar to'plami texnologik jarayonni tashkil

qiladi. Zamonaviy fan “texnologiya” atamasini “ta’lim jarayonini o’qitish, davolash, boshqarish texnologiyasi” kabi kombinatsiyalarda qo’llaydi. Atamani bunday talqin qilish quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi: atama pedagogikaga texnik fanlardan kelgan; texnologiya bu – biror narsani o’zgartirish usuli; texnologiya harakatlarning ketma-ketligini ta’minlaydi. Ko’rib turganingizdek, “texnologiya” hodisasini talqin qilish bilimlarning ko’plab sohalariga: tibbiyot, texnologiya, shu jumladan pedagogikaga nisbatan keng tarqalgan. Pedagogik texnologiya deganda “ta’lim jarayonini tashkil etishning o’zaro bog’liq usullari, shakllari va usullari tizimi, ta’limning yagona konseptual asoslari, maqsadlari va vazifalari bilan birlashtirilgan, o’quvchilarni o’qitish, tarbiyalash va rivojlantirish uchun belgilangan shart-sharoitlarni yaratadigan tizim” tushuniladi. Ta’lim va pedagogika bo’yicha tushunchalar va atamalar lug’atida pedagogik texnologiya mezonlari, shu jumladan pedagogik faoliyat baholanadigan asosiy xususiyatlar va ko’rsatkichlar aniqlanadi. Bu samaradorlik maqsadni ta’minlash, takrorlanuvchanlik o’zgartirilgan sharoitlarda foydalanish imkoniyati, translyatsiya undan foydalanish tajribasini bilim shaklida yetkazish imkoniyati. Ilmiy adabiyotlarda ta’lim texnologiyalarini tasniflash amalga oshirildi. Bir nechta yondashuvlar mavjud. Shunday qilib, ta’lim texnologiyalarini tasniflashning yondashuvlaridan biri N.V. Bordovskaya va A.A. Rean. Olimlar ta’lim texnologiyalarining besh turini ajratadilar: vazifa, o’yin, kompyuter, dialog, o’quv texnologiyalari. Bizning tadqiqotimizda eng katta qiziqish o’yin texnologiyasidir. Ushbu tasnifda o’yin texnologiyalari ma’lum bir syujetni o’yinlar, ertaklar, spektakllar, ishbilarmonlik aloqalari amalga oshirish orqali o’qituvchi va talabalar o’rtasidagi o’zaro munosabatlarning o’yin shakli bilan bog’liq. Shu bilan birga, ta’lim vazifalari o’yin tarkibiga kiritilgan. O’quv jarayonida ular ko’ngilochar, teatrlashtirilgan, biznes, rol o’ynash, kompyuter o’yinlaridan foydalanadilar. O’yin texnologiyalari pedagogik texnologiyalarning ajralmas qismidir. Pedagogik nazariya va amaliyotda o’quv jarayonida o’yin texnologiyalaridan foydalanish muammosi yangi emas. L.S. Vygotskiy, A.N. Leontiev, D.B. Elkonin va boshqalar o’yin nazariyasini, uning uslubiy asoslarini ishlab chiqish, uning ijtimoiy mohiyatini, rus pedagogikasida o’quvchining rivojlanishi uchun ahamiyatini tushuntirish bilan shug’ullanishgan. Hozirgi vaqtda o’yin texnologiyalari o’qituvchilar uchun katta qiziqish uyg’otmoqda. O’yinni ilmiy

tasniflashga va uni biron-bir keng qamrovli tushuncha bilan aniqlashga bir necha bor urinish bo'lgan, ammo hozirgi kunga kelib o'yin va insoniyat madaniyati o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy jihatdan aniqlangan, o'yin bola va kattalar shaxsiyatining rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi, o'yinning biologik tabiati, uning psixologik va ijtimoiy omillarga bog'liqligi empirik tarzda aniqlangan. Pedagogika fanida o'yin fenomeni ta'lim va ta'limni tashkil etish usuli, pedagogik madaniyatning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqiladi, zamonaviy avlodning o'yin faoliyatini optimallashtirish shakllari va usullari o'rganiladi. Psixologiyada o'yin aqliy jarayonlarni faollashtirish vositasi, diagnostika, tuzatish va hayotga moslashish vositasi sifatida qaraladi, o'yin fenomeniga hamroh bo'lgan ijtimoiy his-tuyg'ular o'rganiladi. Birinchilardan bo'lib F. Shiller o'yin fenomeniga e'tibor qaratdi. U o'yinni insonning dunyoqarashini shakllantirishning samarali omillaridan biri deb bildi. Shiller o'yindagi va o'yin orqali odam o'zini va o'zi yashaydigan dunyoni yaratadi, odam faqat o'ynash orqali bo'lishi mumkinligiga ishongan. G.Spenser o'yinning mashq funksiyasiga alohida e'tibor qaratdi. Gollandiyalik madaniyat tarixchisi o'yinning madaniyat manbai sifatida ahamiyatiga e'tibor qaratdi. Uning fikriga ko'ra, inson madaniyati o'yinda va o'yin sifatida paydo bo'ladi va rivojlanadi. O'yin hodisasini ilmiy tushunish va talqin qilishga eng katta hissa E.Bern, R.Vinkler, Janob X.Gadamer, J.P. Sartr, Z.Freyd kabi G'arb faylasuflari va psixologlari tomonidan kiritilgan. Rus fanida o'yin nazariyasi uning ijtimoiy mohiyatini, ichki tuzilishini va bolaning aqliy rivojlanishi uchun ahamiyatini aniqlash nuqtayi nazaridan I.E. Berland, L.S. Vygodskiy, N.Ya. Mixaylenko, A.N. Leontiev, D.B. Elkonin va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan. O'yin pedagogikasi, pedagogik jarayonda o'yinning o'rni, o'yin faoliyatining tuzilishi o'yin rahbariyati ishlab chiqilgan N.A. Anikeeva, N.N. Bogomolova, V.D. Ponomarev, S.A. Smirnov, S.A. Shmakov va boshqalar D.B. Elkonin o'yin hodisasini tahlil qilib, o'yin bu odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar to'g'ridan to'g'ri utilitar faoliyat sharoitlaridan tashqarida qayta tiklanadigan faoliyat degan xulosaga keladi. D.B. Elkoninning so'zlariga ko'ra, o'yinning asosiy tarkibiy qismlarini quyidagilar deb hisoblash mumkin: o'yinchilar tomonidan qabul qilinadigan roller, syujet, o'yinda uzatiladigan va kattalar hayotidan ko'chirilgan munosabatlar, o'yinchilar tomonidan ko'paytiriladigan o'yinchilar, itoat etadigan o'yin

qoidalar. Agar biz o'yinni faoliyat deb hisoblasak, unda uning tuzilishi maqsadni belgilash, rejalashtirish, maqsadni amalga oshirish, shuningdek, shaxs o'zini butunlay subyekt sifatida amalga oshiradigan natijalarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Jarayon sifatida o'yinning tuzilishi o'yinchilar tomonidan qabul qilingan rollarni o'z ichiga oladi; ushbu rollarni amalga oshirish vositasi sifatida o'yin harakatlari; haqiqiy obyektlarni o'yin bilan almashtirish; o'yinchilar o'rtasidagi haqiqiy munosabatlar syujet tarkib o'yinda shartli ravishda takrorlanadigan haqiqat sohasi. Nafaqat natijadan ("protsessual zavq"), balki faoliyat jarayonining o'zi zavqi uchun shaxsning iltimosiga binoan amalga oshiriladigan erkin rivojlanish faoliyati ushbu faoliyatning ijodiy, ko'p jihatdan improvizatsiya, faol tabiati ("ijod maydoni") faoliyatning hissiy ko'tarilishi, raqobat ("hissiy stress") o'yin mazmunini, uning rivojlanishining mantiqiy va vaqtinchalik ketma-ketligini aks ettiruvchi to'g'ridan to'g'ri yoki bilvosita qoidalarining mavjudligi. O'yinning ko'plab tadqiqotchilari (Y.M. Lotman, S.L. Rubinshteyn, D.E. Elkonin va boshqalar) uning ambivalensiyasi kabi asosiy xususiyatini ajratib turadi, ya'ni o'yin bir vaqtning o'zida haqiqiy va shartli xatti-harakatlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi, ammo shu bilan birga, faqat o'ynayotgan odam o'zini aqliy ravishda qo'yadigan sharoitlar tasavvur qilinadi, bu xayoliy sharoitlarda u his qiladigan tuyg'ular haqiqiy tuyg'ular. O'yin munosabatlarining konvensiyasi shaxsning imkoniyatlarini safarbar qiladi va faollashtiradi, insonning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga hissa qo'shadi, uni o'yin hayot muammolarini hal qilishning yangi, hali rivojlanmagan usullarini izlashga undaydi, o'yin roli tomonidan belgilangan xulq-atvor va munosabatlar qoidalar va me'yorlariga rioya qiladi. D.N. Uznadzening so'zlariga ko'ra, o'yin psixogen xatti-harakatlarning bir shakli, ya'ni ichki o'ziga xos, immanent shaxs. O'yin L.S. Vygotskiy tomonidan bolaning ichki sotsializatsiyasi maydoni va ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtirish vositasi sifatida tasavvur qilingan. Ushbu konsepsiya A.N. Leontiev tomonidan juda qiziq, ya'ni tasavvurdagi shaxsning erkinligi, "amalga oshirib bo'lmaydigan manfaatlarni xayoliy amalga oshirish" sifatida tavsiflangan.

V.S. Kukushin. Uning fikricha, o'yin bu – ijtimoiy tajribani qayta tiklash va o'zlashtirishga qaratilgan vaziyatlar sharoitida faoliyat turi bo'lib, unda o'zini o'zi boshqarish xulq-atvori shakllanadi va yaxshilanadi. O'yin texnologiyasining ahamiyatini ko'ngilochar va rekreatsion

imkoniyatlar bilan tugatish va baholash mumkin emas. Uning fenomeni shundaki, u o'yin-kulgi, dam olish bo'lib, u o'rganishga, ijodkorlikka, terapiyaga, inson munosabatlari va mehnat, tarbiyadagi namoyon bo'lish turiga aylanishi mumkin. O'quv jarayonini faollashtirish va intensivlashtirishga tayanadigan zamonaviy maktabda o'yin texnologiyasi quyidagi hollarda qo'llaniladi: konsepsiya, mavzu va hatto o'quv predmetining bir qismini o'zlashtirish uchun mustaqil texnologiyalar sifatida; yanada kengroq texnologiyaning elementlari ba'zan juda muhim sifatida; dars texnologiyasi yoki uning bo'lagi sifatida kirish, tushuntirish, mustahkamlash, mashq qilish, nazorat qilish sinfdan tashqari.

4.3. Ekologiya va atrof-olam bilan tanishtirish jarayonida qo'llanadigan innovatsion texnologiyalar

Ekologik ta'lim hech qachon hozirgi zamondagidek keskin bo'lmagan, chunki ekologik inqiroz va ehtimol falokat tahdidi insoniyat ustidan ko'tarilgan. Ekologik ta'lim zamonaviy bolalar bog'chasi va umuman ta'lim tizimini rivojlantirishning, odamlarning faoliyati atrofda tabiatga chuqur o'zgarishlar kiritishda davom etmoqda va shu bilan insoniyatning omon qolishi uchun keskin muammo tug'dirmoqda. Tabiatga zarar yetkazadiganlarning har biri bir vaqtlar bola bo'lgan. Shuning uchun maktabgacha tarbiya muassasalarining bolalarni ekologik tarbiyalashdagi roli juda katta, chunki erta yoshdan boshlab, chunki maktabgacha yoshdagi bolalik inson shaxsini shakllantirishning dastlabki bosqichidir. Shu bilan birga, tabiatga, "texnogen dunyo"ga, o'ziga va atrofda odamlarga ijobiy munosabat o'rnatiladi. Hozirgi kunda ekologik ta'lim muammolari birinchi o'ringa chiqdi va ularga tobora ko'proq e'tibor berilmoqda. Bolalarda insonning tabiati va undagi o'rni, ekologik savodxonligi, atrofda dunyoni sevish va unga g'amxo'rlik qilish qobiliyatiga yaxlit qarashni shakllantirish.

1. Tabiatdagi barcha tirik va jonsiz narsalarning o'zaro bog'liqligini ongli ravishda tushunishni shakllantirish; o'simliklar va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish ko'nikmalari, tabiatda ekologik jihatdan barkamol va xavfsiz xulq-atvor ko'nikmalari.

2. Bolalarning atrof-muhit bilan maqsadli aloqasi orqali o'z ona yurtining tabiatiga g'amxo'rlik munosabatini shakllantirish.

3. Bolalarning atrof-muhitga, estetik va vatanparvarlik tuyg'ulariga hissiy reaksiyalarini tarbiyalash.

Maktabgacha yoshdagi bolalik bu doimiy ekologik ta'lim zanjirining birinchi bo'g'ini bo'lgan inson shaxsini shakllantirishning muhim davri, tabiiy dunyoda va zamonaviy jamiyatda qadriyat munosabatlarini shakllantirish davri. Maktabgacha yoshdagi bolaning hissiyotlilik, o'ziga xos sezgirlik va tabiiy dunyoga bo'lgan katta qiziqishi maktabgacha ta'lim muassasasida muvaffaqiyatli ekologik ta'lim uchun asosiy omillardir. Bola tabiat bilan muloqotda qancha kashfiyotlar qiladi! U ko'rgan har bir tirik mavjudot noyobdir. Bolalar o'ynashni yaxshi ko'radigan turli xil va tabiiy materiallar qum, loy, suv, qor va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalar yilning turli vaqtlarida tabiat bilan muloqot qilishadi. Bolaga rivojlanish ta'sirining xilma-xilligi va kuchi jihatidan biron bir didaktik material tabiat bilan taqqoslanmaydi. Ekologik madaniyat asoslarini shakllantirish qanchalik erta boshlansa, kelajakda uning darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Atrof-muhitga va hissiy sezgirlikka bo'lgan kognitiv qiziqishni faqat tabiat bilan aloqa qilish jarayonida tarbiyalash mumkin. Axir ekologiya bolalar faoliyati uchun imkoniyatdir: kuzatish, mehnat, o'yin, eksperimental va nutq faoliyati. Bolani har bir tirik organizmga yashash huquqiga ega bo'lgan o'ziga xos, noyob mavjudot sifatida munosabatda bo'lishga o'rgatishdir. Agar siz maktabgacha yoshdagi ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishni boshlasangiz, o'z ishingizda o'quvchilar bilan ishlashning innovatsion shakllari va usullaridan foydalansangiz, eng yaxshi natijaga erishishingiz mumkin. Bolalarning bolalar bog'chasida bo'lishining har bir kuni qiziqarli va boy bo'lishini ta'minlash uchun men atrof-muhitni tarbiyalash vazifalarini o'qitishning yaxlit yondashuvi orqali amalga oshirishga harakat qilaman. Bolalar ekologik bilim va ko'nikmalarni nafaqat maxsus tashkil etilgan darslarda, balki yurish, ekskursiyalar, o'yin va tadqiqot faoliyati, kitob o'qish, tasviriy san'at va musiqa darslarida ham olishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limining samaradorligi butunlay rivojlanayotgan ekologik muhitni yaratish va undan to'g'ri foydalanishga, shuningdek, bolalar bilan tizimli ishlashga bog'liq. Ularning rivojlanishi va ekologik ta'lim darajasini oshirish barcha yosh guruhlari uchun texnologiyalarni yaratish va ularni bolalar bog'chasining pedagogik jarayoniga joriy etish natijasida mumkin. Texnologiya bu – dasturning asosiy g'oyalari va

qoidalarini aniq amalga oshiradigan uslubiy ta'minoti. Ekologik ta'lim texnologiyasi ekologik ta'lim tizimi. Ekologik ta'lim texnologiyasidan foydalanish natijasida yil oxirida bolalarning ekologik tarbiyasi darajasi oshadi, bu maxsus diagnostika tekshiruvi yordamida belgilanadi. Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik tarbiyasi, yosh maktabgacha yoshdagi bolalarning shunga o'xshash tarbiyasi bilan bir qatorda, odamlarning tabiatiga bo'lgan munosabatni butunlay o'zgartirishi mumkin. Biroq, buning uchun maktabgacha ta'lim muassasalari yosh avlodni tarbiyalashda ma'lum bir qat'iyat va izchillikni namoyon etishlari kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash konsepsiyasi umuman yangi emas. 1950-yillarda sovet bolalar psixologlari tabiatda sodir bo'layotgan jarayonlarning qonuniyatlarini aks ettiradigan, o'zaro bog'liq bilimlar tizimini yaratish zarurligi haqidagi nazariyani ko'rib chiqish uchun taqdim etdilar. Bunday tizimni idrok etish uchun samarali asos maktabgacha yoshdagi bolalarda ustun bo'lgan vizual majoziy fikrlash bo'lishi kerak edi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashning maqsadi shaxsning ekologik madaniyatining boshlang'ich shakllarida tarbiyalashdir. Ushbu maqsad o'zaro bog'liq vazifalar majmuasida konkretlashtiriladi, ularni amalga oshirish quyidagilarni ta'minlaydi: maktabgacha yoshdagi bolani tushunish uchun mavjud bo'lgan ilmiy ekologik bilimlar tizimini shakllantirish; tabiat dunyosiga kognitiv qiziqishni rivojlantirish; tabiat va bolaning o'zi uchun ekologik jihatdan barkamol va xavfsiz xulq-atvorning dastlabki ko'nikmalarini shakllantirish; atrofdagi dunyoga insoniy, hissiy jihatdan ijobiy, ehtiyotkorlik bilan, g'amxo'r munosabatni tarbiyalash; tabiat obyektlariga nisbatan empatiya tuyg'usini rivojlantirish; tabiatga nisbatan xatti-harakatlarning elementar normalarini o'zlashtirish, kundalik hayotda tabiatdan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, tabiatni saqlab qolish va agar kerak bo'lsa, unga yordam berish qobiliyati va istagini shakllantirish va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik ta'limi quyidagilarni o'z ichiga oladi. Axloqiy tarbiya doirasida atrof-muhitga insoniy munosabatni uyg'otish va ongda mustahkamlash; intellektual rivojlanish doirasida ekologiya haqidagi g'oyalar va bilimlarning o'ziga xos tizimini yaratish tabiatning go'zalligini ko'rish, unga qoyil qolish, voqelikni estetik idrok etish qobiliyatiga e'tibor bolalarni ular uchun mumkin bo'lgan ekologik faoliyatga jalb qilish, o'simliklar va

hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, tabiatni muhofaza qilish. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari, bu yosh insonning ekologik madaniyati rivojlanishining o'ziga xos bosqichlariga tegishli ekanligi bilan bog'liq. Aynan shu davrda shaxsiyat asoslari qo'yiladi va atrofdagi dunyoga, tabiatga ijobiy munosabat shakllanishi boshlanadi. Shu bilan birga, chaqaloq o'zini atrof-muhitdan ajratishni boshlaydi, unga hissiy va qiymat munosabatini ko'rsatadi. Shuning uchun tabiat bilan o'zaro munosabatlarning muayyan normalari va qoidalari, unga hamdardlik va muayyan ekologik muammolarni hal qilishga faol qiziqish haqidagi bilimlar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash bo'yicha ishlarning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat. Mintaqaviy komponent prinsipi ona yurtning tabiatini o'rganish quyidagilarga imkon beradi: bolalarda atrofdagi tabiat obyektlari va hodisalarini bevosita kuzatish va o'rganish asosida tushunchalarni shakllantirish; bolalarda mavjud bo'lgan ma'lumotlardan foydalanib, ular o'z bilimlarini turli xil amaliy faoliyat turlarida qo'llashlari uchun axloqiy va vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash; fuqarolikni tarbiyalash muammolarini hal qilishga yordam beradi. Har bir bola o'z shaxsiyatini namoyon etish imkoniyatiga ega. Tushunchalarning ilmiy va mavjudligi prinsipi. Bolalar bilan ishlashning har bir bosqichida dastlabki g'oyalar chuqurlashadi, mazmun bilan to'yingan, asta-sekin bilimlarni shakllantiradigan tushunchalarga aylanadi. Shunday qilib, tabiiy ilmiy bilimlar sxema bo'yicha tuziladi: g'oyalar-tushunchalar-bilimlar. Bunday ketma-ketlik bilimlarning uzluksizligini va ularning tarkibini chuqurlashtirishni ta'minlaydi. "Spiral" tamoyili bolalarning ma'lum bir obyekt va tabiat hodisalariga qaytishi, yildan yilga o'sib borishi, g'oyalar va tushunchalarni chuqurlashtirishi va kengaytirishi, yanada murakkab tadqiqot usullarini qo'llashni o'rganishi uchun zarurdir. Shuni ta'kidlash kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishlarning qisqa davomiyligi, beqaror e'tibor va charchoq bilan ajralib turadi. Shu sababli, xuddi shu mavzuga bir necha bor murojaat qilish bolalarning e'tiborini rivojlantirishga va qiziqishni uzoq vaqt saqlashga yordam beradi.

Ekologik ta'limning asosiy usullari: maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash usullari tarbiyalanayotgan bolalar va to'g'ridan to'g'ri o'qituvchining birgalikdagi faoliyatiga asoslanadi.

Buning uchun o'qituvchi o'z bo'limlarini tabiat bilan tanishtiradi. Vizu-
al usullar: rasmlarni ko'rish, kuzatish, filmlarni tomosha qilish, shaffof-
lik. Maktabgacha yoshdagi bolalarda aynan shu usullar eng samarali deb
hisoblanadi, chunki ular o'zlarining bilim qobiliyatlariga mos keladi,
ongda tabiat haqidagi o'ziga xos juda yorqin g'oyalarni o'rnatadi.
Amaliy usullar: modellastirish, o'yinlar, oddiy tajribalar. Ularning
yordami bilan bolalar tabiat hodisalari va alohida obyektlar o'rtasidagi
munosabatni tushunishni boshlaydilar, shu bilan o'z bilimlarini tizim-
lashtiradilar va ularni amaliy faoliyat sohasiga o'tkazadilar.

Og'zaki usullar: suhbatlar, kitob o'qish, she'rlarni yodlash, bolalar
va yoki o'qituvchining improvizatsiya qilingan va tayyorlangan
hikoyalari. Ularning asosiy vazifasi tabiat haqidagi bilimlarni kengay-
tirish, shuningdek, unga ijobiy munosabatni shakllantirishdir. Maktab-
gacha yoshdagi bolalarni to'liq ekologik tarbiyalash va o'qitish yuqori-
dagi barcha usullardan keng foydalanishni nazarda tutadi. Har bir
alohida holatda, tegishli usullarni tanlash va ularni ekologik ta'limning
boshqa elementlari bilan birlashtirish o'qituvchi tomonidan belgilanadi.
Bunday holda, bolalarning yoshi va ma'lum bir darsda o'rganilgan
hodisa yoki tabiat obyektining mohiyati hisobga olinishi kerak. Kuzatuv
obyekti hozirgi paytda bolalarni o'rab turgan narsaga aylanganda,
improvizatsiya qilingan darslarni o'tkazishga ruxsat beriladi, ammo
illyustratsiyalar va jonli misollar bilan qo'llab-quvatlanadigan darsni
oldindan tayyorlash yanada samarali hisoblanadi.

Ekologik ta'limning asosiy shakllari. Maktabgacha yoshdagi bola-
larni ekologik tarbiyalashning didaktik shakllari juda xilma-xil bo'lib,
bu o'qituvchiga mavzuni har tomonlama yoritishga, bolalar esa o'rga-
nilayotgan masalani xotirada ishonchli tarzda tuzatishga imkon beradi.

Sinflar maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat hodisalarining xusu-
siyatlari bilan har tomonlama tanishtirishga imkon beradigan tashkiliy
ishlarning yetakchi shakli. Ekologik ta'limning ushbu shaklidan foyda-
langanda o'qituvchi mahalliy tabiiy muhit va bolalarning yoshini hisob-
ga olgan holda bolalarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini tizim-
lashtirish imkoniyatiga ega. Sinflar birlamchi tanishish, umumlashtirish,
chuqur kognitiv va murakkab bo'lishi mumkin.

4.4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi va bolalar portfoliosi texnologiyasi

Hozirgi vaqtda bolaning individual qobiliyatlari, individual sur'atlari va rivojlanish xususiyatlari bilan shaxs sifatida rivojlanishiga katta e'tibor berilmoqda. Portfolio texnologiyasi unga o'zini ko'rsatishga, har birida o'zining qiziqishini sezishga yordam beradi. Ko'pincha u ijodiy odamning portfeli sifatida ishlatiladi. Biroq, portfel konsepsiyasining barcha ta'riflaridan shuni ajratish mumkinki, bu ma'lum bir davr uchun individual yutuqlarni to'plash, saralash va jamlash anjomi. Portfel bu "muvaffaqiyat doskasi", u inson hayotida sodir bo'layotgan barcha qiziqarli va munosib narsalarni aks ettiradi. Portfel bolalar bog'chasining o'qituvchilari uchun ham, ma'lum bir oila uchun ham tuziladi. Aslida ham, portfel ijodiy muvaffaqiyat ko'rsatkichidir. Portfel o'z maqsadiga erishish uchun bir qator shartlarga rioya qilish kerak. Xususan, uning asosiy sharti bu ixtiyoriylikdir. Agar portfelni saqlash majburiy bo'lsa, u ko'pincha rasmiy bo'ladi. Bu o'qituvchi uchun ham, bolalar uchun ham qo'shimcha yuk bo'ladi. Portfel yaratuvchisi uni yaratishdan foydalanadigan bo'lishi kerak. Hatto materialni tanlashni ham bolaning o'zi qilishi kerak. Va agar u portfel papkasida biron bir materialni joylashtirishga rozi bo'lmasa, unda bu shart emas. Chunki, keyin portfelning individualligi yo'qoladi. Portfellar quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi. Men bilan tanishib bo'limida ijodkorning tug'ilgan yili, oy sana haqidagi ma'lumotlar bilan to'ldiriladi. Bunda bolaning ismi nimani anglatishi haqida ma'lumotni joylashtirish ham bola uchun noodatiy xususiyat kasb etadi. Shuningdek, oila daraxti shajaraning ham qiymati kattadir. Keyingi bo'lim – men o'syapman. Ushbu bo'limni ikkiga bo'lish mumkin.

Men qanchalik kattaman: vazn, bo'y, turli yosh bosqichlarida bolaning kaftini chizish mumkin. Men nimani o'rgandim: bolaning o'tgan yil davomida egallagan ko'nikmalari yoziladi. Masalan, men p to'vushini talaffuz qilishni, o'ngacha sanashni va hokazolarni o'rgandim. Mening oilam: oila a'zolarining fotosuratlarini, bolaning rasmlari joylashtiriladi. Har bir rasm hikoya bilan birga keladi. Mening do'st-larim. Mening oilamga o'xshash to'ldiriladi. Atrofimizdagi dunyo sayohatlar, oilaviy ta'tillar, sayrlar, sayohatlar haqidagi fotosuratlar yoki

bolalar rasmlari joylashtiriladi. Oltin qalamlar. Ushbu bo‘limda bolalar-ning qo‘lda ishlangan ishlari yoki fotosuratlar bo‘lishi mumkin, agar ular hajmli bo‘lsa nur ustiga a‘lo nur. Ishning sanasini, mavzusini yozishni unutmaslik kerak. Ota-onalar, bolalar bog‘chasi o‘qituvchisi, do‘stlari va boshqalarning fikriga ko‘ra qanday bola haqida hikoyalar joylashtiriladi. Ovozli fikrlash bolalarning bayonotlari, qiziqarli nutq burilishlari, so‘zlar, fikrlash joy oladi. Mening yutuqlarim: diplomlar, tashakkurnomalar bu avval joylashtirilgan ma‘lumotlarning eng muhimidir. Ma‘lumot to‘plash maqsadini, portfelning o‘zini yaratish maqsadini aniq tushunish, saqlash qulayligi ham muhim shartlardan biridir. Barcha to‘plangan materiallar tizimlashtirilgan bo‘lishi va undan foydalanish qulay bo‘lishi uchun saqlanishi kerak. Agar maktabgacha yoshdagi bolaning portfeli bo‘lsa, unda turi, tuzilishi va mazmuni o‘qituvchi yoki oila a‘zolari tomonidan belgilanadi. Ma‘lumot to‘plash o‘z o‘zidan ketishi mumkin emas, lekin bolaning fikrini hisobga olish kerak. Ma‘lumotni tizimli yig‘ish lozim. Portfel mavjud materiallarni doimiy ravishda to‘ldirish va tahlil qilishni nazarda tutadi. Siz ish chastotasini oldindan belgilashingiz mumkin masalan, haftasiga kamida 1 marta, oyiga 1 marta, chorakda 1marta va boshqalar. Portfelni bir necha turlarga bo‘lish mumkin. Elektron portfel. Bu axborotni tizimlashtirishning ancha yangi turi. Aynan u katta – maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘ziga jalb qiladi. Elektron portfel har doim rang-barang, jonli tomosha bo‘lib, ko‘plab qiziqarli effektlarga ega. Lekin hamma o‘qituvchilar va ota-onalar Power Point kompyuter dasturini yaxshi bilishmaydi va har bir muassasada, ayniqsa guruhda kompyuter mavjud emas. Portfolio – bo‘yash kitob. Ushbu turdagi portfel ham bolani o‘ziga jalb qiladi. Axir, uning o‘zi sahifalarni ranglashi mumkin. Bu yerda tayyor tasvirlarni yopishtirish ham mumkin. Ammo sarlavhalarning mazmuni ma‘lumotlar bilan to‘ldirilgan bo‘lishi kerakligini yodda tutishimiz kerak. Portfelni bo‘yash sahifasiga “Atrofimizdagi dunyo” rubrikasini qo‘yish tavsiya etiladi. Bola rubrikaning sarlavha sahifasini o‘z xohishiga ko‘ra tasvirlashi mumkin: u hayvonot bog‘iga qanday borganini chizishi mumkin, bu rasmni ranglashi mumkin, lekin kattalar hikoyani yozishi kerak. Chop etilgan portfel eng an‘anaviylardan biridir. U papkalar, fayl shkaflari shaklida yaratilgan. Ammo har qanday portfel, birinchi navbatda, muallifning o‘zini jalb qilishi kerak. Uning sahifalari shunday tuzilgan bo‘lishi kerakki,

hali ham o'qiy olmaydigan maktabgacha yoshdagi bola nima deyilayotganini tushuna oladi. Bunga fotosuratlar, chizmalar, rasmlar yordam beradi.

4.5. Nutq, muloqotga o'rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. O'yin orqali bolalarning grammatik nutqini o'stirish hamda so'zlashishga o'rgatish

Bolalar nutqini rivojlantirish sohasida bolalar bog'chasida amalga oshiriladigan ishlarning maqsad va vazifalari. Bolani har tomonlamma rivojlantirish uning insoniyat tajribasi, uning bilimlari, qobiliyatlari va madaniyatining saqlovchisi bo'lgan kattalar bilan muloqoti tufayli insoniyatning ko'p asrlik tajribasini o'zlashtirish asosidagina amalga oshiriladi. Bu tajribani faqat insoniy muloqotning eng muhim vositasi til orqaligina berish mumkin. Bolalarga ona tilini o'rgatish va ularning nutqini rivojlantirishga doir ishlar maktabgacha tarbiya muassasasidagi ta'lim-tarbiya ishlari ichida alohida o'rin tutadi. Ushbu ishning maqsadi quyidagilardan iborat: bolalarga nutqiy muloqotning muhim shakli og'zaki nutqni adabiy til me'yorlariga muvofiq holda egallashni, to'liq ko'rinishda esa tushunish va faol nutqqa kirishishni o'rgatish. Mazkur maqsaddan kelib chiqqan holda maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish borasidagi vazifalar quyidagilar hisoblanadi:

- **Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash;**
- **lug'at boyitish, mustahkamlash va faollashtirish;**
- **nutqning grammatik to'g'riligini takomillashtirish;**
- **og'zaki (dialogik) nutqni o'rgatish;**
- **ravon nutqni rivojlantirish;**
- **badiiy so'zga qiziqishni tarbiyalash;**
- **savod o'rganishga tayyorlash.**

Nutq va muloqot masalalarini, maktabgacha davrdagi bolalikning barcha yosh bosqichlarida ushbu yo'nalishdagi pedagogik ishlardan ko'zda tutilgan vazifalarni batafsil ko'rib chiqamiz. Go'daklik yoshi: 0-1 Bola hayoti kattalar hayoti va faoliyatiga uyg'unlashgan bo'ladi. Ayni paytda bolada unga ta'sir o'tkazish uchun biron bir o'ziga xos insoniy vosita mavjud bo'lmaydi. Bu mazkur rivojlanishning asosiy genetik vazifasi kichikintoylarda katta odam bilan muloqotga kirishish qobiliyati va vositalarini shakllantirishdan iboratdir. Emotsional erkin muloqot

ushbu yoshdagi yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Bolaning boshqalardan ajralib qolishi, kattalar bilan emotsional muloqotlarning yetishmasligi bola hayotining dastlabki oylaridan boshlab uning yetarli darajada rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Bolaning kattalar bilan muloqotining dastlabki belgilari “jonlanish kompleksi”, ya’ni bolaning kattalarga nisbatan emotsional ijobiy munosabati ko’rinishida paydo bo’ladi. 2-2,5 oydan boshlab kichkintoy muloqotga kirishishni faol talab qila boshlaydi. Muloqotning birinchi shakli emotsional erkin vaziyat shaxs shaklidir. Bu boshqa odamga bo’lgan qiziqish, unga nisbatan emotsional munosabat bilan tavsiflanadi. Muloqotning bunday shakli bola hayotining birinchi yarim yilligiga xos holatdir. Muloqotning yanada rivojlangan ikkinchi shakli, ya’ni emotsional vositali shakli bola hayotining ikkinchi yarim yilligida ro’y beradi. Bu muloqot predmetlar orqali vositali muloqotga aylantiriladi. Ushbu yoshda bolaning qiziqishlari atrofda olamga yo’naltirilgandir. Unda yangi taassurotlarga ehtiyoj yorqin paydo bo’ladi. Bu yoshdagi rivojlantirish vazifalari quyidagilardan iborat:

Bolalar muassasalarida, oilada bolaga g’amxo’rlik ko’rsatayotgan kattalarga nisbatan emotsional bog’liqlik va ishonch hissini tarbiyalash;

Unga nisbatan ijobiy diqqat-e’tiborga bo’lgan ehtiyojni qondirish;

Kichkintoyning uni o’rab turgan atrof olamga va uning o’ziga nisbatan qiziqishni rivojlantirishga ko’maklashish.

Ilk yosh: 1-3 ilk yoshdagi ijtimoiy rivojlanish vaziyati va uning genetik vazifasi. Bola hayotining birinchi yili oxiriga kelib erishgan natijalari yangi ijtimoiy rivojlanish vaziyatini qurishni talab qiladi. Bu bolaning katta odam bilan birgalikdagi faoliyatiga oid vaziyatdir. Ushbu birgalikdagi faoliyat mazmuni predmetlardan foydalanishning jamoatchilik tomonidan ishlab chiqilgan usullarini o’zlashtirishdan iborat: bola qoshiq bilan ovqatlanishni, stakanda suv ichishni, rasm chizishni, stulchaga o’tirish va hokazolarni o’rganadi. Muloqot jadal rivojlanishda davom etadi, zero kattalar bilan bevosita muloqotsiz predmetli faoliyat mumkin emas. Predmetli faoliyat bilan bog’liq muloqot faqat emotsionalligicha qolmaydi, u nutqiy muloqotga aylanadi. Shunday qilib, ilk yoshdagi bosh vazifa narsalardan foydalanishning insoniy usullarini o’zlashtirish va nutqni rivojlantirishdan iborat bo’ladi. Bola narsalar bilan harakat qilar ekan, hayotining ikkinchi yiliga kelib, ularning jismoniy hajmi, shakli, rangi va dinamik xususiyatlarini, masofaviy

munosabatlarini yaqin, uzoq, butun narsani qismlarga ajratish va qismlardan butun narsani yig'ishni piramida, matreshka kabi o'yinchoqlarni qismlarga ajratadi va qayta yig'adi o'zi uchun kashf qiladi. Biroq, bola narsalar bilan qanchalik ko'p harakat qilmasin, u baribir ularni amalda qo'llashning jamoatchilik tomonidan ishlab chiqilgan usullarini: qoshiq bilan ovqat yeyiladi, bo'tqa aralashtiriladi; sochiqqa qo'llar, yuz artiladi; qalam bilan rasm chiziladi va h.k. mustaqil ravishda kashf qila olmaydi. Narsalarning vazifasi va ularni amalda qo'llash usullarini bolaga kattalar o'rgatadilar. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj, predmetli harakatlarni o'zlashtirish bolaning o'z faol nutqini ham talab qiladi. Nutq asosida umumlashtirishlar, fikrlashning ramziy vazifasi, ya'ni real narsalarning o'rnini almashtira olish hamda o'rin bosuvchi narsalar va til belgilari bilan amallar bajarish qobiliyatlari rivojlanadi. Biroq nuqtacha predmetli harakatlarni aynan bir narsa bilan turli harakatlarni yoki turli narsalar bilan aynan bir xil harakatni bajarish, juftlik o'yinlarni "kuku", shar yumalatish va boshq. rivojlantirish va umumlashtirishga oid uzoq yo'lni bosib o'tishga to'g'ri keladi. Bola uchun katta yoshli odam bitmas tuganmas ijobiy emotsiyalar, qiziqarli taassurotlar va borgan sayin so'z muhim ahamiyatga ega bo'lib boradigan o'yinlar manbai hisoblanadi. Kattalar bilan muloqotga kirishish, narsalar va o'yinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, bola ushbu maqsadlarga erishish uchun so'zdan foydalanish haqidagi chaqiriqqa javob beradi, ba'zida o'zi tashabbus ko'rsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli odam bola bilan dialogga kirishadi, bolaning bir so'zli fikrlarini grammatik jihatdan to'liq shakllantirilgan iboraga aylanatirish orqali uning "kamchiliklarini tuzatadi".

Timur dadasining mashinasini ko'rib qoldi: "Bi-bi, dada". Ona "Dadasining mashinasi. Ketdik, dadaga boramiz". Bola tilni faol o'zlashtiradi. So'z ortida turgan tasavvur yagona o'xshashlikdan "lyalya" katta va kichik qo'g'irchoq ko'proq o'xshatishlargacha, keyinroq esa nisbatan aniq umumlashtirmalargacha mol so'zidan sigir, qo'y, echki va ot eshaklarni ifodalashda foydalanishdan boshlab keyinchalik "mol" so'zini faqat sigir va buzoqchalarga nisbatan qo'llashgacha rivojlanadi. Aynan bitta so'z yordamida ko'p obrazli munosabatlar ifodalanadi "nanna" so'zi bir vaqtning o'zida "bu non", "non bering", "non tushib ketdi" kabi ma'nolarni anglatishi mumkin va h.k. Bola asta-sekin bu munosabatlarni grammatik jihatdan rasmiylashtirilmagan ikki so'zli, keyinroq esa uch so'zli gaplar orqali ifodalashni o'rganadi.

Ikkinchi yilning oxiriga kelib dastlabki grammatik shakllar paydo bo'ladi. Bolaning so'z zaxirasi ortadi. 1 yoshda 1 yosh-u 6 oyda so'z zaxirasi 30-40 ta so'zni tashkil qiladi. Fikrlar asosan bir tarkibli gaplardan iborat bo'ladi. Bunda nonutqiy muloqot vositalari ifodali harakat, bevosita namoyish qilish, ko'zlarning to'qnashuvi, mimikalar, imo-ishoralar va boshq. hamon hukmron bo'ladi. Bola maishiy vaziyatlar ma'nosini va ularda qo'llanilayotgan nutq mazmunini tushunib yetadi. 1 yosh-u 6 oy 2 yoshga kelib bolaning so'z zaxirasi 200-300 tagacha o'sadi. Uning fikrlari grammatik jihatdan rasmiylashtirilmagan ikki-uch tarkibli iboralardan iborat bo'ladi. Bola bilan katta yoshli odam bevosita muloqotga kirishgan vaziyatda esa nutqiy muloqot yetakchi muloqot turiga aylanadi. Bola hayotining uchinchi yiliga kelib nutq rivojlanishi ko'proq keng qamrovli vazifalar doirasida, eng avvalo, katta yoshli yaqin qarindoshlari va bolalar bilan munosabatga kirishish hamda ular bilan birgalikda harakat qilish nutqning kommunikativ vazifasi, atrof olamni bilish nutqning intellektual vazifasi orqali davom etadi. Bola nutqiy muloqotning asosiy shaklini – dialogik nutqni o'zlashtiradi. U tashabbus ko'rsatib fikr bildirishni, savollar berishni, javob kutishni, o'zi ham savollarga javob berishni, atrofda-gilarga iltimos va takliflar bilan murojaat qilishni o'rganadi. Bola o'z istak-xohishlari, hissiyotlari, fikrlarini ifodalash, kutilayotgan natijalarga erishish uchun so'zlardan foydalanadi. Biroq bola tomonidan foydalanilayotgan so'zlar fonetik jihatdan ancha nomukammal bo'lib, u keng qamrovli ma'nolarni anglatadi. So'z va predmetli harakatlarni qo'llash va ular bilan mos ravishda harakat qilish orqali katta yoshli odam bola bilan o'zaro bir-birini tushunishni va uning tilini boyitishni yo'lga qo'yadi. Bola tashabbus ko'rsatish orqali muloqot subyekti, teng huquqli hamkor sifatida chiqadi. O'zini tushunishlariga intilish, o'z istak-xohishlarining bajarilishiga erishish bolani to'g'ri so'zlashga majbur qiladi. Ushbu yoshda tengdoshlari bilan muloqotga kirirish emotsional aloqa o'rnatish va o'z shaxsiga e'tiborni jalb qilishga yordam beradi. Bolalar bir-birlari bilan o'ynash jarayonida o'z harakatlari nutq bilan sharhlab boradilar, ammo hozircha ular bir-biriga to'g'ridan to'g'ri yuzlanib, murojaat qilmaydilar. Bola hayotining uchinchi yiliga kelib bolaning til muhitidagi faol yo'naltiruvchi faoliyati boshlanadi. Bu quvonchli kechinmalar ta'siri ostida vujudga keladigan tovushlar bilan turli o'yinlarda "shovqinli qo'shiqlar" va oddiy so'z

ijodkorligida “golf-molflar”, “o‘yin-po‘yin” va boshqalarda ko‘rinadi. Qulay shart-sharoitlarda muloqotning uchinchi yiliga kelib bola kattalar bilan muloqotda ko‘rgazmali taassurotli vaziyatga tayanmagan holda o‘z tassurotlarini nutqda ifodalay boshlaydi. Bolalar o‘zlari o‘qib chiqqan kitoblari, tinglagan ertaklari va o‘zlarining ilgari tajribalari haqida “Mustaqillik” maydoniga, hayvonot bog‘iga uyushtirilgan sayohat, Qorbobo sovg‘alari va boshqalar haqida fikr bildirib boshlaydilar. Maktabgacha yoshdagi bolaning nutqini rivojlantirish uchun asosiy o‘yin vazifalaridan biri bu – bolaning so‘zlarini boyitish, tushunchalarni o‘zlashtirishda, ishlatilgan so‘zlarning polisemiyasini va ularning semantik soylarini tushunishda. O‘yinlarda nutq faoliyati rivojlanadi, ona tiliga qiziqish va e‘tibor tarbiyalanadi. O‘yin bolani har tomonlama har jihatdan to‘g‘ri tarbiyalashga qaratilgan faoliyatdir. O‘yin insonni barkamol avlod sifatida rivojlantiradi. O‘yinchoq bu narsaning o‘ziga xos predmeti bo‘lib, bolaning maqsadini bilib oladi va shu maqsadga yo‘naltirishga ko‘maklashadi. Ko‘pgina tadqiqodchi olimlar shuni isbotladiki, o‘yinchoqlar orqali bolalar kelajakda o‘zlari duch keladigan vaziyatlarga tushadi va ulardan qanday vaziyatlarda chiqishni o‘rganadi. Bola o‘yinchoqlar bilan tanishish, o‘ynash orqali ular atrof olam bilan tanishadi. Bolalar o‘zlari orasida bo‘ladigan munosabatlari, bir-birlariga muomala madaniyatlari, o‘zlari orasida xuddi kattalardek gaplashishlarini xohlashadi. O‘yinchoqlar orqali bola sizga, atrofdagilarga nima demoqchiligini tushuntira oladi. Ular o‘yinchoqlar orqali borliq haqidagi bilimlarini boyitishadi.

4.6. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida loyiha, tadqiqot, faoliyat texnologiyalaridan foydalanish

Bolaning chinakam izlanuvchan bo‘lishi va yangi bilimlarni o‘z-o‘zidan egallashga intilishi uchun majburlash ostida emas, uning tarbiya jarayonida loyiha faoliyatidan faol foydalanish juda muhimdir. Mamlakatimiz maktabgacha ta’lim muassasasida bu yo‘nalish hali yaxshi rivojlanmagan bo‘lsada, vaziyat yildan yilga bosqichma bosqich o‘zgarib bormoqda. Bu nima uchun? Gap shundaki, bu juda qiziqarli bo‘lmagan ta’lim jarayonini bolaning hayotida vaqti-vaqti bilan sodir bo‘ladigan haqiqiy voqealar bilan bog‘lashi mumkin bo‘lgan loyihalar, bu hatto eng bezovtalanuvchi bolani ham o‘ziga jalb qiladi va qiziqtiradi. Bundan

tashqari, maktabgacha ta'lim muassasasidagi loyiha faoliyati har qanday jamoaning a'zolari hatto eng murakkab va ahamiyatsiz bo'lmagan vazifalarni ham birgalikda hal qilishga qodir bo'lgan yaxlit jamoaga aylantirish imkonini beradi. Bunday sharoitda har bir bola o'zini zarur his qilishi, muhim vazifani bajarishga qiziqishi mumkin. Loyiha nima? Konsepsiya haqida umumiy ma'lumot "Loyiha" atamasining o'zi klassik lotin tilidan olinganligini bilishingiz kerak, u dastlab "oldinga tashlangan", "chiqib ketgan", "ko'zga tashlanadigan" degan ma'noni anglatadi va bularning barchasini maktabgacha ta'lim muassasasida ishlash bilan qanday bog'lash mumkin? Kognitiv faoliyat yo'nalishidagi asosiy ishni o'qituvchi bajaradi. Shuni esda tutish kerakki, maktabgacha ta'lim muassasasidagi loyiha faoliyati, albatta, ijtimoiy ahamiyatga ega natijani nazarda tutishi kerak. Oddiy qilib aytganda, ish ma'lum bir muammoga asoslanishi kerak, uni hal qilish izchil izlanishni, eng muhim daqiqalarni oydinlashtirishni talab qiladi. Ushbu faoliyat natijalari tahlil qilinadi va bir butunga birlashtiriladi. Pedagogik nuqtayi nazardan, o'qituvchi nuqtayi nazaridan, maktabgacha ta'lim muassasasida loyiha faoliyati yaxshi, chunki ular bolalarning mustaqil faoliyatini o'z ichiga oladi, buning natijasida ular kerakli ma'lumotlarni o'z maqsadlari uchun topish va ulardan foydalanishni o'rganadilar. Bundan tashqari, shu tarzda bola "quruq" va tushunarsiz ma'lumotlarni amaliy tajribaga aylantirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu unga butun hayoti davomida yordam berishi mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasasida loyiha faoliyati texnologiyasining mohiyati o'quvchilar nazariy va amaliy ma'lumotlarni bajonidil qabul qiladigan, ijodiy faoliyatda ishtirok etadigan, shuningdek, eng xilma-xil bo'lgan tobora ortib borayotgan murakkab vazifalarni hal qiladigan o'quv jarayonini shunday tashkil etishdan iborat. Har qanday loyiha, albatta, nafaqat kognitiv, balki pragmatik ahamiyatga ega bo'lishi kerak. Bola qanday aniq ma'lumotlarni olishini va uni amalda qayerda qo'llashini bilishi kerak. Bu maktabgacha ta'lim muassasalarida loyiha faoliyati texnologiyasining asosiy tezisi. Bugungi kunda deyarli barcha zamonaviy ta'lim muassasalari ushbu nuqtayi nazarga rioya qilishga harakat qilmoqdalar, ular amaliy va nazariy bilimlarni olish o'rtasida muvozanatni topishga harakat qilmoqdalar. Usulning asosi, uning bosqichlari. Usul har qanday ta'lim faoliyati faqat natijaga qaratilgan bo'lishi kerak, unga erishish bolalar jamoasi va o'qituvchining birgalikdagi ishi bilan amalga

oshirilishi kerak degan g'oyaga asoslanadi. Shu bilan birga, barcha aktyorlar bitta mavzu ustida ishlamoqda. Hozirgi vaqtda professional o'qituvchilar loyiha faoliyatini rivojlantirishning uchta asosiy bosqichini ajratib ko'rsatishadi. Ular tadqiqot, ijodiy va muammoli usullarning maxsus kombinatsiyasini ifodalaydi. Keling, har bir bosqichni batafsil ko'rib chiqaylik. Birinchi bosqich. Bu "taqlid va ishlash"ni nazarda tutadi va bu usulni amalga oshirish faqat 3,5-5 yoshli bolalar bilan ishlashda mumkin. Ushbu bosqichda maktabgacha ta'lim muassasasida loyiha faoliyatini tashkil etish bolalarning kattalar o'qituvchisining to'g'ridan to'g'ri taklifi bilan biror narsa qilganda yoki unga taqlid qilganda "chetda" ishtirok etishini o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv bolaning tabiatiga zid kelmasligi muhimdir. Gap shundaki, bu yoshda bolalarda kattalarning e'tiborini jalb qilish, u bilan yaxshi munosabatlar o'rnatish istagi paydo bo'ladi. Ikkinchi bosqich. Bu rivojlanish davri bo'lib, bu usulni amalga oshirish 5-6 yoshdan boshlanadi. Bu vaqtda bolalar allaqachon tashkil etilgan mustaqil faoliyatga qodir ekanligi bilan ajralib turadi, ular bir-birlariga hozirgi vaqtda kerakli yordamni ko'rsatishlari mumkin. Bola o'qituvchiga kamroq murojaat qiladi, o'z tengdoshlari bilan faolroq aloqa o'rnatishga harakat qiladi. Bolalar allaqachon o'z o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini hurmat qilish qobiliyatiga ega. Shunday qilib, ushbu bosqichda maktabgacha ta'lim muassasasida loyiha faoliyatini tashkil etishda bolaning o'z harakatlarini ham, tengdoshlarining harakatlarini ham yetarli darajada baholashi va xabardor bo'lishi mumkinligini hisobga olish kerak. Shuni esda tutish kerakki, ular muammoni allaqachon ko'rishadi va baholaydilar, erishilayotgan maqsadni aniqlay oladilar, shuningdek, o'qituvchi tomonidan talab qilinadigan natijaga erishishga optimal hissa qo'shadigan vositalarni tanlashadi. Eng muhimi shundaki, ular nafaqat o'qituvchi tomonidan taklif qilingan mavzularni, balki o'zlarining loyihalarini ham mexanik muhokama qilishga qodir. Uchinchi bosqich. Bu allaqachon 6-7 yoshli bolalar uchun xos bo'lgan haqiqiy ijodkorlik davri. Maktabgacha ta'lim muassasasida loyiha faoliyatining har qanday usuli, albatta, uni murakkab muammolarni hal qilishdan qo'rqitmaydigan o'quv sharoitlarini yaratishi kerak. Bola o'z loyihalari uchun mavzularni, shuningdek, ular ustida ishlash usullari va vaqtini tanlashda qulay bo'lishi uchun shunday sharoitlarni yaratish kerak.

4.7. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida

TRIZ-IMEN usullaridan foydalanish

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda TRIZdan foydalanish katta yoshdagi ixtirochi bo'lgan bolalardan haqiqiy ixtirochilarni yetishtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, ular o'ziga xoslik, moslashuvchanlik, izchillik kabi fazilatlarni rivojlantiradilar. TRIZ metodologiyasi va maktabgacha yoshdagi rivojlanishning klassik yondashuvi o'rtasidagi asosiy farq bolalarning savollarga mustaqil ravishda javob topish, muammolarni hal qilish, tahlil qilish va kattalar aytganlarini takrorlamaslik qobiliyatidir. Texnika 2-3 yoshli bolalar uchun mos keladi, bola o'z fikrlarini amalga oshirishni boshlaganda va ularni imo-ishoralar yoki so'zlar orqali shakllantirishni o'rganadi. Bolalar bog'chasida TRIZ: darslarni qurish tamoyillari, minimal ma'lumot uzatish bilan maksimal fikrlash. Vazifalar va muammoli vaziyatlarni muhokama qilish uchun afzal qilingan shakl bu – aqliy hujum. Ijodiy tasavvurni faollashtirish. “Haqiqatni qidirish” jarayonida bola uchun mavjud bo'lgan barcha idrok vositalari va operatsiyalaridan foydalanish: xulosalar, sabab-oqibat munosabatlari va boshqalar. Dunyoga o'zaro bog'langan elementlarning yagona majmuasi sifatida yondashish. Bolalar bog'chasida TRIZ dasturining afzalliklari: Analitik ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bolani fikr yuritishga va o'z nuqtayi nazarini himoya qilishga o'rgatadi. Bolaga tabiiy uyatchanlik va izolyatsiyani yengishga yordam beradi. Yangi ma'lumotlarni o'rganish va qabul qilish istagini rivojlantiradi. So'z erkinligi va shaxsiyatni namoyon qilish erkinligini beradi. Ko'p qirralilik: dastlab oson vazifalarni yengish, bola asta-sekin qiyin vaziyatlardan chiqish yo'lini topishni o'rganadi, bu, shubhasiz, balog'at yoshida foydali bo'ladi. TRIZ sinflari uch bosqichdan iborat. Birinchi bosqich mohiyatni izlash. Bolalarga hal qilish uchun topshiriq beriladi. Har bir bola o'zining “vaziyatdan chiqish yo'li”ni taklif qiladi. Vaziyatlar ham haqiqiy masalan: oila bir oyga ta'tilga chiqadi, kvartiradagi gullarni kim sug'oradi? Agar soat yo'q bo'lsa, vaqtni qanday aniqlash mumkin, yoki xayoliy, ajoyib masalan, qanday qilib bo'lishi mumkin. Elakdagi suvni qanday o'tkazish kerak. Ikkinchi bosqich: “dublning siri”. Ikki qarama-qarshi haqiqatni aniqlash va tushunish. Masalan, quyosh yomon va yaxshi. Yaxshi, chunki u isitadi, yomon, chunki undan kuyish mumkin.

Uchinchi bosqich – qarama-qarshiliklarni ertak va o‘yinlar yordamida hal qilish. Misol uchun, yomg‘irdan yashirish uchun sizga katta soyabon kerak. Lekin katta soyabon sumkaga sig‘maydi, ya‘ni kichik soyabon kerak. Chiqish yo‘li – buklanadigan soyabon. A.A. Jin: “Potryaskin mushukining vazifalari-ertaklari”, M.N. Shusterman: “Kolobokning yangi sarguzashtlari”, G.I. Altov: “Qanday qilib ixtirochi bo‘lish kerak”. Uslubiy ishlanma: “Chistopol” tadqiqot loyihasi Loyiha turi: bolalar Loyiha turi: ixtirochilik Davomiyligi: 1 oy Ishtirokchilar soni: 5 kishi Muammo: mening ishim va hamkasblarimning ish tajribasiga asoslanib, men bolalar ko‘pincha olgan bilimlarini va tajribasini ushbu bilim sohasiga aloqador bo‘lmagan faoliyatga qanday o‘tkazishni bilmasligini payqadim. Shundan kelib chiqib, quyidagi maqsadlar belgilandi: kundalik hayotda muammoni ko‘rish qobiliyatini shakllantirish. Ushbu muammoda qarama-qarshilikni shakllantirish qobiliyatini shakllantirish. Gipotezalarni ilgari surish va ularni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish. Informatsion bilimlarga tayanish qobiliyatini shakllantirish. Tasniflash ko‘nikmalarini rivojlantirish. TRIZ yordamida ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantiring. 1-bosqich. Bolalar bilan muammoni aniqlash. Bolalar bilan har qanday loyihaning markazida bolalarning qiziqishi yotadi. Shu munosabat bilan bolalar javob topmoqchi bo‘lgan savollar muhokama qilina boshladi. Biz bolalar bog‘chasida qolishlari uchun bolalar bilan bog‘liq savollar va muammolar doirasini toraytirdik. Bolalar bolalar bog‘chasida nima yoqtirmasliklari haqida gapira boshladilar, ular doimo duch kelishlari kerak. Har kimning o‘z javobi bor edi: kimdir erta tongda turishni yoqtirmaydi; kimdir bolalar bog‘chasida bergan narsalarni yeyishni xohlamaydi; kimdir sokin soatda uxlashni yoqtirmaydi va hokazo. Bolalar bilan biz ushbu muammolarning qaysi biri eng qiyin ekanligini muhokama qilishni boshladik.

Ovoz berish orqali bolalar bu ba‘zi bolalarning alohida muammolari degan xulosaga kelishdi, chunki ko‘pchilik bolalar bog‘chasiga kelishni, oshpazlar pishirgan hamma narsani yeyishni yaxshi ko‘radilar, ammo barcha bolalar bir narsaga rozi bo‘lishdi, ularning hammasi kiyishni xohlamaydilar. Ular bir necha sabablarga ko‘ra poyabzal qoplamalarini yoqtirmaydilar: chunki kiyimda egilish qiyin. Ba‘zida ota-onalar poyabzal qoplamalarini unutishadi yoki qo‘yishni xohlamaydilar, shuning uchun o‘qituvchilar bolalar va kattalarni iflos bo‘lganligi uchun qoralashni boshlaydilar va bu yoqimsiz. Bolalarni olib

keladigan yoki ko'taradigan buvilar uchun egilish xuddi shunday qiyin. Oyoq kiyimlarini tashlab yuborish kerak, ular ko'pincha axlat idishlaridan uchib chiqib, tabiatni ifloslantiradi. Shunday qilib, bolalar bilan kelajakdagi loyihaning mavzusi aniqlandi. Qarama-qarshilikni o'rnatish. Bolalar o'ylay boshladilar. "Nega men bolalar bog'chasiga tashrif buyurganimda poyabzal kiyishim kerak. Bolalar "Bolalar bog'chasi toza bo'lishi uchun" degan savolga tezda javob topdilar. Oyoq kiyimisiz qilish mumkinmi. Bolalar bolalar bog'chasida tozalikni saqlash uchun variantlarni taklif qila boshladilar: kirish joyiga latta qo'ying. Bolalar bog'chasiga kiraverishda oyoq kiyimingizni yechib oling. Zaxira poyabzal kiying. Takliflarni ilgari surgan holda, men va bolalar bu variantlarning salbiy va ijobiy tomonlarini muhokama qila boshladik, bolalar bu variantlarning barchasi ijobiy tomonlardan ko'ra ko'proq salbiy tomonlarga ega ekanligiga ishonch hosil qila boshladilar. Bolalar qarama-qarshilikka keldilar: odamlar ko'chadan kelgani uchun poyabzalda axloqsizlik bo'lishi kerak va pollar toza bo'lishi uchun poyabzalda bo'lmasligi kerak. IKR: Oyoq kiyimidagi axloqsizlik o'z-o'zidan yo'qolishi kerak. 2-bosqich. Cho'chqachilik banki kolleksiyasi. Bolalar axloqsizlik bilan kurashish yo'llarini izlashlari kerakligi sababli, biz axloqsizlik turlarining cho'chqachilik bankini yig'a boshladik. Bir necha kun davomida bolalar poyabzal tagini ko'zdan kechirishdi va unda qanday axloqsizlik to'planganligini aniqlashdi. Natijada, Piggy Bank of Kir yig'ildi. 3-bosqich. Karta fayli "Dirt Piggy Bank" dagi obyektlar bolalar tomonidan turlari bo'yicha guruhlariga bo'lingan – "Axloqsizlik turlarining karta fayli" shunday paydo bo'ldi: suyuq loy unga turli agregat holatlardagi suv qor, muz, suv kirdi. Qattiq axloqsizlik unga yer, qum, mayda toshlar, mayda barglar kiradi. Aralash – yer bilan aralashtirilgan suv atala. Ular suyuqliklar bilan kurashadilar: lattalar, gubkalar, kir yuvish changyutgichlari. Qattiq bilan changyutgich, supurgi, turli xil cho'tkalar poyabzal, avtomobil yuvishda cho'tkalar, supurgi, suv, latta. Aralash loy suyuq loy bilan bir xil tarzda kurashadi, shuning uchun bu turdagi loy suyuq loy bilan birlashtirildi. 4-bosqich. Ixtiro modeli. Axloqsizlik bilan kurashishga yordam beradigan barcha turdagi materiallardan bolalar eng keng tarqalgan va ko'p qirrali narsalarni tanladilar: suv, latta, changyutgich, cho'tka. Ushbu materiallardan bolalar nima ishlatishni tanlashni boshladilar. Bolalar suv olmaslikka qaror qilishdi, chunki suv tezda ifloslanadi va uni tez-tez almashtirish kerak

bo'ladi. Bolalar, shuningdek, latta ishlatmaslikka qaror qilishdi, chunki birinchi bosqichda uni ishlatish qulay emas va ularning qo'llari iflos bo'ladi deb qaror qilindi. Oddiy cho'tkalarni ishlatish ham qulay emas, chunki siz qo'lingizni iflos qilishingiz mumkin, lekin avtomobil yuvish yoki traktorlarda, ko'chalarni tozalashda ishlatiladigan mexanik cho'tkalarni ixtiro namunasi sifatida olish mumkin, faqat cho'tkalar bo'lmasligi kerak. Poyabzalni buzmaslik uchun juda qattiq bo'ling. Bolalar changyutgichni ham modelga olishdi, chunki u har xil axloqsizlikni so'rib oladi va uning tarqalishining oldini oladi. Shunday qilib, modelga quyidagilar kiradi. Changyutgich. Mexanik cho'tkalar. Modelga asoslanib, bolalar o'zlarining ixtirolari qandaydir qurilma yoki apparatga o'xshashligini tushunishdi, chunki changyutgich va avtocho'tkalar elektr jihozlari. 5-bosqich. Mahsulot yaratish. Loyihamizning beshinchi bosqichi texnik bosqichdir. Bolalar changyutgichni mexanik cho'tkalar bilan ulashga harakat qila boshladilar. Ish natijasida bolalar cho'tkalar odamning og'irligi ostida ishlatilmasligi va aylana olishi uchun o'z qurilmalariga qo'shimcha panjara yasashga qaror qilishdi. Men bolalarning e'tiborini qaratdim, qurilma har doim, hatto odam yo'q bo'lganda ham ishlashi yaxshimi? O'z tajribalariga asoslanib, bolalar bunday eshiklar va qo'l quritgichlar borligini esladilar, ular faqat ularga yaqinlashganda fotosellarda ishlaydi. Bolalar ham o'zlarining ixtirolariga bunday fotoelementlarni kiritdilar. Shunday qilib, bolalar "Chistopol" nomini olgan qurilmaga ega bo'lishdi. Qurilmaning tuzilishi: qurilma ikki qismdan iborat. Birinchi qismda changyutgich mavjud, bu qism suv va axloqsizlikka tushmasligi uchun qopqoq bilan yopiladi. Ikkinchi qismda changyutgichga ulangan quvurlar mavjud. Ushbu quvurlarga ichida teshikli aylanuvchi cho'tkalar kiritiladi. Qurilma elektr energiyasi bilan ishlaydi. Biror kishi panjara ustida turganda, fotosellar ishlaydi, changyutgich yoqiladi va cho'tkalar aylana boshlaydi. Changyutgichning assimilyatsiya quvvati va cho'tkalarning aylanish tezligi tufayli axloqsizlik tarqalmaydi va axloqsizlik **kollektoriga** kirmaydi. Kunning oxirida suv omborini tozalash kerak. Bu loy tabiiy kelib chiqishi tufayli atrof-muhitni ifloslantirmaydi. Ushbu qurilma bolalar bog'chasining kirish qismida joylashgan bo'lishi kerak. Har bir qurilma o'z ishlash qoidalariga ega. Bolalar bilan birgalikda biz Chistopoldan qanday foydalanishni va qanday xavfsizlik qoidalariga rioya qilish kerakligini yozdik. Ushbu ixtironing afzalliklari va

kamchiliklari ham muhokama qilindi. Ijobiy: inson mehnatini himoya qiladi. Kir yuvish vositasi, mato, suvni tejaydi. Tabiatni ifloslantirmaydi. Odamlarning pulini tejaydi. Salbiy: ko'p tafsilotlar qimmat degan ma'noni anglatadi. Elektr energiyasini iste'mol qiladi. Ammo vaqt o'tishi bilan qurilma o'z narxini qoplashi kerak. 6-bosqich. Taqdimot. Taqdimot bolalar bog'chasida "Mening loyiham" ichki tanlovida bo'lib o'tdi. Keyin bolalar yig'ilishda ota-onalariga taqdimot qilishdi. Shaharda o'tkazilgan "Mening loyiham" tanlovida bolalar birinchi o'rinni egalladi. 7-bosqich. Perspektivning ta'rifi. Yakuniy bosqichda bolalar loyiha ustida ishlash istiqbollarini aniqladilar. U qurilmaning salbiy tomonlaridan harakat qildi. Biz o'ylab topishimiz kerak: muqobil tabiiy energiya manbalari masalan shamol energiyasi, quyosh energiyasidan foydalanish. Qurilmaning narxini pasaytirish uchun arzon materiallardan foydalanish. Loyihani boshqarish jarayonida bolalarga doimiy ravishda provokatsion xarakterdagi savollar berildi, bolalarning dalillariga qarshi dalillar keltirildi. Bolalarning to'plangan tajribasiga doimiy murojaat bor edi, bu esa ular to'plangan bilimlar asosida javob izlashga majbur bo'lishlariga yordam berdi. Ushbu loyiha butunlay bolalarning informatsion bilimlariga asoslangan edi. Zamonaviy jamiyat yosh avlod ta'lim tizimiga, jumladan, uning birinchi bosqichi maktabgacha ta'limga yangi talablarni qo'yimoqda. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiya va ta'limning asosiy vazifalaridan biri – kuchga kirgan GEFga muvofiq, yuqori ijodiy salohiyatga ega bo'lgan bolalarning yangi avlodini tarbiyalashdir. Ammo muammo iqtidorli, zukko bolalarni izlashda emas, balki bolalar bog'chalariga qatnaydigan barcha bolalarda ijodiy qobiliyatlarni maqsadli shakllantirish, dunyoga nostandart qarashni, yangicha fikrlashni rivojlantirishda. Maktabgacha yoshdagi yosh o'ziga xosdir, chunki bolaning shakllanishi bilan uning hayoti shunday bo'ladi. Shuning uchun har bir bolaning ijodiy salohiyatini ochib berish uchun ushbu davrni o'tkazib yubormaslik kerak. Bolalarning ongi "chuqur turmush tarzi" va narsalar qanday bo'lishi kerakligi haqidagi an'anaviy tushunchalar bilan cheklanmaydi. Bu ularga ixtiro qilishga, o'z o'zidan va oldindan aytib bo'lmaydigan bo'lishga, biz kattalar uzoq vaqt davomida e'tibor bermagan narsalarni payqashga imkon beradi. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ish shakllari bu muammoni to'liq hal qila olmaydi. Yangi shakllar, usullar va texnologiyalarni qo'llash zarur.

Bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning samarali pedagogik texnologiyalaridan biri bu TRIZ ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi. TRIZ atamasi rus qisqartmasidan kelib chiqadi (Teoriya Resheniya Izobreatatelskikh Zadach bu – muammoni yechishga yo‘naltirilgan innovatsion g‘oyani yaratish nazariyasi). Bu mamlakatimizda 50-yillarda taniqli rus olimi, ixtirochi, fantast yozuvchi Genrix Saulovich Altshullerning sa‘y-harakatlari bilan paydo bo‘lgan. TRIZ bu asl g‘oyalarni topish, ijodiy shaxsni rivojlantirish uchun noyob vosita, ijodkorlikni o‘rgatish mumkinligini va o‘rgatish kerakligini isbotlovchi vositadir. TRIZ texnologiyasi bolalar bog‘chalariga 80-yillarda kelgan. Ammo, shunga qaramay, u hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda va pedagogik texnologiya talab qilinmoqda. Maktabgacha yoshga moslashtirilgan TRIZ texnologiyasi bolani “Hamma narsada ijodkorlik” shiori ostida o‘qitish va tarbiyalash imkonini beradi. Maktabgacha yoshdagi bolaga nisbatan TRIZ konsepsiyasining boshlang‘ich pozitsiyasi tabiatga asoslangan ta‘lim tamoyilidir. Bolaga ta‘lim berishda o‘qituvchi o‘z tabiatidan ketishi kerak. Shuningdek, L.S. Vygotskiyning fikricha, maktabgacha tarbiyachi o‘quv dasturini o‘ziga xos bo‘lgan darajada qabul qiladi. Bolalar bog‘chasida TRIZ texnologiyasidan foydalanishning maqsadi, bir tomondan, moslashuvchanlik, harakatchanlik, izchillik, dialektika, ikkinchi tomondan, qidiruv faolligi, yangilikka intilish, nutq va nutqni rivojlantirish kabi fikrlash fazilatlarini rivojlantirishdir. Ijodiy tasavvur. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun TRIZ: Bu jamoaviy o‘yinlar tizimi, asosiy dasturni o‘zgartirish uchun emas, balki uning samaradorligini oshirish uchun mo‘ljallangan tadbirlar; Bu nazariyaning asoschisi G.S. Altshuller ishonganidek, “aniq hisoblash, mantiq, sezgi birlashtirgan yangisini yaratishning boshqariladigan jarayonidir”. TRIZ elementlaridan foydalanganda, bolalarning ijodiy va aqliy faoliyati sezilarli darajada faollashadi, chunki TRIZ ularni davom etayotgan jarayonlarni tushungan holda keng fikrlashga va muammoning o‘z yechimini topishga o‘rgatadi. Ixtiro ijodiy fantazyada, keyinchalik bolalar faoliyatining turli xillarida o‘yin, nutq, san‘at va boshqalarda ifodalanadigan narsalarni ixtiro qilishda ifodalanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘qitishda TRIZdan foydalanish katta yoshdagi ixtirochi, yangi g‘oyalar generatoriga aylangan bolalardan haqiqiy ixtirochilarni yetishtirishga imkon beradi. Shuningdek, TRIZ texnologiyasi boshqalarning muvaffaqiyatidan quvonish,

yordam berish istagi, qiyin vaziyatdan chiqish yo‘lini topish istagi kabi axloqiy fazilatlarini rivojlantiradi. TRIZ texnologiyasi va maktabgacha yoshdagi rivojlanishning klassik yondashuvi o‘rtasidagi asosiy farq bolalarga mustaqil ravishda savollarga javob topish, muammolarni hal qilish, tahlil qilish va kattalar aytganlarini takrorlamaslik imkoniyatini berishdir. TRIZ texnologiyasi universal vositalar to‘plami sifatida deyarli barcha faoliyat turlarida (ham ta’limda, ham o‘yinlarda va rejim lahzalarida) foydalanish mumkin. Bu maktabgacha yoshdagi bolaning ongida dunyoning yagona, uyg‘un, ilmiy asoslangan modelini shakllantirishga imkon beradi. Muvaffaqiyatli vaziyat yaratiladi, qaror natijalari almashinadi, bir bolaning qarori boshqasining fikrini faollashtiradi, tasavvur doirasini kengaytiradi, uning rivojlanishini rag‘batlantiradi. Texnologiya har bir bolaga o‘zining individualligini ko‘rsatish imkoniyatini beradi, maktabgacha yoshdagi bolalarni qutidan tashqarida o‘ylashga o‘rgatadi. TRIZ texnologiyasining arsenalida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda o‘zini yaxshi isbotlagan ko‘plab usullar mavjud. Bolalar bog‘chalarida quyidagi TRIZ usullari qo‘llaniladi: Aqliy hujum usuli. Bu ijodiy faoliyatni rag‘batlantirishga asoslangan muammoni hal qilishning operativ usuli bo‘lib, unda munozara ishtirokchilaridan iloji boricha ko‘proq yechimlarni, shu jumladan eng hayoliylarini ifoda etish so‘raladi. Keyin bildirilgan fikrlarning umumiy sonidan amaliyotda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan eng muvaffaqiyatlilari tanlanadi. Ixtirochilik vazifalari bolalarning yoshiga qarab ochiq bo‘lishi kerak. Aqliy hujum mavzulari quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: ovqatni sichqonlardan qanday saqlash kerak; yomg‘irda qanday namlanmaslik kerak; sichqonlar mushukning burni ostidan qanday pishloq chiqaradi o‘rmonni quyon kulbasidan qanday haydash kerak; uyda suv bo‘lmasa, olovni qanday o‘chirish kerak; ayiqning minoraga ko‘tarilishi va uni yo‘q qilishiga qanday yo‘l qo‘ymaslik kerak; qishda yozning bir qismini qanday qoldirish kerak. Aqliy hujum qoidalarini eslang har qanday tanqidni istisno qilish; eng aql bovar qilmaydigan g‘oyalarni rag‘batlantirish ko‘p sonli javoblar, takliflar boshqa odamlarning g‘oyalarini yaxshilash mumkin. Har bir fikrni tahlil qilishda “yaxshi, yomon” degan baho, ya’ni bu taklifda nimadir yaxshi, biroq yomon narsa bor. Barcha yechimlardan eng maqbuli tanlanadi, bu qarama-qarshilikni minimal xarajatlar va yo‘qotishlar bilan hal qilishga imkon beradi. Aqliy hujum natijalari, albatta, samarali faoliyatda aks

etishi kerak: yozning bir qismini qishga torting; sichqonlar uchun imkonsiz bo‘lib qolgan moda mahsulotlari va boshqalar. O‘qituvchi bolalarga muammoning o‘ziga xos yechimlarini taklif qilishi kerak, bu ularning tasavvurini rag‘batlantirish va ijodiy faoliyatga qiziqish va istakni uyg‘otish imkonini beradi. Ushbu usulni amalga oshirish jarayonida bolalarning muloqot qobiliyatlari rivojlanadi: bahslashish, bir-birini eshitish, tanqiddan qo‘rqmasdan o‘z nuqtayi nazarini bildirish, boshqalarning fikrlarini xushmuomalalik bilan baholash va boshqalar. Bu usul bolalarda tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi, muammoning yechimini izlashda ijodiy faollikni rag‘batlantiradi, hayotda umidsiz vaziyatlar yo‘qligini anglashga yordam beradi. Katalog usuli. Usul ijodiy hikoya qilishni o‘rgatish muammosini ko‘proq hal qilish imkonini beradi. Hech kimga sir emaski, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun monolog nutqining kichik tajribasi va faol so‘z boyligining qashshoqligi tufayli ijodiy hikoya qilish qiyin. Katalog usuli 1920-yillarda Berlin universiteti professori E.Kunze tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu usul maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash uchun muvaffaqiyatli moslashtirildi. Ish uchun sizga minimal miqdordagi rasmlarga ega har qanday bolalar kitobi kerak. Matnning prozaik bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Voyaga etgan kishi bolalarga syujet qaysi asosda qurilishi haqida savollar beradi va bolalar kitobdan javob izlaydilar, o‘zboshimchalik bilan sahifaning istalgan joyiga barmog‘ini ko‘rsatadilar. So‘zlar juda boshqacha bo‘lib, hech qanday tarzda bog‘lanmagan. “Poke” usulida tanlangan so‘zlar hikoya, ertakka bog‘lanadi. O‘qituvchi nutqning bir qismini boshqasiga aylantirishi mumkin. Dars tez sur‘atda o‘tkaziladi, har bir yangi iboraga turli xil hissiy reaksiyalar qo‘llaniladi. Ijobiy va salbiy belgilar mavjudligi; salbiy qahramon sabab bo‘lgan yomonlik; yaxshi qahramonning yovuzlikka qarshi kurashi; ham ijobiy, ham salbiy qahramonlar uchun do‘stlar va yordamchilarning mavjudligi, sehrning mavjudligi. Savollar ketma-ketligi quyidagicha bo‘lishi mumkin: Biz kim haqida hikoya yozyapmiz? U yaxshi qahramonmi yoki yomonmi? U qanday yaxshilik, yomonlik qildi? U kim bilan do‘st edi? Ularga kim aralashdi? Qanday qilib yaxshi qahramon yovuzlik bilan kurashdi? Hammasi qanday tugadi? Hikoyaning taxminiy yo‘nalishi: Bir paytlar... Va u nima edi? Nimadir qilishga qodirmi? U buni qildi, chunki o‘sha paytda u yashagan U edi. Bir kuni ular o‘rtasida shunday bo‘ldi. Ularga yordam berdi.

Savollar syujetning rivojlanishiga qarab farq qilishi mumkin. Bu esa pedagogdan ushbu metod bilan ishlashda ma'lum mahoratga ega bo'lishni, o'z vaqtida yo'naltira olish va dastlab ko'zda tutilmagan yangi savollarni shakllantirish qobiliyatini talab qiladi. Chizish jarayonida ixtiro qilingan uchastkani belgilar, diagrammalar, chizmalar va **bosh-qalar** yordamida tuzatish kerak. Bolalardan birinchi marta qiziqarli, chiroyli hikoya yozishni kutmaslik kerak. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, dastlab maktabgacha yoshdagi bolalar uchun psixologik inersiya va stereotiplarni yengish qiyin: ular bir-birlarining fikrlarini takrorlaydilar, tanish ertak voqealarini takrorlaydilar, ba'zida ular umuman jim bo'lishadi. Bolalar tomonidan ixtiro qilingan birinchi hikoyalar odatda ibtidoiy, qiziq emas va qisqa. O'qituvchi bolalarga yordam berishi, voqealarni rivojlantirish variantlarini taklif qilishi va muvaffaqiyatli kashfiyotlarni rag'batlantirishi kerak. Asta-sekin hikoyalar keng tarqalgan, qiziqarli, sehrli, jozibali bo'ladi. Fokusli obyektlar usuli. Ushbu usulning mohiyati bir yoki bir nechta obyektning xususiyatlarini boshqasiga o'tkazishdir. Bu usul nafaqat tasavvurni, nutqni, fantaziyani rivojlantirishga, balki fikrlashni boshqarishga ham imkon beradi. Fokal obyekt usuli FOM amerikalik psixolog C. Uayting tomonidan taklif qilingan. Usulning mohiyati shundan iboratki, boshqa, bog'liq bo'lmagan obyektlarning xususiyatlari ma'lum bir obyektga "sinab ko'riladi". Xususiyatlarning kombinatsiyasi ba'zan juda kutilmagan bo'ladi, lekin aynan shu narsa qiziq. MFIning maqsadi turli xil tasodifiy obyektlar bilan assotsiatsiyalarni o'rnatishdir. Dastlab, siz tasviri bilan biz ishlaydigan obyektни tanlashingiz kerak. Siz buni hozircha bolalardan sir saqlashingiz mumkin. Keyin bolalardan uchta obyektни nomlash so'raladi. Xo'sh, agar ulardan biri tabiiy dunyoning vakili bo'lsa, ikkinchisi inson tomonidan yaratilgan, uchinchisi, umuman, moddiy bo'lmagan tushuncha. Ammo bu shart ixtiyoriydir. Keyin bolalar nomlangan obyektlarning imkon qadar ko'proq xossalari va sifatlarini nomlashadi. Nomlangan xususiyatlar va sifatlar dastlab tanlangan obyektga tegishli bo'lib, bolalar uning qanday ko'rinishini va qanday sharoitlarda sodir bo'lishini tushuntiradilar. Bolalarga ikki yoki uchta so'z taklif etiladi va har bir nomdagi obyektlar yoki hodisalarning xususiyatlari tezda farqlanadi. Masalan: meteorit jadvali, dumaloq, porlash, oshxona, issiq, plastik, tezkor. Keyin yangi so'z beriladi, unga allaqachon nomlangan xususiyatlar qo'llaniladi. Masalan, avtomobil –

tez-tez ketadi; issiq, issiq nonni olib yuradi; gazlangan uchuvchi likopcha; oshxona – undan tayyor nonushta, tushlik, kechki ovqat va hokazolarni sotadilar. Bolalar tomonidan ixtiro qilingan g'oyalar rasm chizish, modellastirish va applikatsiyada ham o'z aksini topadi. Fokus obyektlari usuli bolalarning ijodiy tasavvurini, fantaziyasini rivojlantirishga, dunyoning turli obyektlari o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini, birinchi navbatda, bir-biriga bog'liq bo'lmagan narsalarni topish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. "Tizim tahlili" usuli. Usul tizimdagi dunyoni ma'lum bir tarzda o'zaro bog'lagan, bir-biri bilan qulay ishlaydigan elementlar to'plami sifatida ko'rib chiqishga yordam beradi. Uning maqsadi obyektlarning roli va o'rnini, ularning har bir element uchun o'zaro ta'sirini aniqlashdir. Har qanday obyektni bir butun tizim deb hisoblash, uni aqliy ravishda qismlarga bo'lish, har bir qismni undan ham kichikroq qismlarga ajratish mumkin. Barcha tizimlar o'z vaqtida mavjud bo'ladi. Ular to'qnashadi va bir-biriga ta'sir qiladi. O'qitishning eng muhim vazifalaridan biri: olingan bilimlarni mustahkamlash va tizimlashtirish vazifasidir. Kuchli fikrlashni shakllantirish nazariyasida TRIZ sohalaridan birida shunday tushuncha mavjud: tizim operatori. Tizim operatori bilan ishlash bola moddiy dunyosi har qanday obyektining aloqalar tizimini tahlil qilish va tavsiflash qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Uning maqsadi ma'lum bir vaqt oralig'idagi rivojlanish dinamikasi, belgilar, tuzilmalar va boshqalar. Moddiy dunyoning har bir obyekti o'zining o'tmishi, hoziri va kelajagiga ega. Bundan tashqari, har bir obyekt vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin bo'lgan o'ziga xos xususiyatlar va sifatlarga ega. Agar moddiy olam obyektini ma'lum xossa va sifatlarga ega bo'lgan, ma'lum tarkibiy qismlardan tashkil topgan tizim deb hisoblasak, u holda bu obyekt o'z navbatida boshqa tizimning tarkibiy qismi bo'lib, o'z tuzilishiga ko'ra kengroq bo'ladi. Masalan, changyutgich bu korpus, shlang, cho'tka va boshqa qismlardan tashkil topgan tizim. O'z navbatida, changyutgich maishiy texnika tizimining bir qismidir. Shunday qilib, bolalar obyektni ko'rib chiqib, uning qanday qismlardan iboratligini, uning turlarini aniqlaydilar. Bundan tashqari, bolalar berilgan obyektning paydo bo'lish tarixini, uning paydo bo'lishidan oldin qanday funksiyalarini bajarganligini aniqlaydilar va bu obyekt xuddi shunday tahlil qilinadi. Keyinchalik, bolalarga obyekt kelajakda nima bo'lishini tasavvur qilish imkoniyati beriladi, uning funksiyalari, tashqi ko'rinishi, u

nima deb nomlanishi va hokazo. Bolalarni sxematik yoki chizmada, ayniqsa, olingan natijalarni birlashtirishga taklif qilish tavsiya etiladi. Shunday qilib, bolalar tizim sxemalarini ishlab chiqishni, atrofdagi voqelik obyektlari o'rtasidagi aloqalar tizimini tahlil qilishni va tavsiflashni, tanlangan xususiyatga ko'ra turli xil tasniflarni qurishni o'rganadilar. Morfologik tahlil usuli. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda bu usul ijodiy tasavvurni, fantaziyaning rivojlantirish va stereotiplarni yengish uchun juda samarali. Uning mohiyati ushbu obyektning yangi qiyofasini yaratishda ma'lum bir obyektning xarakteristikalarini uchun turli xil variantlarni birlashtirishdan iborat. Morfologik tahlil usuli XX asrning 30-yillari o'rtalarida shveysariyalik astrofizik F.Zviki tufayli paydo bo'lgan va u faqat astrofizik muammolarni hal qilishda foydalangan. Ushbu usulning maqsadi oddiy sanab o'tish orqali o'tkazib yuborilishi mumkin bo'lgan muammoni hal qilishning barcha mumkin bo'lgan faktlarini ochib berishdir. Odatda, morfologik tahlil qilish uchun jadval ikki o'q yoki ikki o'qdan ortiq quriladi. Ko'rib chiqilayotgan obyektning asosiy xarakteristikalarini o'qlar sifatida qabul qilinadi va ularning mumkin bo'lgan variantlari har bir o'q bo'ylab qayd etiladi. Masalan, biz yangi stul ixtiro qilamiz. Birinchidan vertikal o'qda mumkin bo'lgan shakllar, ikkinchisida gorizontal yasash mumkin bo'lgan material. Keyin turli xil o'qlar elementlarining turli xil kombinatsiyalari tanlanadi (shisha kvadrat stul malika uchun, u chiroyli, qulay, lekin osongina sinishi mumkin; temir dumaloq stul pianinochi uchun, uni osongina yoqishingiz mumkin, chunki u aylanadi lekin qo'zg'alish qiyin va hokazo), barcha mumkin bo'lgan variantlar ko'rib chiqiladi. Samarali faoliyatda bolalar ixtiro qilgan har bir yangi stulni taqlid qiladilar. Siz bolalarni yangi to'shak, gilam, o'yin o'ylab topishga taklif qilishingiz mumkin. Ikkinchisidan, bir o'q bo'ylab siz o'ynashingiz mumkin bo'lgan tananing bir qismini, ikkinchisida esa o'ynash uchun asboblarni yotqizishingiz mumkin. Keling, "quti" yordamida usulni qo'llashga misol keltiraylik, ya'ni jadvallar. Har qanday obyektning yangi qiyofasini yaratish uchun imkon qadar ko'p mezon va ushbu obyektning xususiyatlarini tanlash kerak. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ertak tasvirlari bilan morfologik tahlil usuli ustida ishlashni boshlash yaxshidir. Misol uchun, siz Ivan Tsarevichning yangi qiyofasini yaratishingiz kerak. Tasavvurimiz bizga mehribon, jasur, kuchli, kelishgan yigit obrazini tortadi. Hozircha bu obrazdan voz kechmaylik.

Keling, ushbu ertak qahramonini tavsiflash mumkin bo'lgan asosiy mezonlarni ajratib ko'rsatamiz: yoshi, yashash joyi, tashqi ko'rinishi, transport vositasi, kiyim-kechak va boshqalar. Qulaylik uchun bu xususiyatlarni jadvalga kiritish mumkin. Tanlangan mezonlarga muvofiq xususiyatlarning, mumkin bo'lgan variantlari: Qanchalik ko'p mezonlar tanlansa, yangi rasm shunchalik batafsil tavsiflanadi. Ular orasida siz qahramonning odatlari, sevimli mashg'ulotlari, aloqa xususiyatlarini, tana qismlarining xususiyatlarini, soch rangi, ko'zlarini va boshqalarni qo'shishingiz mumkin. Har bir mezon uchun xarakteristikalar ham siz xohlagancha bo'lishi mumkin. Har bir ustundan tasodifiy ravishda bitta xususiyatni tanlang va uni bir joyga qo'ying. Siz juda qiziqarli tasvirlarni olishingiz mumkin. Misol uchun, Ivan Tsarevich bayramona libosda kiyingan, bolalar bog'chasida yashaydigan va chang'i sporti bilan shug'ullanadigan yaramas o'smir, yoki sport kostyumida o'rmonda yashaydigan va konkada harakatlanadigan quvnoq chol. Men shunchaki shunday qahramon haqida hikoya qilmoqchiman. Bolaning tasavvuri juda keng. Xuddi shunday, siz sun'iy buyumlar bilan ishlashingiz mumkin bo'lgan yangi kiyim uslubini o'ylab toping, mashina yasang, saroyini loyihalashtiring, yangi soat modelini ishlab chiqing. Qiyinchiliklar maktabgacha yoshdagi bolalarning yaxshi o'qishni bilmasliklari va obyektning ko'plab xususiyatlarini xotirada saqlashlari qiyinligi sababli yuzaga keladi. Bunday holda, o'qituvchi ularni qanday belgilar bilan belgilashi haqida o'ylashi kerak. Morfologik jadvaldan foydalanib, qahramonlarni, voqealar joyini va tanish ertaklarning syujetlarini birlashtirib, yangi sehrli hikoyalarni yaratish mumkin. Shu bilan birga, kim yovuz va kim yaxshi qahramon bo'lishini, qahramonlar qanday yovuzlik bilan kurashishini, qanday sehrli kuchlar yordam berishini, qaysi biri aralashishini va hokazolarni darhol aniqlash kerak. Oddiy fantaziya. Usulning mohiyati, vaziyatlarni tarkibiy qismlarga ya'ni haqiqiy va fantastikka ajratish, keyinchalik fantastik komponentning haqiqiy namoyon bo'lishini topishdir. Bolalarni ijodiy hikoya qilishni o'rgatishda ushbu usuldan foydalanish yaxshidir. Siz ko'r-ko'rona emas, balki aniq usullardan foydalangan holda ixtiro qilishingiz, xayol qilishingiz mumkin. Pasayish obyektini oshirish kichik, juda kichik sholg'om o'sdi, ertakni davom ettiring aksincha: yaxshi Bo'ri va yomon Qizil qalpoqcha maydalash birlashtirish eski o'yinchoqlarning qismlaridan yoki ba'zi qismlari

boshqa hayvonlarning qismlari bo'lgan aql bovar qilmaydigan tirik mavjudotdan yangi o'yinchoq ixtiro qilish vaqt operatori sekinlashuv vaqtning tezlashishi ko'p yillardan keyin o'zingizni chizing, kelajakdagi farzandingizni yoki onangiz bolaligida qanday bo'lganini chizing dinamika, statik jonsiz narsalarning jonlanishi va aksincha: Pinokkio tirik daraxt; Snegurochka tirik qor Kolobok jonli xamir va boshqalar. Bolalar o'zlari obyektini tanlashlari, keyin uni jonlantirishlari, nom topishlari mumkin. MMP usuli erkaklar tomonidan simulyatsiya. Tabiiy va texnogen dunyoda moddalar qattiq, suyuq, gazsimon o'rtasida sodir bo'ladigan jarayonlarni modellashtirish. Bu usul bolalarga tabiat hodisalarini, obyektlar va moddalar ta'sirining tabiatini vizual ko'rish va his qilish imkonini berishga qaratilgan. Bu bolalarda jonli va jonsiz tabiatning turli obyektlari va jarayonlari haqida dialektik g'oyalarni shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, u bolalarning tafakkurini rivojlantiradi, qiziquvchanlik va ijodkorlikni oshiradi. MMP usulining mohiyati shundaki, u ko'plab kichik odamlardan (MP) tashkil topgan barcha obyektlar va moddalarni ifodalaydi. Biz kattalar tushunchasida bu molekulalar, ammo bu so'zga e'tibor qaratilmaydi. Bolalarga "Kichik odamlar" ertaki shaklida ma'lumot beriladi. Bolalarga ma'lum bo'ladiki, moddaning holatiga qarab, kichkina odamlar o'zlarini boshqacha tutishadi. Qattiq jismlarda ular qo'llarini mahkam ushlaydilar, suyuqliklarda ular shunchaki yaqin joyda turishadi, gazsimonlarda ular doimiy harakatda. Analogiya bo'yicha fikrlash. Analogiya predmet va hodisalarning ayrim xossalari va belgilariga ko'ra o'xshashligi bo'lganligi sababli, avvalo bolalarni obyektlarning xossalari va xususiyatlarini aniqlashga o'rgatish, ularni solishtirish va tasniflashni o'rgatish kerak: a) shaxsiy analogiya empatiya. Bolani muammoli vaziyatda o'zini biron bir obyekt yoki hodisa sifatida tasavvur qilishga taklif qiling. Namuna: o'chirishni unutgan budilnikni tasvirlang; oyoq kiyimi bosilgan odamning yurishini ko'rsatish; g'azablangan cho'chqa, havotirlangan mushuk, g'ayratli quyonni tasvirlang. Tasavvur qiling-a, siz musiqani yaxshi ko'radigan, lekin gapira olmaydigan, lekin qo'shiq kuylashni xohlaydigan hayvonsiz. Grunt "O'rmonda Rojdestvo daraxti tug'ildi miyov" Quyosh doirasi va boshqalar; b) to'g'ridan to'g'ri analogiya. U shunga o'xshash jarayonlarni boshqa bilim sohalarida izlashga asoslangan vertolyot ninachining o'xshashligi, suv osti kemasi baliqning o'xshashligi va boshqalar. Bolalarga shunday o'xshashliklarni

topishga imkon bering, tabiiy va texnik tizimlarning o'xshashligida kichik kashfiyotlar qiling; c) fantastik analogiya. Muammoni hal qilish, vazifa esa ertakdagi kabi amalga oshiriladi, ya'ni barcha mavjud qonunlar e'tiborga olinmaydi. Quvonchingizni chizing mumkin bo'lgan variantlar quyosh, gul, sevgini tasvirlash bu odam, o'simlik bo'lishi mumkin va boshqalar. TRIZ texnologiyasi maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda muvaffaqiyatli qo'llaniladigan usullar: aglyutinat-siya, giperbolizatsiya, aksentatsiya, sinektika va boshqalar foydalaniladi. Bu sizga bolalarning tasavvurini, fantaziyasini rivojlantirishga, bilimlarni qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini beradi va ularning kuchli o'zlashtirilishi va tizimlashtirilishini ta'minlaydi, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash jarayonining rivojlanishini, ijodkorlikning namoyon bo'lishini rag'batlantiradi. TRIZ hamkorlik pedagogikasi tamoyillari asosida ishlaydi, bolalar va o'qituvchilarni sheriklar mavqeyiga qo'yadi, bolalar uchun muvaffaqiyat sharoitlarini yaratishni rag'batlantiradi, shu bilan ularning o'z kuchlari va imkoniyatlariga ishonchini, atrofdagi dunyoni o'rganishga qiziqishini saqlab qoladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan TRIZ tizimi bo'yicha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv jarayonida TRIZ elementlaridan foydalanish bo'yicha ish bosqichlari: Birinchi bosqichning maqsadi bolani hamma joyda o'rab turgan qarama-qarshiliklarni topish va farqlashga o'rgatish. Gul va daraxt o'rtasida qanday umumiylik bor. Plakat va eshik o'rtasida qanday umumiylik bor va boshq. Ikkinchi bosqichning maqsadi – bolalarni fantaziya qilishga, ixtiro qilishga o'rgatish. Masalan, qulay va chiroyli yangi stulni taklif qilish taklif qilindi. Faqat saqich qutilari bo'lgan cho'l orolida qanday omon qolish mumkin. To'rtinchi bosqichda bola olingan bilimlarni qo'llaydi va muammolarning nostandart, original yechimlaridan foydalanib, har qanday qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topishni o'rganadi. Keling, har bir bosqichda faoliyat va mumkin bo'lgan usullarni batafsil ko'rib chiqaylik. 1-bosqichda siz bolalarni “Yaxshi, yomon” o'yinidan foydalanib, ko'rib chiqilayotgan obyektlar, hodisalarning qarama-qarshi xususiyatlarini topish va shakllantirishga o'rgatishingiz mumkin. Keling, eng oddiy mashhur “yomg'ir” so'zini olaylik. Yaxshi. Qurbaqalar zavqlanishadi. Hamma narsa o'sadi. Yomg'irda qo'shiq yozish yaxshi. Hamma narsa tozalanadi va yuviladi.

Bahor keladi. Ko‘lmaklardan o‘ting. Kauchuk etiklarda yuring. Qo‘zi-qorin yomg‘iri. Kamalak. Daryolar oqmoqda. Yugurish tomchilaridan, oynada chiroyli naqshlar. Yomon: Olov yoqmang. Namlik yuqori. Yomon ko‘rish. Siz shamollashingiz mumkin. Siz yurolmaysiz. Rejalarni buzadi. Shovqinli. Kir. Kiyim-kechak xarajatlari. To‘fon. Bunday o‘yin asta-sekin bolalarni atrofdagi dunyodagi qarama-qarshiliklarni tushunishga olib keladi. “Aksincha” o‘yinida qarama-qarshi ma’nolarni qabul qilish yaxshi o‘zlashtirilgan. Ushbu o‘yin 3 yoshdan boshlab bolalar tomonidan qabul qilinadi. Birinchidan, biz bolalarga ma’nosi funksiyasi bo‘yicha qarama-qarshi so‘zlarni tanlashni o‘rgatamiz. Bolalar qarama-qarshiliklarni aniqlashni va tizim operatoridan foydalanishni o‘rgan-gandan so‘ng, biz TRIZ RTVda ishning 2-bosqichiga o‘tamiz. Prinsipial yangi yechim topishga psixologik inersiya to‘sqinlik qiladi, hatto chaqaloqlarda ham bor. Savolga birinchi javob: Kolobokni qanday saqlash kerak. Tulkini o‘ldiring. Shuning uchun, bolalarning tafakkurini erkinlashtirish, fantaziya, tasavvurga erkinlik berish va shu bilan birga masalani hal qilishning ma’naviy tomoniga e’tibor berish kerak. Bu juda muhim, chunki tajovuzkor ma’lumotlarning kuchli oqimi tashqaridan bolalarga qaratilgan va birinchi javoblar tajovuzkor javoblar: o‘ldirish, sindirish, haydash va hokazo. Muammoli holatda, qarama-qarshilik sifatida biz, savolning axloqiy tomoni: tulkiga zarar yetkazmasdan kolobokni qanday saqlash kerak? Bolalar bilan ishlashning 3-bosqichida biz ertak masalalarini yechamiz, ertak to‘qiymiz. Faqat hamma ertaklar yozilgan yoki aytilgan deb o‘ylamang. Siz xohlagancha yangi hikoyalar o‘ylab topishingiz mumkin. Ammo ertaklarni tuzishdan oldin bolalarga ertak muammolarini qanday hal qilishni o‘rgatish tavsiya etiladi. Qiyin ahvolga tushib qolgan ertak qahramonlariga yordam berishga harakat qilamiz. Muammoni hal qilish ko‘pincha resurslarni aniqlash va ulardan foydalanishga bog‘liq. Bolalar ideal yakuniy natijaga intilishadi. Shunday qilib, olingan bilimlarga, sezgiga tayanib, nostandart, original yechimlardan foydalangan holda, bolalar qiyin vaziyatdan chiqish yo‘lini topadilar. TRIZ elementlari bilan darslar. Bolalar bog‘chasida eng keng tarqalgan ta’lim shakllaridan biri darsdir. Ushbu shakl tanish va qulay, chunki u butun bolalar guruhini qamrab oladi. Biroq, darslarni tashkil qilishning an’anaviy yondashuvlari har doim ham qiziqarli va hayajonli emasligiga rozi bo‘lish mumkin emas, lekin agar ularga tubdan yangi ko‘rinish berilsa, ularni qiziqarli qilish mumkin. Bolalar

passiv bo'lishga majbur bo'lganda o'tirish va tinglash yoki taklif qilingan materialda hech qanday yangilik bo'lmasa men buni allaqachon eshitganman degan fikrlar bilan sinfda zerikib ketishadi. Shuning uchun o'qituvchining o'z oldiga qo'yadigan asosiy vazifasi yangi bilimlarni yetkazish emas, balki qidiruv faoliyati, yaxshi tashkil etilgan jamoaviy fikrlash, o'yin va treninglar orqali mumkin bo'lgan ma'lumotlarni mustaqil ravishda olishni o'rgatishdir. Nafaqat sifatli, balki qiziqarli o'quv jarayonini ta'minlaydigan vositalardan biri bu TRIZ va RTV texnologiyalari usullariga asoslangan ijodiy vazifalar tizimidir. Agar quyidagi qoidalarga muvofiq qurilgan bo'lsa, darslar yanada qiziqarli bo'ladi. Axborotning minimal aloqasi, maksimal fikrlash. Muammoli vaziyatlarni muhokama qilishni tashkil etishning optimal shakli aqliy hujumdur. Tizimli yondashuv dunyodagi hamma narsa o'zaro bog'liq va rivojlanishda har qanday hodisani hisobga olish kerak. Bolada mavjud bo'lgan barcha aqliy operatsiyalar va idrok vositalarini bilish jarayoniga kiritish, tahlilchilar, sabab-oqibat xulosalari va mustaqil ravishda tuzilgan xulosalar, mavzu sxematik ko'rinish va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan mashg'ulotlarni loyihalash jarayonida quyidagi ketma-ketlikka rioya qilish tavsiya etiladi kompleks tematik rejaga muvofiq dars mavzusini tanlash. O'qituvchi faoliyati asosida qaysi dastur yotishi muhim emas; dars turini aniqlash aniq metodika yoki murakkab variantni tanlash. E'tibor bering, integratsiyalashgan yondashuv bolalarning eng katta faolligini va ularning tanlash erkinligini ta'minlaydigan ish shaklidir. Bundan tashqari, murakkab dars ajralmas bo'lgan samarali faoliyatda materialni mustahkamlash va mulohaza yuritish mavjud dastur mazmunini shakllantirish; turli xil o'qitish vositalarini tanlash; xulosa tuzish. TRIZ–RTV texnologiyalaridan foydalangan holda darslarni qurishda turli xil yondashuvlar mavjud bitta algoritmik zanjir asosida dars qurish bu holda darsning asosiy mazmuni ijodiy masalani hal qilishdir yoki an'anaviy tarkib bo'yicha alohida vositalardan foydalanish. Birinchi variant texnologik jihatdan ilg'or, ikkinchisi yangi boshlanuvchilar uchun qulayroqdir. Kun davomida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan individual ishlashda foydalanish uchun texnikalar, o'yinlar va treninglar ro'yxati. Ertalabki qabul, yurish vaqti, asosiy rejim lahzalari orasidagi tanaffuslar, kechqurun. Nutqni rivojlantirish uchun ijodiy fikrlashni faollashtirish usullaridan foydalanish. Katalog usulidan foydalanib ertak yozish

barcha yosh guruhlar uchun. Tizimlarning xususiyatlari va tuzilishi haqidagi tushunchalarni o'zlashtirish uchun nutq xarakteridagi o'yinlar va treninglar o'tkazish. Dialektik qonuniyatlarning mohiyatini o'zlashtirish uchun o'yin va treninglar o'tkazish. MFI asosida yaratilgan fantastik tasvirlarning og'zaki tavsifi. Oddiy fantaziya texnikasi yordamida moddiy dunyo obyektini og'zaki o'zgartirish. Qidiruv maydonini toraytirish uchun muammolarni hal qilishni o'rganish bo'yicha bolalarning kichik kichik guruhlari bilan treninglar. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan individual ishlashda ijodiy fikrlashni, vizual faoliyat elementlari bilan o'yinlar va treninglarni faollashtirish usullaridan foydalanish. Blotografiya, Threadography, Shtamplar va shablonlar bilan rasm chizish; Kollajlar yaratish. Morfologik tahlil usuli yordamida fantastik belgilarni chizish. Kichik guruhda bolalar o'ylab topishga yordam beradi, o'qituvchi chizadi, bolalar rang berishga yordam beradi. Kattaroq yoshda bolalarning o'zlari chizadilar yoki sxematiklashtiradilar. Chizma elementlari bilan o'yinlar va treninglar o'tkazish. "Xat yeyuvchidan xatni saqlang" syujet tasviriga harflar va raqamlarni chizish. "Identikat" boshqa qahramonlar qismlarining kombinatsiyasidan o'rta va katta guruhlar uchun fantastik qahramon obrazini yaratish. "Kimning izi" tasodifiy tasvirlarga asoslangan assotsiativ zanjirlar. "Kalyaka" chiziqli yoki rasm chizish, undan keyin mazmuni haqida hikoya. TRIZ va RTV texnologiyalaridan boshqa faoliyatda foydalanish: Taklif etilgan boshlanish bo'yicha ertak ixtiro qilish. Erkin tanlangan mavzuda hikoya yozing. Hodisani rivojlanish ketma-ketligida aks ettirishga, alohida hodisalar o'rtasidagi munosabatni o'rnatishga o'rgatish. Tasvirlangan holatlarga kirishni o'rganing. Tasvirlarni gavdalantirish uchun tegishli ekspressiv va vizual vositalardan foydalanishni o'rganing. Qahramonlarga fantastik xarakterdagi harakatlar xususiyatlar berish. Ertaklardan olingan vaziyatlarni o'zgartiring. Mashhur ertak qahramonlariga ularga xos bo'lmagan fazilatlarini berish (mehribon Baba Yaga, saxiy tulki). Yangi tasvirni yaratish uchun o'zgartirishning yangi usullarini qo'llash orqali. Bolalarni nafaqat o'zgartirishga, balki o'zgartirishga, oldingi bilimlarni yangi kombinatsiyalarga birlashtirishga va shu asosda nisbatan yangi bola uchun tasvirlar va majoziy vaziyatlarni yaratishga o'rgatish. Taassurotlarni o'zgartirishning yangi usullarini qo'llashni o'rgatish odamlarga fantastik xarakterdagi harakatlarni berish, kichik o'zgarishlar bilan

ertaklardan alohida parchalarni olish. Musiqa, badiiy soʻz, tasviriy faoliyat yordamida tasvirni idrok etishga oʻrgatish. Obyektlar va hodisalarning xarakterli, muhim xususiyatlarini kuzatish, tahlil qilish, ajratib koʻrsatish, ularni umumlashtirish va qarama-qarshi xususiyatlarni aniqlash qobiliyatini rivojlantirish. Istaklaringizni cheklash, maqsadingizga erishish yoʻlida turgan toʻsiqlarni yengib oʻtish qobiliyatini rivojlantiring. Ertaklar, chizmalar, qoʻshiqlarni tahlil qilish orqali musiqa, rasm, adabiyotga muhabbat va qiziqishni rivojlantirish. Isteʼdodli fikrlash sxemasidan va “Yaxshi, yomon” oʻyinidan foydalanishni oʻrgatish, buyumlar, hodisalar belgilarini taqqoslash, modellar, chizmalar yasash. Bolalarda tizimli fikrlashni shakllantirish uchun oʻyinlar va treninglar. Obyektlarning funksional maqsadi. Maqsad: bolalarni obyektlarning maqsadini aniqlashga, ularni atrofdagi dunyoda ishlatish imkoniyatlarini koʻrishga oʻrgatish takrorlovchi. Bolalar oʻzlari uchun tasvirlarni tanlaydilar yoki ularni rahbardan oladilar. Keyin uy egasi oʻz tasvirini va uning xarakterli funksiyasini chaqiradi, qolgan bolalar esa bu funksiyani oʻzlari uchun “sinab koʻring”: Men qurbaqaman. Men sakrab olaman. Men mashinaman. Toʻqnashuvlardan oʻtganimga ham sakrayman. Men qalamman, nuqta chizganimga ham sakrayman va hokazo. Ushbu mashgʻulotning asosiy qiyinligi shundaki, bu noodatiy funksiyaning namoyon boʻlishi uchun shart-sharoitlarni topish kerak. Men qishloqqa ketyapman. Oʻyin uchun sizga yuzini pastga qaratib qoʻyilgan mavzuli rasmlar toʻplami kerak boʻladi. Bola eʼlon qiladi “Men qishloqqa ketyapman va men oʻzim bilan olib ketyapman va qoziqdan istalgan rasmni tortib oladi. Keyin u qishloqda bu obyekt nima uchun kerakligini tushuntirishi kerak. Oʻyinda 3-4 bola ishtirok etadi. Sayohatning yakuniy manzili vaqti-vaqti bilan oʻzgarib turadi, qishloqqa, maymunlarga tashrif buyurish, Shimoliy qutbda, dengizda dam olish va hk. “Qoʻpol” mashgʻulotchi oʻyinni boshlaydi, obyektini va uning gʻayrioddiy funksiyasini nomlaydi. Keyingi bola ushbu funksiyani bajaradigan obyektini nomlaydi va keyin ikkinchi obyekt uchun odatiy boʻlmagan yangi funksiyani nomlaydi. Masalan “Men chumchuqman, men raqsga tusha olmayman”. “Men esa balerinaman, raqsga tushaman, lekin yuk koʻtarolmayman” va hokazo. “Ertaklardan salat” bolalarga turli xil ertaklardagi tanish qahramonlarni birlashtirib, oʻzlarining yangi ertaklarini yaratish taklif etiladi. Qahramonlarning sarguzashtlari bir-biri bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, yangi ertak

olinadi. Qahramonlarni tanlash o'zboshimchalik bilan bo'lishi mumkin. Bolalar ertak yaratish jarayonida zinapoya kabi stol o'qlari bo'ylab harakatlanib, qahramonlarni tanlaydilar. 2-variant: tanish ertakning sahnasini o'zgartiring. Moroz Ivanovich yozga tushdi va hokazo. Zolushka bizning kunlarimizda, bolalar bog'chasida va hokazolarda yashaydi. "Ertak iz qog'ozi". Bolalar bilan birgalikda ertak maketi tuziladi va bu model bo'yicha turli darajadagi tan olingan yoki butunlay o'zgartirilgan yangi ertak tuziladi. Harf belgisi, rang yoki geometrik belgidan foydalanish. Tuzilgan modelga ko'ra, qahramonlari juda xilma-xil bo'lishi mumkin bo'lgan mutlaqo yangi ertak tuzilgan. "Ertak ichkaridan" O'yin ertakni "burmalash" yoki ertak mavzusini "ichiga" aylantirishdan iborat. Bu o'yin teskari o'yinga o'xshaydi. Bolalar bilan taniqli ertakni eslang va uning qahramonlarining xarakterini o'zgartirishni taklif qiling. Ijobiydan salbiyga va aksincha. Masalan: "Qizil qalpoqcha yovuz, bo'ri esa mehribon", "Zolushka yaramas qiz, o'gay ona esa mehribon", "Gingerbread hammani yeyishni taklif qiladi va hammani navbat bilan yeydi". "Ertaklarni takrorlash". Kichik tizim darajasida ertak bilan ishlash, quyi tizim elementlaridan birini ketma-ket o'zgartirish. Masalan "U yerda yashagan bir qiz bor edi, uning ismi Sariq qalpoqcha edi". Bolalar: "Sariq emas, qizil!". Voyaga yetgan: Oh, ha, Qizil! Dadam uni shunday chaqirdi va uni chaqirdi ... Bolalar: Dadam emas, balki onam. 1-Variant bolalar sizni tuzatgandan so'ng, haqiqiy ertakning kichik matnini aytib berishda davom eting va keyin yana o'zgartiring, lekin biz haqiqiy ertak chizig'ini oxirigacha olib boramiz. 2-variant: ertakni boshida o'zgartiring, uni bolalarni keyin boshqaring, haqiqiy ertakning syujetini, shu jumladan harakatdagi yangi qahramonlarni butunlay o'zgartiring. Keyin nima bo'ldi? "Bolalar ertakning davomini juda yaxshi ko'radilar, ular o'zlarining sevimli qahramonlari bilan xayrlashishni istamaydilar. Ertak oxirida siz bolalarni o'ylashga taklif qilishingiz mumkin. Keyin nima bo'ldi" Eng qiziqarli joydan yoki savoldan boshlab, bolalarni o'ylashga taklif qiling. Keyin nima bo'ldi? Masalan, Zolushka turmush qurgandan keyin poyabzaliga nima bo'ldi? "Biz asosiy sxemalar bo'yicha ertak tuzamiz" Bolalarga turli xil sxematik tasvirlar bilan kartalar beriladi. Bolalar ulardan foydalanib, ertak yozishlari mumkin. Sxemalar boshqacha bo'lishi mumkin. Kim tezroq suzadi o'rdakmi yoki tovuqmi? Bir tomonda tovuqlar, ikkinchi tomonda o'rdak. O'rtadagi orol. Orolga kim

tezroq suzadi? O'rmon ustida uchta baliq uchib ketdi. Ikkisi qo'ndi. Qancha uchib ketgan? Ikki timsoh uchdi biri qizil, ikkinchisi ko'k. Kim tezroq uchadi? Onamning mushugi Fluff, Dasha ismli qizi va Sharik ismli iti bor. Onamning nechta farzandi bor? Shimoliy qutbda timsohlar nima yeydi? Ikkinchi yanoq yostig'i nima? Kim balandroq qichqiradi xo'rozmi yoki sigirmi? Bir askar qishda o'rmon, dala bo'ylab yurdi. Birdan daryo ko'rindi. Daryodan qanday o'tish kerak? Nima uchun timsoh yashil rangda? Daraxtdan tarvuzni tanlashning eng yaxshi usuli qanday? Bahorda janubdan qaysi qush erta keladi: qaldirg'ochmi yoki chumchuqmi? Qachon it uyda boshliq bo'ladi? Har birida bittadan chelak bo'lsa, ikkita kapalak nechta chelak to'playdi? Agar chivin muzga urilsa nima bo'ladi? Ikki qozon tushdi: temir va loy. Qaysi fragmentlar ko'proq bo'ladi? Stolda 4 ta olma bor edi. Ulardan biri kesilgan. Qancha olma kesilmagan? Xulosa qilish mumkinki, TRIZ elementlaridan foydalangan holda mashg'ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarda faol ijodiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib, boshqa aqliy jarayonlar va umuman shaxsning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish bolaning shaxsiy tajribasini kengaytirishga va bolalar faoliyatini tashkil etishga ta'sir qiladi, bu olingan bilimlarni ijodiy qo'llash imkonini beradi, faollikni oshiradi va so'z boyligini kengaytiradi. Bularning barchasi maktabgacha yoshdagi bolalarga turli tadbirlarda muvaffaqiyatli o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradi. TRIZ texnikasidan foydalangan holda mashg'ulotlar bolalarga yaqin atrofdagi kutilmagan narsalarni ko'rishga yordam beradi. Nutqni rivojlantirish darslarini o'tkazishda TRIZdan foydalanishni ko'rib chiqing. Rivojlantiruvchi ta'limning asosi bo'lgan TRIZ elementlarini qo'llash bilan mashg'ulotlar natijasida cheklash hissi yo'qoladi, uyatchanlik yengiladi, fikrlash, nutq va umumiy tashabbus mantiqiyliги asta-sekin rivojlanadi. Bola mustaqil ravishda his qilish, fikrlash, o'z nuqtayi nazarini rivojlantirish, o'z faoliyatini, samarali qurishga qodir. Shu munosabat bilan, maktabgacha tarbiyachi o'quv dasturini o'ziniki bo'ladigan darajada qabul qiladi. TRIZ nafaqat san'atda, balki matematika, savodxonlik, estetik va ekologik ta'limda ham o'zini yaxshi "tasdiqladi". Psixologlarning ta'kidlashicha, agar kattalar bolani faqat o'ziga xos usullar bilan o'rgatmoqchi bo'lsa, natijalar unchalik muvaffaqiyatli bo'lmaydi, chunki bunday mashg'u-

lotlar ko'pincha bolaga rasmiy bilim beradi, o'z tajribasiga ishonchsizlikni keltirib chiqaradi, uni passiv qiladi. Bolaning faoliyatiga faqat ularga tegishli bo'lgan bilimlar ta'sir qiladi. O'qituvchi haqiqatni aytmasligi kerak, uni topishga o'rgatishi kerak. Bola savol berdi. Siz uning o'zi bu haqda qanday fikrdaligini so'raysiz. Siz uni mulohaza yuritishga taklif qilasiz va yetakchi savollar bilan uning o'zi javob topishga olib keladi va agar bola savol bermasa, unga ma'lum topshiriqlar, savollar berish, obyektini bilish va o'zgartirishning tarixiy yo'lini takrorlashi uchun vaziyatga qo'yish kerak. Bundan tashqari, bolalarga doimo hamma narsada: har bir narsada, har bir moddada, hodisada, haqiqatda "juftlik sirini" ochib bering. "Qo'shaloqning siri" bu narsa foydali va zararli bo'lgan narsada ziddiyatning mavjudligi. TRIZ tilida bu shunday eshitaladi: qarama-qarshilik bu bir obyektida ikkita qarama-qarshi xususiyatning mavjudligi, bir xususiyatning mavjudligi ikkinchisining imkoniyatini istisno qilganda, masalan: quyosh yaxshi, chunki u porlaydi, isitadi, zavqlantiradi, lekin quyosh yomon, chunki u tufayli jismlar quriydi, kuyadi. Yoki biri aytadi "jang yomon siz xafa bo'lasiz", boshqa obyektlar "jang siz zaif yosh o'rtoqni himoya qilasiz". Qarama-qarshiliklardan qochish mumkin emas, ularni hal qilish yoki hal qilish kerak. Ammo qarama-qarshiliklarni qanday hal qilish mumkin. Buning uchun hiyla nayranglar mavjud, masalan "suvni elakka qanday o'tkazish kerak". Biz qarama-qarshilik hosil qilamiz: uni o'tkazish uchun suv elakda bo'lishi kerak va suv bo'lmasligi kerak, chunki uni elakda o'tkazib bo'lmaydi u oqib chiqadi. Qarama-qarshilikni suvning agregatsiya holatini o'zgartirish orqali hal qilish mumkin – muz shaklida. Shunday qilib, TRIZni bolalar bog'chasida qo'llashning mohiyatini quyidagicha shakllantirish mumkin atrofda dunyoning barcha tarkibiy qismlarining qarama-qarshiligi va o'zaro bog'liqligini hal qilishga asoslangan ideal natijaga intilish, turli xil resurslardan foydalanish, u darslar o'tkazish yoki rivojlantirish; maktabgacha ta'lim muassasasining o'z strategiyasi. Zamonaviy bolalarni tarbiyalash tizimlarining xilma-xilligi ba'zan ko'plab ota-onalarni farzandi uchun ta'lim paradigmasini tanlashda chalkashtirib yuboradi. Hozirgi vaqtda barcha pedagogik tizimlar bola shaxsining intellektual, hissiy, axloqiy va boshqa sohalariga bir xil darajada e'tibor qaratib, barkamol rivojlanish g'oyasini qo'llab-quvatlaydi. Rivojlanish ta'limining asosiy vazifasi bolani yaqinlashib kelayotgan hayotga eng samarali moslashtirish, unga

hayoti davomida duch keladigan, oldindan aytib bo'lmaydigan vaziyatlarni yengishga o'rgatish va bu yerda tezda samarali va ko'pincha nostandart bo'lish qobiliyati, qarorlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko'pgina rus amaliyotchilari va bolalar ta'limi nazariyotchilari tomonidan faol qo'llab-quvatlanadigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan biri 1946-yilda Geynrix Altshuller tomonidan yaratilgan TRIZ yoki ixtirochilik muammolarini hal qilish texnologiyasidir. Ko'p patent fondlari tomonidan to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun ko'p vaqt sarflab, u barcha ixtirolar bir xil binolarga asoslangan degan xulosaga keldi. Ularni aniqlab, tizimlashtirib, u o'zining nazariyasini yaratishga muvaffaq bo'ldi, bu ko'pincha ixtirochilik muammosini hal qilish nazariyasi emas, balki to'g'ri yechimlarni topish nazariyasi deb ataladi, bu usulning mohiyatini ancha aniqroq aks ettiradi. Ushbu tizimning nomi bolalarni tarbiyalashdan ko'ra ko'proq ilmiy ijodkorlik bilan bog'liq, ammo bolalarni tarbiyalashda ushbu texnikadan foydalanish juda samarali natijalar beradi. Bu TRIZdan "kattalar" hayotida muhandislik, biznes, siyosat va hatto ijodkorlikda foydalanishga to'squinlik qilmaydi. Darhaqiqat, nazariyaning asosiy mazmuni bolani yoki kattalarni hozirgi vaziyatni baholash uchun ma'lum mantiq va algoritm-larga asoslanib, to'g'ri qaror qabul qilish uchun ixtiro qilishga o'rgatishdir. Hozirgi vaqtda TRIZ texnologiyasiga asoslangan analitik kompyuter dasturlari ham faol qo'llanilmoqda, ular inson faoliyatining har qanday sohasi uchun tayyor yechimlarni taqdim etish qobiliyatiga ega. TRIZ texnologiyasining mohiyati, odatda, biz qaror qabul qilishni, qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini topishni talab qiladigan vaziyatga tushib qolganimizda, biz faqat mavjud tajribamizga asoslanib, sinov va xatolikdan foydalangan holda muammoning eng yaxshi yechimini izlashni boshlashimiz mumkin. Usul va albatta, mantiq. Ushbu yondashuv unchalik samarali emas va agar nostandart yechim kerak bo'lsa, u uzoq vaqt talab qilishi mumkin va umuman muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. Ammo har qanday vaziyat va faoliyat sohasiga tegishli nostandart yechimlarni topishning universal tamoyillari bo'lsachi? Muammoga vaziyatga qarab emas, balki tizimli yondashishga imkon beradigan tamoyillar? TRIZ aynan shunday o'rgatadi. TRIZ texnologiyasi asosida vaziyatdan chiqish, yechim izlash har qanday texnik tizimlar rivojlanishining umumiy qonuniyatlaridan kelib chiqadigan standartlash-tirilgan mantiqiy operatsiyalarga asoslanadi. TRIZning asosiy sharti

shundaki, har qanday, hatto texnik jihatdan eng murakkab tizimlar ham o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi, balki o‘rganish va yangi tizimlarni yaratish, shuningdek, dolzarb muammolarni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan umumiy qonuniyatlar asosida paydo bo‘ladi. Ixtirochilik muammolari nazariyasi sinov va xatoga vaqtni behuda sarflamaslik yoki ijodiy tushunchani kutishga emas, balki tizimli yondashuvdan foydalanishga va eng maqbul yechimni topib, intellektual darajada muntazam ishlarning ko‘p qismini hal qilishga imkon beradi. Bolalar bog‘chasida TRIZ texnologiyasi inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida samarali qo‘llanilsa-da, tafakkur tizimini shakllantirishni erta bolalikdan boshlash yaxshidir. Shuning uchun ko‘plab bolalar bog‘chalari va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta‘lim tizimlari TRIZ elementlaridan tobora ko‘proq foydalanmoqda va mahalliy pedagogika fanida yangi yo‘nalish TRIZ pedagogikasining paydo bo‘lishi haqida ko‘proq eshutiladi. TRIZning maktabgacha ta‘limdagi vazifalari quyidagilardan iborat: atrofdagi dunyo obyektlarini ko‘p funksiyali, ko‘p qirrali sifatida ko‘rishga o‘rgatish; Bolani dunyo obyektlari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni ajratib ko‘rsatishga o‘rgatish; Bolani fantaziya qilishga va yangi narsalarni ixtiro qilishga o‘rgatish; TRIZ texnikasidan foydalangan holda fantastik, ajoyib, o‘yin muammolarini qanday hal qilishni o‘rgatish; Chiqish yo‘lini topishni va haqiqiy vaziyatlarni samarali hal qilishni o‘rgatish. Bu vazifalar o‘qituvchi va bolaning o‘zaro munosabatlari jarayonida izchil amalga oshiriladi, uni asta-sekin tizimli fikrlashga va har qanday vaziyatga yechim topishda nostandart yondashuvga o‘rgatadi. Endi biz sizni TRIZ asosida yaratilgan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta‘lim dasturlari uchun turli xil variantlarning nozik tomonlariga bag‘ishlamaymiz, taklif qilingan ixtirochilik muammolari nazariyasi bo‘yicha biron bir kitobni o‘rganib chiqqandan so‘ng buni mustaqil ravishda qilish qiyin emas. Ushbu maqolaning oxirida biz faqat ularning ko‘pligini ta‘kidlaymiz va ularning har biri o‘qituvchilar uchun nazariyaning o‘ziga xos timsoli bo‘yicha batafsil uslubiy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi. TRIZ bolalar bilan o‘zaro munosabati jamoaviy o‘yinlar va tadbirlarga asoslanadi, bu yerda bolalarga obyektlar va hodisalarning qarama-qarshi xususiyatlarini aniqlash va o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan vazifa asosida ushbu qarama-qarshiliklarni samarali hal qilish o‘rgatiladi. Shu bilan birga, TRIZga yo‘naltirilgan ta‘lim dasturlari asosiy pedagogik dasturni

umuman almashtirmaydi, balki faqat uni kuchaytiradi, bu sizga ta'lim jarayonini qiziqarli qilish va uni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradi. Pedagogik izlanish TRIZda nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalar uchun, balki katta yoshdagi bolalar uchun ham qo'llaniladigan asosiy vositadir. Agar bolaga tayyor yechim taklif qilinmasa, lekin uni mustaqil ravishda topish imkoniyati berilsa, muammoni hal qilishning muvaffaqiyatli natijasiga emas, balki qidiruv algoritmini samarali qo'llashga e'tibor qaratiladi. TRIZ usullari. Bolalar va kattalar bilan TRIZ darslari ko'pincha boshlang'ich vaziyat g'oyasini o'zgartirishga imkon beradigan xarakterli usullardan foydalanadi. Bu yangi boshlanuvchi tadqiqotchiga hali noma'lum bo'lgan obyekt yoki tizimning yangi xususiyatlarini ochish imkonini beradi. TRIZ tizimlarida eng ko'p qo'llaniladigan usullar. Kichkina odam usuli murakkab, kompozitsion jarayonlarni tushunish qulayligi uchun ular bir-biri bilan har xil munosabatda bo'lgan kichik odamlar sifatida tasvirlangan. Ayniqsa, ko'pincha kichik erkaklar usuli molekulyar daraja bilan bog'liq muammolarni hal qilishda qo'llaniladi. Shunday qilib, gazning kichik molekullari odam bir-birini silkitmaydi, suyuqliklar qo'llarni ushlab turadi va qattiq moddalar ikkala qo'l va oyoq bilan mahkam bog'langan. Fokal obyekt usuli asl obyektga dastlab unga xos bo'lmagan, ko'pincha fantastik xususiyatlar beriladi. Bu tizimning stereotipli idrokini buzadi va kutilmagan yechimlarni topishga imkon beradi. Tizim operatori – har qanday tizim uchun quyi tizimlar tarkibiy qismlar va supertizimlar katta shakllanishlar, masalan, “daraxt” tizimi uchun “o'simlik” supertizim bo'ladi ham ishlab chiqilgan. Resurslar butun tizim resurslar yoki ularning hosilalari nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi. Bu muammoni hal qilishga funksional yondashish imkonini beradi. Bundan tashqari, resurslarning xossalari bir-birini to'ldirishi, shu bilan tadqiqotchi ixtirochi imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Qarama-qarshiliklar har qanday tizim bir xil funksiyaga nisbatan qarama-qarshi xususiyatlarga ega. Ya'ni, har qanday tizimning foydali funksiyani bajarishga imkon beruvchi “A” xususiyati, albatta, zararli funksiyani bajarishga imkon beradigan salbiy “A” bo'lmagan xususiyatni nazarda tutadi. Xayolparastlik – butunning qismlarini birlashtirish masalan, ot va odam kentavr qisqarish yoki ko'paytirish, tezlashtirish yoki sekinlashuv, maydalash yoki birlashtirish, statik yoki dinamika, obyektlarning jonlanishi va universallashuvi va hokazo. Ushbu usullarning

kombinatsiyasi yagona ta'lim jarayonini qurishga imkon beradi, uni qiziqarli va eng muhimi, bolaning shaxsiyati va kognitiv qobiliyatini rivojlantirish, dunyoni tizimli ko'rish va hayotiy muammolarni konstruktiv hal qilish nuqtayi nazaridan samarali bo'ladi. Bolalar bog'chasidagi birinchi sinflar har doim o'ynoqi kayfiyatda bo'lishadi va TRIZ mashg'ulotlari bundan mustasno emas. Tanqidiy fikrlashning boshlanishi oddiy o'yinlar jarayonida qo'yiladi: ko'p kichik bolalarga shartli imo-ishoralar bilan kuchli yoyilgan kaftlar ko'p, kaftlar birga oz, bir-biridan yuqori o'zlarining eshitgan iboralariga munosabatini tezda ifoda etish taklif etiladi, masalan. Yaxshi yomon bolalar bir xil vaziyatga nisbatan nima uchun yaxshi yoki yomon degan savolga javob berishadi va vaziyatlar asta-sekin bir-biridan keyin keladi. Misol uchun, shirin konfet yaxshi va mazali, lekin ayni paytda yomon, chunki u tishlaringizni og'ritishi mumkin. Tishlar og'riyapti bu yaxshi, chunki bu shifokorga borish vaqti kelganidan dalolat beradi, lekin ayni paytda yomon, chunki siz shifokorga oldindan borishingiz mumkin va hokazo. "Qochib ketdi" bolalar guruhiga o'qituvchi chaqirgan biron bir belgiga ko'ra tezda tarqalib ketish taklif etiladi. Masalan, kimning cho'ntakli kiyimi bor o'ngga, kimning cho'ntagi yo'q chapga bolalar bog'chasiga ota tomonidan olib kelingan o'ngda, dada tomonidan emas chapda. Ushbu maqola doirasida biz ixtirochilik muammolari nazariyasining faqat eng umumiy nuqtalarini aytib bera oldik. Ushbu tizimni yaxshiroq bilish uchun siz TRIZdagi ko'plab kitoblardan birini o'qishingiz mumkin, ayniqsa ko'p hollarda bu nafaqat ma'lumotli, balki qiziqarli o'qishdir. O'qilishi kerak bo'lgan kitoblar sifatida sizga tavsiya qilishimiz mumkin. Ijodkorlik aniq fan sifatida Altshuller G.S. "Kolobok va hamma narsa hamma narsa hamma narsa yoki bolada yaratuvchini qanday ochish kerak" Shusterman Z.G. Shusterman M.N. "Klassik TRIZ asoslari. Ixtirochilik fikrlash uchun amaliy qo'llanma" M. Orlov "Omon qolish tamoyillari yoki har bir kun uchun ijodkorlik nazariyasi" Kizevich G. "Kolobokning yangi sarguzashtlari yoki katta va kichik fikrlash ilmi" Shusterman Z.G. "Va keyin ixtirochi paydo bo'ldi" Altov G. "Denis ixtirochi. Boshlang'ich va o'rta sinf bolalarining ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun kitob" Ivanov G.I. "Qanday qilib daho bo'lish mumkin: ijodiy shaxsning hayot strategiyasi" Altshuller G.S. Vertkin I.M. "Bolalar bog'chasida TRIZ" Gin.S. "Xayol olami" kitoblar turkumi. "Sirlar olami" turkum kitoblari. Shunday qilib, TRIZ

inson faoliyatining barcha sohalarida va barcha yoshdagilar uchun qo'llaniladigan samarali usuldir. Bu muammoni hal qilishga tizimli yondashish, shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Maktabgacha yosh bu dunyoni idrok etishning ushbu usulini o'zlashtirish uchun eng yaxshi vaqt, chunki aynan shu yoshda inson va dunyo o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning kelajakdagi tamoyillari poydevori qo'yiladi.

4.8. Ilk matematik tushunchalarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Hozirgi paytda an'anaviy ta'lim bo'yicha katta tajriba to'plangan va an'anaviy ta'lim usulini takomillashtirish sohasida izlanishlar davom etmoqda, lekin uning obyektiv imkoniyatlari cheklangan. Amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar, tez sur'atda rivojlanayotgan fan texnika talablari ta'lim usuli bilan jamiyatning raqobatbardosh yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga, barkamol avlodni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoji tafovudni vujudga keltirdi. Uni ta'limda boshqa yondashuvlarni qo'llash yo'li bilan hal etish lozim. Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo'lgan ishlar, tevarak-atrofdagi sodir bo'layotgan voqea hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi. Matematika hayotimizda tutgan beqiyos o'rni inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo'lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta'limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni o'qitishda eng so'nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Innovatsion texnologiyalarni amaliy mashg'ulot darslarida qo'llash ham o'qituvchidan katta mahorat va bilim talab qiladi. Innovatsion texnologiya o'z o'rnida qo'llansa qo'yilgan maqsadga erishiladi.

O'qituvchi dars davomida darsning mavzusiga qarab xususiy texnologiyalarni qo'llab ham yuqori natijalarga erishsa bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XVI sessiyasi mamlakatimizning eng yaqin tarixiga uning taqdirini belgilovchi sifatida muhim va o'chmas iz qoldirgani shubhasizdir. Bu ma'ruzada mamlakatda yuzaga kelgan ijtimoiy siyosiy vaziyatdan kelib chiqqan holda bosib o'tgan yo'lga qisqa tarixiy nazar tashlab tahlil qilindi va ikkinchi tomondan o'tib borayotgan asrimizning nihoyasi va XXI asr boshlarida mamlakatimiz rivojining aniq va puxta dasturi berildi, muhim rejalar qabul qilindi va ularni amalga oshirish yo'llari belgilab olindi. Rejalashtirilgan barcha ishlarni amalga oshirish ko'p jihatdan yoshlarimiz, fuqarolar va ularning vatanparvarligi, insoniyligiga bog'liq ekanini ta'kidladi. "Biz mamlakatimizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishi, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga yetishiga, farzandlarimizning hayotiga nechog'liq faol munosabatda bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanini hamisha yodda tutmog'imiz kerak". Yosh avlodni o'z xalqi, jamiyati va yurtiga fidoiylilik ruhida kelajak taqdiri uchun mas'ullikni his eta oladigan, boy milliy madaniy merosimiz va qadriyatimizga hurmat va asrab avaylash ruhida jamiyatimiz oldida turgan kechiktirib bo'lmas vazifa ekan, bunda barcha ta'lim-tarbiya ishi bilan shug'ullanuvchi xodimlardan katta-katta ishlarni bajarishni talab etadi.

1. O'zbekiston Respublikasi kadrlar tayyorlash Milliy dasturi 1997-yilda uzluksiz ta'limning bir butun tizimini yaratish vazifasini ilgari surdi va mutaxassislar tayyorlash sifatiga qo'yiladigan talablarni yanada oshirdi. Yana shunga bog'liq holda Respublikadagi pedagogika oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish masalasi dolzarb masalaga aylandi. Maktabgacha ta'lim mutaxassislarini tayyorlash tizimida "Maktabgacha yoshdagi bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish asoslari va metodikasi" kursi muhim o'rin tutadi. So'ngi yillarda mamlakatimizda bolalar maktabgacha ta'lim muassasasida matematika o'qitish butun sistemasida o'z ko'lami va ahamiyati jihatidan nihoyatda katta bo'lgan o'zgartirishlar amalga oshirildi. Maktab oldiga yangi maqsadlarning qo'yilishi bilan maktabgacha ta'lim muassasasida matematik ta'lim berish mazmunining tubdan o'zgarishiga olib keldi. Maktabgacha ta'lim muassasasi bolalariga matematikadan samarali ta'lim berish bo'lajak tarbiyachi

maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ishlab chiqilgan “Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish” kursini o‘qish metodikasini egallab, chuur o‘zlashtirib olmog‘i lozim. Bolalar bog‘chasida matematik ta’lim berish metodikaning predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o‘qitishda ko‘zda tutilgan maqsadlarni asoslash: nima uchun matematika o‘qitiladi, o‘rgatiladi?

2. Maktabgacha ta’lim muassasasida matematika o‘qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish nimani o‘rgatishi kerak? Bolalarga bilimlar qanday berilganda, bu bilimlar fan, texnika va madaniyatning hozirgi zamon rivojlanishi talablariga mos keladigan bo‘ladi?

3. Matematika bilim berish metodlarini ilmiy ishlab chiqish qanday o‘qitish kerak, ya’ni bolalar hozirgi kunda zarur bo‘lgan bilimlarni, malakalarni, ko‘nikmalarni va aqliy faoliyati, qobiliyatlarini egallab oladigan bo‘lishlari uchun o‘quv ishlari metodikasi qanday bo‘lishi kerak? Matematik bilimlarni egallash jarayonida bolalar shaxsining garmonik rivojlanishi va shakllanishini amalga oshirish uchun qanday o‘qitish kerak.

4. Matematik bilim berish vositalarini darsliklar, didaktik materiallar, ko‘rsatma-qo‘llanmalar va texnik vositalarni ishlab, nima yordamida o‘qitish.

5. Ta’limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish darsni va ta’limning mashg‘ulotdan tashqari formalarini qanday o‘tkazish kerak?

Mashg‘ulot ishlarini qanday tashkiliy metodlarda o‘tkazish kerak. Mashg‘ulot protsessidagi ta’limiy va tarbiyaviy masalalarni qanday qilib samaraliroq hal qilish kerak. Bolalarga bilim berish maqsadlari, metodlari, vositalari va formalari metodik sistemaning asosiy komponentlaridir.

4.9. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida muammoli o‘qitish texnologiyalari

Bolalar bog‘chasida muammoli ta’lim bu bilan o‘zaro munosabatlarni bunday tashkil etish yaratishni o‘z ichiga olgan o‘quvchilar tomonidan muammoli o‘qituvchi rahbarligida savollar, vazifalar, vaziyatlar va faol bolalarning mustaqil faoliyatiga ruxsat beriladi. Muammoli ta’lim faoliyati bilan o‘qituvchi tubdan o‘zgaradi. U emas bolalarga

bilim va haqiqatlarni tayyor holda taqdim etadi va ularni yangi muammolarni ko‘rishga va hal qilishga o‘rgatadi, yangi bilimlarni kashf eting. Bu qanday muammoli o‘rganish? Bolalar bog‘chasida muammoli ta’limning mohiyati bu o‘qituvchi yaratadi kognitiv vazifa, vaziyat va bolalarga kashf qilish imkoniyatini beradi. Ilgari o‘rganilgan vositalardan foydalangan holda uni hal qilish vositalari bilim va ko‘nikmalar. Muammoli ta’lim bolalar fikrini faollashtiradi, unga tanqidiylik beradi, mustaqillikka o‘rgatadi. Har bir yangi bilim bolani ochib beradi kognitiv obyektning kam ma’lum bo‘lgan tomonlari, savol, taxminlar uchun hayajonlantiradi. Kognitiv faoliyatni qanday tashkil qilish kerak aqliy jarayonlarni rivojlantirish uchun bolalar hislar, idrok, xotira, tasavvur, fikrlash, shuningdek, nutqni rivojlantirish. Asosiy psixologik sharoitlar muammoni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun trening.

1. Muammoli vaziyatlar maqsadlarga javob berishi kerak bilim tizimini shakllantirish.

2. Talabalar uchun mavjud bo‘lish.

3. O‘zingizni chaqirishingiz kerak kognitiv faoliyat.

4. Vazifalar quyidagicha bo‘lishi kerak: mavjud bilimlar, ammo ular uchun yetarli muammoni mustaqil tahlil qilish va noma’lumni topish. Nima uchun zamonaviy ta’lim faol ushbu texnologiyani joriy qiladimi.

Muammoli ta’limning afzalliklari:

1. Talabalarning yuqori mustaqilligi;

2. Kognitiv qiziqishni shakllantirish yoki talabalarning shaxsiy motivatsiyasi;

3. Bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. Kamchiliklari. O‘zlashtirish uchun ko‘p vaqt talab etiladi. Muammoli ta’lim bir nechta sinf o‘z ichiga oladi bosqichlar:

1) umumiy muammoli vaziyatdan xabardorlik;

2) muammoli vaziyatni tahlil qilish, shakllantirish muayyan muammo;

3) muammoni hal qilish nomzodlik, asoslash gipotezalar, ularni ketma-ket tekshirish;

4) muammoni hal qilishning to‘g‘riligini tekshirish. Shahar byudjeti maktabgacha ta’lim muassasasi.

Muammoli texnologiya bolalar bog'chasida o'qitish; Muammoli ta'limni tashkil etish shakllari; Tashkilotning quyidagi shakllari mavjud: muammoli savol, muammoli vazifa, muammoli vaziyat;

1) Muammoli savol: bu oson emas allaqachon tanish bo'lgan bilimlarni takrorlash bolalar uchun va mulohaza asosida javob izlash. "Nima uchun tabiatda mumkin deb o'ylaysiz kertenkele yashil va sarg'ish, jigarrang bilan uchrashasizmi". Nima uchun saytda faqat ko'lmaklar tez quriydi? va boshqalar uzoq vaqt qurimaydimi? Savol "barglar qachon tushadi?" bilimga asoslangan aniq javobni taklif qiladi. Bu shunchaki savol. Savolda "nima uchun barglar kuzda tushadi?" bu muammoli, chunki bolalardan quyidagilarni talab qiladi, unga mulohaza bilan javob bering. Muammoli savollar testda savollarni o'z ichiga oladi "nima uchun", "nima uchun" Masalan, bizning hududimizdagi qaysi qushlar uchib ketishadi janub oxirgi faqat savol Nega yovvoyi o'rdaklar, g'ozlar janubga uchib ketishadi oxirgi? muammoli savol. Nima uchun o'rdak suzadi va tovuq suzmaydi? Nima uchun poyabzal temirdan yasalmaydi? 2) Muammoli vazifa: muammoli vazifani taxminan ikki qismga bo'lish mumkin. Unda bor shart tavsif va savol bormi? Muammoli vazifalarga misollar. Muammoli muammo. Pinokkio kalitni suvga tashladi, uni olish kerak, ammo suvga sakrab tushgan Pinokkio suzadi. Qanday qilib yordam berasiz? Bolalar: "Pinokkio yog'ochdan yasalgan va yog'och buyumlar suvga cho'kmaydi", "yog'och suvdan yengilroq, shuning uchun Pinokkio sho'ng'iy olmaydi, kalit orqasida. "Fikrlash jarayonida ular haqida mavjud bilimlarni namoyish eting daraxtning xususiyatlari va keyin ularning ijodiy xususiyatlari tufayli qobiliyatlar berilgan javobni topish uchun keladi. Muammoli vazifa. "Pastki qismida kalitni qidirish mumkin agar kalit bo'lsa, ipdagi magnit metall", "siz pastki qismga sho'ng'ishingiz mumkin g'avvoslar singari sho'ng'ing", "mumkin, tosh kabi yukni oling va keyin uni pastki qismida qoldiring va suzing. "Muammoli muammo. Bir do'stim janubda yashaydi va hech qachon qor ko'rmagan. Ikkinchisi uzoq shimolda yashaydi. U yerda qor hech qachon erimaydi.

Yashaydigan qiz do'sti uchun nima qilish kerak? Shimolda men daraxtlar va gullarni ko'rdim va do'stim janubda yashab, qor va muzni ko'rdi. Biroq ular harakat qilishni xohlamaydilar. Muammoli muammo. Bolalar ikkita bir xil kardan odamni ko'r qilishdi. Biri bir hafta ichida eriydi, ikkinchisi esa oldin turdi. Nima uchun? 3) Muammoli vaziyat.

Muammoli vaziyat – muammoli ta’limning eng murakkab shakli. Muammoli vaziyatni hal qilishda quyidagilar paydo bo’ladi: bolalarning aqliy qiyinligi holati, ilgari o’rganilgan etishmovchilik tufayli ularning bilimlari va faoliyat usullari. Muammoli vaziyat. Metall buyumlar suvga cho’kadi, lekin metallardan qurilgan kema suzadi. Qarama-qarshilik, noaniqlik mavjud, nima uchun? Ushbu muammoni hal qilish uchun vaziyat, o’qituvchi bir qator tajribalarni tashkil qiladi: metall ekanligini ko’rsatadigan buyumlar suvga botirilgan choynak darhol cho’kadi, lekin bir xil metall qopqoq ustiga qo’yilgan choynak, cho’kmaydi. Nima uchun? Uni suvda nima ushlab turadi? O’qituvchi bolalarni savollar bilan tanishtiradi qopqoq ekanligini hisobga olib, javob qidiring havo bilan to’ldirilgan, chunki yon tomonlari bor. Qanchalik baland yon tomonlar, qopqoqdagi havo qancha ko’p bo’lsa va shuning uchun katta vazn yuki cho’kib ketmasdan uni ushlab turadi. Kemani ko’rib chiqib, bolalar xulosaga kelishadi, uning suv osti qismi ichi bo’sh, to’ldirilgan havo, shuning uchun kema metall, cho’kmaydi. Muammoli vaziyat. O’qituvchi bolalarga moyillikni taklif qiladi turli xil materiallardan to’plarni taxtaga aylantiring. Yog’och, plastmassa, kauchuk, shisha, metall. Bolalar bajaradigan harakatlar va barcha to’plarning dumalab ketayotganini ko’ring va metall o’rtada to’xtaydi kengashlar. Bu holat noma’lum, nima uchun faqat metall to’p o’rtada to’xtadi? Qarama-qarshilik paydo bo’ldi, to’p aylanishi kerak, lekin pastga tushmadi. Bolalar o’ylashadi, o’zlarining taxminlarini ifoda etishga harakat qilishadi. Birgalikda muloqot qilish va yashash qobiliyati, asosiy ta’lim qobiliyatlari shakllanadi; ijtimoiy, qiymat va xulq-atvor normalari va ko’nikmalari qo’yiladi. Menimcha, ushbu muammolarni hal qilish o’rganishda faol yondashuvsiz mumkin emas. Faoliyatni o’qitishning didaktik tamoyillaridan biri bu faoliyat prinsipidir, uning mohiyati shundaki, bola tayyor bilimlarni olmaydi, balki uni o’z faoliyati natijasida oladi u subyektga aylanadi. Ushbu prinsipni muammoli o’qitish texnologiyasidan foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas. Muammoli o’qitish texnologiyasi deganda o’qituvchi rahbarligida muammoli vaziyatlarni yaratishni va ularni hal qilishda talabalarning faol mustaqil faoliyatini o’z ichiga olgan o’quv mashg’ulotlarini tashkil etish tushuniladi. Buning natijasida bilim va ko’nikmalarni ijodiy o’zlashtirish va aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish amalga oshiriladi. Ushbu texnologiyaning konseptual qoidalari D. Devining so’zlariga

ko‘ra quyidagicha: Ontogenezdagi bola insoniyatning bilimdagi yo‘lini takrorlaydi. Bilimlarni o‘zlashtirish bu o‘z-o‘zidan, boshqarib bo‘lmaydigan jarayon. Bola materialni nafaqat sezgi organlari tomonidan tinglash yoki idrok etish orqali, balki uning bilimiga bo‘lgan ehtiyojini qondirish natijasida, uni o‘qitishning faol subyekti sifatida o‘rganadi.

Ta’lim muvaffaqiyatining shartlari:

– o‘quv materialini muammoli qilish, bilim, hayrat va qiziqishning “bolalari”

– bolaning faoliyati bilimlarni “ishtaha” bilan o‘zlashtirish kerak

– ta’limning bola hayoti, o‘yin, mehnat bilan bog‘liqligi.

Muammoli ta’lim faqat o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotning ma’lum bir uslubi bilan muvaffaqiyatli amalga oshiriladi, agar o‘qituvchining o‘quvchining fikrlash jarayoniga diqqat va samimiy e’tibor bilan talabalar tomonidan o‘z fikrlari va qarashlarini ifoda etish erkinligi mumkin bo‘lsa, talabaning intellektual rivojlanishining muvaffaqiyati asosan darsda, o‘qituvchi o‘z o‘quvchilari bilan yolg‘iz qolganda erishiladi. Va uning “idishni to‘ldirish va mash’alani yoqish” qobiliyati, o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqish darajasi, bilim darajasi va doimiy ravishda o‘z-o‘zini tarbiyalashga tayyorligi uning kognitiv tizimli faoliyatni tashkil etish qobiliyatiga bog‘liq. Muammoli darsning mohiyatini bitta ibora bilan qamrab olish mumkin: “bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish”. “Bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish” iborasi shuni anglatadiki, darsda talaba ilmiy ijodning barcha bo‘g‘inlaridan o‘tadi muammoni shakllantirish va yechimni izlash bilimlarni kiritish bosqichida yechimni ifodalash va mahsulotni amalga oshirish bilimlarni takrorlash talaffuz qilish bosqichida. Bularning barchasi jadvalda ko‘rsatilgan. Muammoli dars boshqalardan an’anaviy aniq bilimlarni kiritish va ko‘paytirish bosqichlari bilan farq qiladi. Muammoli darsning tuzilishi; Darsning maqsadi; Dars bosqichlari; Talabalar faoliyati.

1. Muammoli vaziyatni yaratish, savolni shakllantirish: “nima uchun bu ishlaymaydi?”

2. O‘quv muammosini shakllantirish, dars mavzusini va uning vazifalarini shakllantirish;

3. Yechim topish gipotezalarni ilgari surish va tahlil qilish orqali subyektiv ravishda yangi bilimlarni kashf etish

4. Yechimni ifodalash yangi bilimlarni mavjud shaklda ifodalashdir. Modellastirish.

5. Mahsulotni sotish mahsulotni o'qituvchi va sinfga taqdim etish.

Muammoli darsning tuzilishidan uning markaziy bo'g'ini muammoli vaziyat ekanligini ko'rish mumkin. Muammoli vaziyatlarni yaratishning asosiy maqsadi talabalar va o'qituvchining birgalikdagi faoliyati davomida, o'quvchilarning maqbul mustaqilligi va o'qituvchining umumiy rahbarligi ostida ushbu vaziyatlarni anglash va hal qilishdir, shuningdek, bunday faoliyat jarayonida talabalar bilim va umumiy prinsiplarni o'zlashtiradilar. Muammoli muammolarni hal qilish. Ammo, bu yerda o'qituvchi uchun qiyinchilikka duch kelganda, agar bolalarda qiyinchilikni ochib beradigan vazifa ularning imkoniyatlarini intellektual qobiliyatlari va ular erishgan bilim darajasini hisobga olmasdan berilgan bo'lsa, o'quvchilarda kognitiv ehtiyoj bo'lmasligi mumkinligini yodda tutish muhimdir. Shuning uchun o'qituvchi o'z o'quvchilarining topshiriq shartlarini tahlil qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish kashf etish imkoniyatlarini bilishi kerak. Topshiriqning qiyinchilik darajasi shunday bo'lishi kerakki, mavjud bilimlar va harakat usullari yordamida talabalar uni bajara olmaydilar, ammo bu bilimlar topshiriqning mazmuni va shartlarini mustaqil tahlil qilish tushunish uchun yetarli bo'ladi. Faqat bunday vazifa muammoli vaziyatni yaratishga yordam beradi. Tafakkurning ichki sharoitlarini bilish va ularni muammoli vaziyat yordamida yaratishga hissa qo'shish orqali o'qituvchi talabaning aqliy faoliyatini faollashtirishi, uni boshqarishi mumkin. Birinchidan, darsda muammoli vaziyatlardan muntazam foydalanish o'qituvchini o'quv jarayonida o'quvchilar ongida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklarni ta'minlashga majbur qiladi. Ikkinchidan, muammoli vaziyat yuzaga kelishi uchun qarama-qarshilikni fosh qilish kerak, bu qoida tariqasida, talabalar qiziqishini uyg'otadi, oldingi bilimlarni harakatga keltiradi, noma'lum narsalarni qidirishga yo'naltiradi va shu bilan talabalar aqliy faoliyatini faollashtiradi, o'qituvchiga uni boshqarish imkoniyatini beradi. Uchinchidan, muammoli vaziyatda o'qituvchi tomonidan ataylab ishora qilingan qarama-qarshilikni anglash sodir bo'ladi. Muammoli vaziyatni tahlil qilish natijasida qarama-qarshilikni anglagan holda, talabalar o'qituvchi tomonidan shakllangan muammoni, vazifani qabul qilishlari yoki uni mustaqil ravishda shakllantirishlari mumkin. Muammoli vaziyatlardan foydalanishning asosiy shartlari muayyan muammolarni hal qilishning umumiy usuli mavjudligini yoki yo'qligini aniqlay olish: men

buni allaqachon bilaman va bilaman, men buni hali bilmayman, bilishim kerak, men buni allaqachon bilaman, lekin buni hali ham aniqlab olishim kerak savol berish qobiliyati ilgari o'rganilgan bilimlardan foydalanish va ularni yangi vaziyatga o'tkazish qobiliyati faol qidiruv faoliyati: farazlarni tuzish qobiliyati. O'qituvchi tomonidan. Aqlli johillikni o'rgatish qobiliyati o'quvchilarda baholash harakatlarini shakllantirishni anglatadi, buning natijasida odam harakat qilish qobiliyatini baholaydi, yangi muammoni hal qilish uchun yetarli bilimga ega yoki yo'qligini, qanday bilim yetishmasligini aniqlaydi. U nimani bilmasligini bilmasdan, bola nimani o'rganishi kerakligini bilmaydi. Va tanib olishga harakat qilmaydi. Shunday qilib, bolalarning o'zini o'zi qadrlashini rivojlantirishga qaratilgan o'quv tizimining o'zi bolalarning erkin izlanishlarini, mustaqil kognitiv faolligini cheklaydi. Nega, biz uchun bolalarning o'quv yutuqlarini mustaqil ravishda baholash qobiliyati tez va to'g'ri hisoblash va to'g'ri yozish qobiliyatidan kam emas? Chunki, o'z imkoniyatlarini qanday baholashni bilmaydigan bola hech qachon haqiqiy subyektga, o'zining o'quv faoliyati egasiga, intellektual boyliklarining egasiga aylanmaydi va doimiy ravishda o'qituvchining rahbarligi, nazorati va bahosiga muhtoj. Agar o'qituvchi maqsadli ravishda baholash harakatini shakllantirsa, unda yosh talaba nafaqat qiyinchilikni tuzatishni, balki uning sababini tahlil qilishni ham o'rganadi; jaholat yoki qobiliyatsizlik faktini aniqlashdan boshlab, u bu johillikni qanday yengish kerakligini bilishga o'tishi mumkin. Masalan, birinchi sinf o'quvchilari rus grafikasining asosiy prinsipini kashf etdilar: yozuvda undosh tovushning yumshoqligi yoki qattiqligi undosh harf bilan emas, balki undan keyingi unli bilan belgilanadi. Ushbu qonunni amalga oshirish uchun men sinfga uchta bir xil mantiqiy muammolarni taklif qilaman. Duskada so'zlarning ovoqli va harfli sxemalari yozilgan. Savol belgilari undosh tovushlarni bildiradi. Bu yumshoq undoshlar yoki qattiq ekanligini aniqlash kerak. Sxemalar ushbu muammolarni hal qilishda rus grafikasi qoidasi shakllantiriladi: unli oldingi undoshning qattiqligini yoki yumshoqligini bildiradi yoki undoshdan keyingi unli bilan uning yumshoqligini yoki qattiqligini aniqlash mumkin. Ammo barcha talabalar ushbu qoidani tushunadimi? Va bu yerda men aniqlanmagan vazifani beraman. U ikkita prinsipga asoslanadi aniqlanmagan vazifa aniq yechim bilan yangi ishlab chiqilgan vazifalarga o'xshash bo'lishi kerak aniqlanmagan muammoda

savolga savol yoki bayonot bilan javob berish kerak: “bu savolga javob berishning iloji yo‘q sxema. Ushbu embrionlardan baholash harakati rivojlanadi, uning formulasi: “men buni bilmasligimni bilaman. Bolalarni mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurlarini o‘stirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Maktabgacha ta’limga yangi talablar uzluksiz ta’limning birinchi bo‘g‘ini sifatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ta’lim kompyuter, interfaol doska, planshet va boshqalar. O‘qituvchilarning vazifalari: zamon bilan hamnafas bo‘lish, bola uchun yangi texnologiyalar dunyosiga qo‘llanma, kompyuter dasturlarini tanlashda murabbiy bo‘lish, uning shaxsiyatining axborot madaniyati asoslarini shakllantirish, o‘qituvchilarning kasbiy darajasini va ota-onalarning malakasini oshirish. Maktabgacha ta’lim muassasasining kompyuter dasturlariga qo‘yiladigan talablar: tadqiqot tabiati; bolalarning mustaqil faoliyati uchun qulaylik. Turli xil ko‘nikmalar va tushunchalarni rivojlantirish. Yoshga muvofiqligi. Ko‘ngil ochish. Zamonaviy o‘qituvchi ishida AKT. Sinflar uchun stendlar, guruhlar, o‘quv xonalarini loyihalash uchun tasviriy materiallarni tanlash skanerlash, internet, printer, taqdimot. Tajriba almashish, davriy nashrlar bilan tanishish, Rossiya va chet eldagi boshqa o‘qituvchilarning ishlanmalari. Guruh hujjatlari, hisobotlarni tayyorlash. Kompyuter sizga har safar hisobotlar va tahlillarni yozishga imkon bermaydi, lekin sxemani bir marta terish kifoya qiladi va kelajakda faqat kerakli o‘zgarishlarni amalga oshiradi. Sinflar uchun qo‘shimcha bilim materiallarini tanlash, bayramlar va boshqa tadbirlar ssenariylari bilan tanishish. Ota-onalar yig‘ilishlarini o‘tkazish jarayonida bolalar bilan o‘quv mashg‘ulotlari samaradorligini va ota-onalarning pedagogik vakolatlarini oshirish uchun Rower Roint dasturida taqdimotlar yaratish. Sog‘liqni saqlash texnologiyalari. Sog‘liqni saqlashni tejaydigan texnologiya bu ta’lim va rivojlanishning barcha bosqichlarida bolaning sog‘lig‘ini saqlashga, sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha zarur bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan ta’lim muhitining barcha omillarining o‘zaro bog‘liqligi va o‘zaro ta’sirini o‘z ichiga olgan chora-tadbirlar tizimi. Sog‘liqni saqlash va rag‘batlantirish texnologiyalari: Ortopedik gimnastika; Ko‘zlar uchun gimnastika; Yengillik Stretching; Nafas olish gimnastikasi; Barmoq gimnastikasi; Tuzatish gimnastikasi; Ochiq va sport o‘yinlari; Dinamik pauza; Sog‘lom turmush tarzini o‘qitish texnologiyalari; Jismoniy tarbiya; Kommunikativ o‘yin; O‘yin terapiyasi;

o'yin mashqlari Akupressure; Tuzatish texnologiyalari; Musiqiy ta'sir qilish texnologiyalari; Ertak terapiyasi; Logotip ritmi Rang terapiyasi; Art terapiya. Tadqiqot faoliyati texnologiyasi. Bolalar bog'chasidagi tadqiqot faoliyatining maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda asosiy asosiy kompetensiyalarni, fikrlash turini o'rganish qobiliyatini shakllantirishdir. Ijodiy loyiha ustida ishlashni tashkil qilishda o'quvchilarga biror narsani o'rganish yoki tajriba o'tkazish orqali hal qilinishi mumkin bo'lgan muammoli vazifa taklif etiladi. Eksperimental tadqiqot faoliyatini tashkil etish usullari suhbatlar kuzatishlar modellashirish jonsiz tabiatdagi o'zgarishlar haqida modellar yaratish natijalarni qayd etish: kuzatuvlar, tajribalar, mehnat faoliyati, tabiatning ranglari, tovushlari, hidlari va tasvirlariga "botirish" badiiy so'zdan foydalanish didaktik o'yinlar, o'yin ta'limi va ijodiy rivojlanish holatlari mehnat buyruqlari, harakatlar. Zamonaviy ta'lim yangi turdagi o'qituvchiga muhtoj (ijodiy fikrlaydigan, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, psixologik va pedagogik diagnostika usullari, muayyan amaliy faoliyat sharoitida pedagogik jarayonni mustaqil qurish usullari, muvaffaqiyat fayliga ega bo'lishi kerak bo'lgan yakuniy natijani bashorat qilish qobiliyati, unda hamma narsa aks etadi). Bunday hujjat o'qituvchining portfeliga aylanishi mumkin. Didaktik onlayn albom umumiy nutq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashga mo'ljallangan. Albomda leksik mavzu bo'yicha turli xil didaktik materiallar, turli xil tuzatish mashqlari, krossvordlar, ertaklar, o'yinlar, topishmoqlar to'plangan. Barcha vazifalar fikrlashni, e'tiborni rivojlantirishga, so'zlarni to'g'ri imlo qilish ko'nikmalarini mustahkamlashga, taqqoslash, umumlashtirish qobiliyatiga qaratilgan. Vazifalar turli darajadagi qiyinchiliklarga ega, bu umumiy nutq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarga individual va tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirishga imkon beradi. Didaktik onlayn albom ota-onalar, o'qituvchilar, nutq terapevtlariga yordam berish uchun yaratilgan. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiya. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar bolaning shaxsiyatini maktabgacha ta'limning butun tizimining markaziga qo'yadi, oilada va maktabgacha ta'lim muassasasida qulay sharoitlarni, uning rivojlanishi uchun nizosiz va xavfsiz sharoitlarni ta'minlaydi, mavjud tabiiy potentsiallarni amalga oshiradi, rivojlanayotgan makonda bolalar bilan shaxsga yo'naltirilgan o'zaro munosabatlar uchun sharoit yaratadi. Bu esa, bolaga o'z faoliyatini namoyon etishga imkon beradi. O'zini to'liq

anglash. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar an'anaviy texnologiyada bolaga avtoritar, shaxssiz va nochor yondashuvni sevgi, g'amxo'rlik, hamkorlik muhitini qarama-qarshi qo'yadi va shaxsning ijodkorligi uchun sharoit yaratadi. Ertalabki yig'ilish erkin nutq aloqasini tashkil qilish usuli sifatida. Ertalabki to'plamning maqsad va vazifalari: bolalar jamoasida qulay ijtimoiy psixologik iqlimni o'rnatish, bolalar va kattalar o'rtasidagi shaxslararo va kognitiv biznes aloqalari uchun sharoit yaratish; ko'nikmalarni rivojlantirish aloqa, o'zingizni rejalashtirish faoliyat va boshqalar hissiy holatingizni so'zlar bilan tushuntirishga o'rgating madaniy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish salomlashish, maqto'vlar va boshqalar hukmlarni shakllantirishni, bayonotlarni bahslashishni, o'z nuqtayi nazarini himoya qilishni o'rganing shaxsiy tajribadan eng muhim, qiziqarli voqealarni tanlash, ular haqida qisqacha, izchil va mantiqiy gapirish tanlov qilishni o'rganing, shuningdek, o'z faoliyatingizni rejalashtiring. O'yin texnologiyasi. U o'quv jarayonining ma'lum bir qismini qamrab oladigan va umumiy mazmun, syujet, xarakter bilan birlashtirilgan yaxlit ta'lim sifatida qurilgan. U ketma-ket kiritilgan obyektlarning asosiy, xarakterli xususiyatlarini ajratib ko'rsatish, ularni taqqoslash qobiliyatini shakllantiradigan o'yinlar va mashqlar muayyan xususiyatlarga ko'ra obyektlarni umumlashtirish uchun o'yinlar guruhlarini maktabgacha yoshdagi bolalar haqiqiy hodisalarni haqiqiy bo'lmagan hodisalardan ajratish qobiliyatini rivojlantiradigan o'yinlar guruhlarini o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini, so'zga reaksiya tezligini, fonemik eshitish, zukkolik va boshqalarni tarbiyalaydigan o'yinlar guruhlarini. Shaxsiy o'yinlar va elementlardan o'yin texnologiyalarini tuzish har bir o'qituvchining tashvishi hisoblanadi.

4.10. Bolalarni mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurlarini o'stirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy maktabgacha pedagogika davom etayotgan jarayonlardan chetda qololmaydi. Nutq eng muhim aloqa vositasi va cho'qqidir kognitiv jarayonlar. Maktabgacha yosh bu faol assimilyatsiya davri bola so'zlashuv tili, nutqning barcha tomonlarini shakllantirish va rivojlantirish. Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish asos sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Ta'lim amaliyotida

to'plangan nutqni rivojlantirish bo'yicha yetarli miqdordagi texnikalar, ilmiy ishlar, maqolalar maktabgacha yoshdagi bolalar. Bugungi kunda yangilarining faol o'sishi bilan ajralib turadi rivojlanayotgan texnologiyalar, ularning aksariyati muvaffaqiyatli ishlatilishi mumkin maktabgacha tarbiyachining ishi. So'nggi paytlarda foydalanish masalasi tobora ortib bormoqda, chunki ishda innovatsiyalarni joriy etish ta'lim muassasasi takomillashtirishning eng muhim shartidir.

Keling, ba'zi texnologiyalar haqida to'xtalamiz:

- Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi
- Scribing texnologiyasi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi. Nutqni rivojlantirish uchun ishlatiladigan zamonaviy texnologiyalardan biri maktabgacha yoshdagi bolalar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasidir. “Tanqidiy fikrlash” atamasi bunday asarlardan juda uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan J. Piaget, J.P. kabi taniqli psixologlar. Bruner, L.S. Vygotskiy. Rossiyada bu tushuncha nisbatan yaqinda qo'llanila boshlandi. Tanqidiy fikrlash baholovchi, aks ettiruvchi fikrlashni anglatadi. Bu dogmalarni qabul qilmaydigan ochiq fikrlash, ustma-ust qo'yish orqali rivojlanadi hayotiy shaxsiy tajriba uchun yangi ma'lumotlar. Bu farq taqdim etmaydigan ijodiy fikrlashdan tanqidiy fikrlash baholash va ko'pincha paydo bo'ladigan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi hayotiy tajriba, tashqi qoidalar va qoidalardan tashqari. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi rivojlanishga imkon beradi maktabgacha yoshdagi bolaning ijodiy va intellektual salohiyati, shakllantirish umumjahon ta'lim faoliyati uchun zarur shartlar. Ushbu texnologiyaning maqsadi: tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni ta'minlash maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'limga interaktiv kiritishdir.

Texnologiya muammolarni hal qilishga imkon beradi:

- ta'lim motivatsiyasi
- axborot savodxonligi
- ijtimoiy kompetensiya

Texnologlar quyidagilardan iborat bo'lgan asosiy didaktik siklga asoslangan uch bosqichlar:

Birinchi bosqich qiyinchilik. Uning har bir darsda ishtirok etishi majburiydir. Ushbu bosqich quyidagilarga imkon beradi: Bolaning ushbu mavzu bo'yicha bilimlarini yangilash va umumlashtirish yoki muammo.

- o‘rganilayotgan mavzuga doimiy qiziqish uyg‘otish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni sinfda va uyda faol ishlashga undash.

Ikkinchi bosqich tushunish, uning davomida va maktabgacha tarbiyachining yangi material bilan bevosita ishi mavjud. Bu bosqich maktabgacha yoshdagi bolaga imkon beradi yangi ma'lumotlarni oling uni tushunish mavjud bilimlar bilan o'zaro bog'liqlik. Rivojlantirish texnologiyasi maqbuldir bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan metodologiya. Ushbu rejimda ishlash texnologiya, o'qituvchi asosiy ma'lumot manbayi bo'lishni to'xtatadi va texnologiya texnikasidan foydalanib, u o'rganishni qo'shma va qiziqarli qiladi. "Sinkwine" ushbu texnikaning innovatsionligi shaxsni rivojlantirish uchun sharoit yaratishdir, tanqidiy fikrlashga qodir, ya'ni. Ortiqcha narsalarni chiqarib tashlash va asosiy narsani ta'kidlash, umumlashtirish, tasniflash. Vazifalar lug'atni boyitish va faollashtirish el lug'ati, lug'at sifatlar qisqa takrorlashga tayyorlaning hech bo'lmaganda bir lahzaga ijodkor kabi his eting assotsiativ va visual majoziy fikrlashni rivojlantiradi. Didaktik sinxronizatsiyani tuzish erkin shakldir bolalardan axborot materialida topish qobiliyatini talab qiladigan ijodkorlik eng muhim elementlar, xulosalar chiqarish va ularni qisqacha shakllantirish. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi Syncwine Savati g'oyalar klasteri oltita shlyapa fikrlash bilan o'qish to'xtash joylari. Ushbu qobiliyatlar zamonaviy hayotda katta talabga ega. Tarkibi didaktik syncwine, katta hajmlarga asoslangan qisqacha xulosa axborot tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun foydalidir. Syncwinelar ular nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarishning ajoyib usuli. Syncwine ma'lumotni tahlil qilishga, g'oyalar, his-tuyg'ularni umumlashtirishga yordam beradi va bir necha so'z bilan taqdimotlar. Syncwineni tayyorlashni o'rganayotganda quyidagi vazifalar hal qilinadi. Quyidagi takliflarni tuzing jumlar sxemalaridan foydalangan holda mavzu, syujetli rasm bolalar mavzuga shaxsiy munosabatini bitta ibora bilan ifoda etadilar va berilgan mavzu bo'yicha maqollar, maqollar haqidagi bilimlardan foydalaning.

- 1-qator sarlavha. Bitta so'z, odatda asosiy so'zni aks ettiruvchi fikri
- 2-qator tavsif. Asosiy fikrni tavsiflovchi ikkita so'z, sifatlar;
- 3-qator harakat. Mavzu doirasidagi harakatlarni tavsiflovchi uchta so'z, fe'llar;

4-qator mavzuga munosabatni ko'rsatadigan ko'p so'zli ibora,

5-qator mavzu nomining sinonimi. Bitta so'z mohiyatini tavsiflovchi xulosa obyekt yoki obyekt umumlashtiruvchi so'z. Klaster erkin va ochiq fikrlashga yordam beradigan usul har qanday mavzu. Bu chiziqli bo'lmagan fikrlash shakli. Klasterlarga ajratish juda ko'p oddiy. Markazda asosiy tushuncha mavjud. Mantiqiy ravishda keyingi uyushmalar asosiy tushuncha bilan bog'liq. Siz har qanday mavzu bo'yicha klasterlar yaratishingiz mumkin. Transport, fasllar, sabzavotlar, mevalar, hayvonlar, qushlar. An'anaviy variant. Dostkada kalit so'z tasviri tushirilgan rasm va bolalarga ushbu so'zga tegishli so'zlarni nomlash taklif etiladi. Ushbu usul guruhda bo'lgani kabi, har bir bola bilan alohida ishlatilishi mumkin, unga bir nechta rasmlar taklif etiladi va ular orasidagi aloqani toping. Boshqa variantlar. Rangli Klaster. Biz turli xil rangdagi shablonlarni tayyorlaymiz, Tercihen doiralar. Masalan, Bahor leksik mavzusini o'rganayotganda, biz qila olamiz qizil, sariq, yashil va boshqa ranglardan foydalangan holda Klaster qo'ying. Bolalar, shuningdek, ular orasidagi aloqani topish va tanlovingizni tushuntirish taklif etiladi. Xuddi shu narsa kuz, qish, yoz, kunning qismlari, oila va boshqalarni o'rganayotganda boshqalar. Ham rang shablonlari, ham mavzu bo'yicha tanlangan ishlatiladi rasmlar. Agar bolalar allaqachon o'qish va yozishni bilsalar, siz so'zlarni yozishingiz mumkin. Klaster bilan ishlashda siz qoidalariga rioya qilishingiz kerak:

1. Aqlga kelgan hamma narsani yozishdan qo'rqmang. Tasavvurga erkinlik bering va sezgi;

2. Vaqt tugamaguncha yoki g'oyalar tugamaguncha davom eting;

3. Iloji boricha ko'proq aloqalarni o'rnatishga harakat qiling. Oldindan amal qilmang muayyan reja.

4. To'xtash joylari bilan o'qish, ko'rish, tinglash. Bu materialni batafsil ishlab chiqishga yordam beradi. Bolani o'qish badiiy asar, uni to'xtatish uchun belgilash kerak voqealarning kutilmagan burilishlarida. Har bir to'xtash vaqtida kerak boladan so'rang sizningcha, nima deb o'ylaysiz? Keyin nima bo'ladi? Nima uchun siz shundaysiz sizningcha?". Finalgacha o'qiganingizdan so'ng, bola bilan o'xshashlik va farqni muhokama qilishingiz kerak uning asl nusxasi bilan versiyalari. Savollar bolaning fikrini soxtalashtiradi, uni majbur qiladi miya ishlaydi. Bolalar orzu qilish, o'z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega.

Tanqidiy fikrlash va ijodiy o'rganish mavjud, chunki boladan izchil monologik bayonot talab qilinadi.

5. Fikrlar savati. G'oyalar savati bu borada bolalarda qanday bilim borligini aniqlashni o'z ichiga oladi mavzu. Ushbu uslub bilimlarni to'playdi. Masalan, boshida savatni olib keling. Va biz bolalarni savatga allaqachon bilgan narsalarini qo'yishga taklif qilamiz. Bolalar rasmlarni, qo'llab-quvvatlash sxemalarini, narsalarni tanlaydilar va joylashtiradilar. Hafta davomida biz yangi narsalarni o'rganamiz va savatimiz to'ldiriladi. Yilda umumlashtiruvchi suhbatda biz savat tarkibini saralaymiz va xulosa qilamiz.

6. Fikrlashning oltita shlyapasi. U har qanday munozarani qulay usul sifatida o'tkazishda ishlatiladi fikrlashni boshqarish va uni almashtirish. Nutqni rivojlantirish vositalaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tafakkuri. Fikrlashning oltita shlyapasi bu oddiy va amaliy usul bilan bog'liq uchta asosiy qiyinchiliklarni yengib chiqing fikrlash: his-tuyg'ular, nochorlik, chalkashlik. Usul ajratishga imkon beradi har biriga javob beradigan oltita turdagi yoki rejimlarda fikrlash metaforik rangli shlyapa. Bunday bo'linish har birini ishlatishga imkon beradi rejim ancha samarali va butun fikrlash jarayoni yanada kuchayadi yo'naltirilgan va barqaror. Fikrlashning oltita shlyapasi. Qizil shapka. Qizil rang olovni anglatadi. Qizil shlyapa bilan bog'liq tuyg'ular, sezgi, his-tuyg'ular va oldindan sezish. Bu yerda sizga hech narsa kerak emas asoslash. Sizning his-tuyg'ularingiz mavjud va qizil shlyapa ularga imkoniyat beradi taqdim eting. Men hayvonlarni yaxshi ko'raman, ular kulgili va boshqalar. Sariq shlyapa. Sariq rang quyosh va optimizmni taklif qiladi. Ostida sariq shlyapa bilan biz taklifning afzalliklarini topishga harakat qilamiz, istiqbollar va mumkin bo'lgan yutuqlar, yashirin manbalarni aniqlang. Ular tabiat va inson uchun qanday foydali. Qora shapka. Qora rang sudyaning mantiyasini eslatadi va ehtiyotkorlikni anglatadi. Qora shapka tanqid va baholash rejimidir, u kamchiliklar va xavflarni ko'rsatadi va nima uchun biror narsa ishlamasligi mumkinligini aytadi.

Zamonaviy psixologlar maktabgacha yoshdagi fikrlashni maqsadli shakllantirish zarurligini tan olishadi. Aynan o'sha paytda shaxsning eng muhim xususiyatlarining shakllanishi va jadal rivojlanishi, muhim aqliy neoplazmalarning namoyon bo'lishi sodir bo'ladi. Intellektual

rivojlanish, L.S. Vygotskiyning fikriga ko'ra, miqdoriy bilimlar zaxirasini oddiy to'plash bilan emas, balki fikrlashning sifat xususiyatlari, sodir bo'layotgan intellektual jarayonlar darajasi bilan tavsiflanadi.

Katta maktabgacha yoshdagi davrda fikrlashning vizual majoziy mantiqiy rivojlanishini ta'minlaydigan fikrlashning asosiy tarkibiy qismlarining jadal rivojlanishi mavjud. Vizual majoziy fikrlash xulosa chiqarish va mulohaza yuritish, turli xil bilimlarni bir-biriga bog'lash, obyektlar to'g'risida umumlashtirilgan g'oyalarni yaratish, mantiqiy fikrlash asoslarini shakllantirish qobiliyatini rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda mavzuni rivojlantiruvchi muhit va didaktik o'yinlar alohida rol o'ynaydi. Rivojlangan aql idrokka ega maktabgacha yoshdagi bolalar materialni tezroq eslaydilar, o'z qobiliyatlariga ko'proq ishonadilar, yangi muhitga osonroq moslashadilar va maktabga yaxshiroq tayyorlanadilar. Maktabgacha pedagogikada bolalarning intellektual rivojlanishini ta'minlaydigan turli xil innovatsion usullar, texnologiyalar mavjud. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu davrda fikrlash barcha aqliy jarayonlarning rivojlanishiga ko'proq ta'sir qiladi.

Mantiqiy fikrlash. Mantiqiy fikrlash bolalarda rivojlanadi: kattalarning yordamisiz mustaqil ravishda turli xil faoliyat turlarida mavjud muammolarni hal qilish qobiliyati, shuningdek elementar ijodiy va kognitiv faollik qobiliyati va bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishga zamonaviy qarash asosida qurilgan. Bularga bolalarning natijaga erishish istagi kiradi to'plash, bog'lash, o'lchash, tashabbuskorlik va ijodkorlik, shuningdek hodisalar yoki narsalar o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni o'rnatish, natijani kutish, vaziyatni o'zgartirish, amalda va aqliy harakat qilish. Bularning barchasi mehnat faoliyati davomida mumkin.

Ko'ngilochar vazifalarni hal qilishda bolalar onglarida allaqachon ushbu obyektlarning tasvirlari bilan harakatlarga o'tishni boshlaydilar. Tasvirlarga asoslangan vizual majoziy fikrlash rivojlanadi, bola uni aniq ifodalaydi. Vizual majoziy fikrlash jarayonida vizual tasvirlarni taqqoslash mavjud, natijada muammo hal qilinadi. Ongdagi vazifalarni hal qilishning bunday imkoniyati bola tomonidan ishlatiladigan tasvirlar umumlashtirilgan xarakterga ega bo'lishi tufayli yuzaga keladi. Ular mavzuning barcha xususiyatlarini aks ettirmaydi, faqat ma'lum bir muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan xususiyatlarni aks ettiradi. Bolaning ongida sxemalar, modellar paydo bo'ladi.

Katta maktabgacha yoshda maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlashining xususiyatlari va rivojlanish darajasini o'rganish uchun diagnostika tanlanadi va amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish natijalari o'rganiladi va tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishning tashkiliy pedagogik shartlari o'rganildi va tahlil qilindi, ular orasida o'qituvchilarning mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga tayyorligi diagnostikasi, ushbu muammoning ota-onalar uchun ahamiyati va matematik rivojlanish guruhlarining rivojlanayotgan predmet fazoviy muhitini tahlil qilish kiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv jarayonida AKT zamonaviy jamiyat, ta'lim tizimiga tobora yuqori talablar qo'yilishi munosabati bilan ta'lim sifatini oshirish va o'quv jarayonini axborotlashtirish o'rtasidagi ajralmas bog'liqlikni uzoq vaqtdan beri anglab etib kelmoqda.

Bolalar bog'chasi jamiyatning bir qismidir va u bir tomchi suv singari butun mamlakat bo'ylab bir xil muammolarni aks ettiradi. Shuning uchun o'quv jarayonini shunday tashkil etish juda muhimki, bola ta'lim faoliyati davomida faol, ishtiyoq va qiziqish bilan shug'ullanadi. An'anaviy o'qitish usullari va zamonaviy axborot texnologiyalari, shu jumladan kompyuter texnologiyalari kombinatsiyasi o'qituvchiga ushbu qiyin vazifani hal qilishda yordam berishi mumkin.

Bugungi kunda axborotlashtirish ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy usullaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu nafaqat texnologiyalarning rivojlanishi bilan, balki, avvalambor, axborot jamiyatining rivojlanishi natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, unda axborot va u bilan ishlash qobiliyati, zamonaviy jamiyat odamining shakllanishiga hissa qo'shadigan loyihalar va dasturlarni ishlab chiqish asosiy qiymatga aylanadi. Pedagogik jamoalarning asosiy maqsadi har bir bolaning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish, kuchli asosiy bilimlarga ega va zamonaviy hayot sharoitlariga moslasha oladigan shaxsni shakllantirish uchun sharoit yaratishdir. Ta'limni axborotlashtirish maqsadga erishishning muhim vositalaridan biri sifatida qaralishi kerak. Shu bilan birga, biz bir qator ketma-ket muammolarni hal qilishni nazarda tutamiz: texnik jihozlar, didaktik

vositalarni yaratish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonining bosqichlarini belgilaydigan yangi o'quv texnologiyalarini ishlab chiqish va boshqalar.

Jamiyatni axborotlashtirish kundalik hayot amaliyotini sezilarli darajada o'zgartirdi. Va biz o'qituvchilar zamon bilan hamnafas bo'lishimiz, bola uchun yangi texnologiyalar dunyosiga yo'l ko'rsatuvchi bo'lishimiz kerak.

AKTning kombinatsiyasi ikki turdagi texnologiyalar bilan bog'liq: axborot va kommunikatsiya.

Axborot texnologiyalari axborotni saqlash, qayta ishlash, uzatish va namoyish qilishni ta'minlaydigan va samaradorlik va mehnat unumdorligini oshirishga yo'naltirilgan usullar va vositalar to'plami. Hozirgi bosqichda usullar va vositalar kompyuter bilan bevosita bog'liq.

Aloqa texnologiyalari insonning tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirining usullari va vositalarini belgilaydi teskari jarayon ham muhimdir. Ushbu aloqalarda kompyuter o'z o'rnini egallaydi. Bu aloqa obyektlarining qulay, individual, xilma xil, yuqori intellektual o'zaro ta'sirini ta'minlaydi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini birlashtirib, ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish shuni ta'kidlash kerakki, ularni amalga oshirish oldida turgan asosiy vazifa insonni axborot jamiyatida hayotga moslashtirishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni bilim manbasiga ko'ra rivojlantirish usullari sifatida demo usuli, illyustratsiya usuli, mashqlardan foydalanishni tavsiya etamiz.

Namoyish usuli maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan o'rganish uchun o'rganilayotgan obyektlar, hodisalar, jarayonlarni tasavvur qilish uchun ishlatilishi kerak.

U illyustratsiya usuli obyektlarni, jarayonlarni, hodisalarni ularning ramziy tasvirida fotosuratlar, chizmalar ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

U amaliy usullar va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, ular mashqlarni o'z ichiga oladi. Jismoniy mashqlar nutqni, e'tiborni, xotirani, kognitiv qobiliyatlarni, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga va ulardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Rivojlanish usullarini tanlash maktabgacha yoshdagi bolalarning imkoniyatlarini, ularning yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda belgilanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida siz multimedia dasturlari, bolalar elektron taqdimotlari, didaktik o'yinlar, multimedia ma'lumotlari, kompyuter o'yinlari bilan ma'lumotlar bazasini o'z ichiga olgan elektron entsiklopediyalardan foydalanishingiz mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish jarayonida AKTdan foydalanishning ahamiyati.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari ota-onalar, o'qituvchilar va erta ta'lim sohasidagi mutaxassislarning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Zamonaviy kompyuterdan foydalanish imkoniyatlari bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishni to'liq va muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradi.

An'anaviy texnik o'quv vositalaridan farqli o'laroq, axborot kommunikatsiya texnologiyalari nafaqat bolani ko'plab tayyor, qat'iy tanlangan, mos ravishda tashkil etilgan bilimlar bilan to'yintirishga, balki intellektual, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga imkon beradi va bu juda muhimdir. Erta bolalik mustaqil ravishda yangi bilimlarni egallash qobiliyati.

Kompyuterning ma'lumotni bir vaqtning o'zida matn, grafik tasvir, tovush, nutq, video shaklida ijro etish, ma'lumotlarni eslab qolish va katta tezlikda qayta ishlash qobiliyati mutaxassislarga bolalar uchun mavjud bo'lgan barcha o'yinlar va o'yinchoqlardan tubdan farq qiladigan yangi faoliyat vositalarini yaratishga imkon beradi. Bularning barchasi maktabgacha ta'limga sifat jihatidan yangi talablarni qo'yadi uzluksiz ta'limning birinchi bo'g'ini, uning asosiy vazifalaridan biri bolaning shaxsiyatini boyitilgan rivojlantirish imkoniyatlarini yaratishdir.

Shuning uchun axborot texnologiyalarini maktabgacha ta'lim va o'qitish tizimiga joriy etish zarur.

Amaliyot shuni ko'rsatdiki, shu bilan birga bolalarning darslarga qiziqishi sezilarli darajada oshadi, bilim qobiliyatlari darajasi oshadi.

Tushuntirish va birlashtirishning yangi g'ayrioddiy usullaridan foydalanish, ayniqsa o'ynoqi tarzda, bolalarning beixtiyor e'tiborini oshiradi va ixtiyoriy e'tiborni rivojlantirishga yordam beradi. Axborot texnologiyalari shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydi. Kompyuterning imkoniyatlari tanishish uchun taqdim etilgan materiallar

hajmini oshirishga imkon beradi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarda bir xil dastur materiallari bir necha bor takrorlanishi kerak va yetkazib berish shakllarining xilma-xilligi katta ahamiyatga ega.

Kompyuter vositalari bilan boyitilgan maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati davomida aqliy neoplazmalar nazariy fikrlash, rivojlangan tasavvur, harakat natijasini bashorat qilish qobiliyati, fikrlashning dizayn fazilatlarini va boshqalar paydo bo'ladi, bu bolalarning ijodiy qobiliyatlarini keskin oshirishga olib keladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida AKTdan foydalanish.

4.11. Bolaning ijodiy rivojlanish sohalari bo'yicha innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Rasm chizich, qirqib yopishtirish, loy yoki plastilindan narsalar yasash, qurish, yasash mashg'ulotlarida qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar. Maktabgacha ta'lim muassasalarining birlamchi yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy estetik tarbiyalash hisoblanadi. Bu yo'nalishning samarali estetik yo'nalishning barcha vositalarini (teatr, musiqa, badiiy adabiyot, rasm chizish, qirqib yopishtirish va boshqa) kompleks tarzda qo'llanilgandagina aniq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tiladigan "Tasviriy faoliyat" mashg'ulotlari bolalarga beriladigan estetik tarbiya masalalarida yechishda katta ahamiyatga ega. Chunki tasviriy faoliyat o'z xususiyatiga ko'ra badiiy faoliyat hisoblanadi. Badiiy faoliyat mashg'ulotlarining barcha turlari bolalarda go'zallikni bilish uchun borliqqa emotsional estetik munosabatni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarni ochib beradi.

"Tasviriy faoliyat" mashg'ulotlari jarayonida:

1. Badiiy didni tarbiyalash;
2. Amaliy badiiy faoliyat va malakalarni rivojlantirish;
3. Fantaziya, ijodiy fikrlash va tasavvur qilish, idrok qilishni rivojlantirish;
4. Qo'lning aniq harakatlari va barmoqlarning mayda motorikasini rivojlantirish;
5. Kasbiy badiiy ijodiy faoliyat kurtaklarini namoyon bo'lishi uchun imkon yaratish kabi ta'limiy va tarbiyaviy masalalar hal etib boriladi. Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun ishlab chiqilgan, takomillashtirilgan tasviriy faoliyat integrative mazmun kasb etuvchi eng

kata bo‘lim hisoblanadi va faoliyatning boshqa turlari bilan mantiqiy va didaktik bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Bu omil tasviriy faoliyat mashg‘ulotlari mazmuni va metodikasini faoliyatning boshqa turlariga hamohang tarzda takomillashtirib borish lozimligini anglatadi.

Rasm chizishda innovatsiyalar

1. Jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi yirik motorikamayda motorikasenso motorika sog‘lom turmush tarzi va xavfsizlik

2. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish “Men” konsepsiyasi hissiyotlar va ularni boshqarish ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot

3. Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari nutq va til o‘qish malakalari qo‘l barmoqlari mayda motorikasi

4. Bilish jarayonining rivojlanishi intellektual anglash malakalari elementar matematik malakalar tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyat

5. Ijodiy rivojlanish dunyoni badiiy tasavvur etish badiiy-ijodiy qobiliyatlar

Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash jarayonida quyidagi asosiy tamoyillar belgilandi: har bir bolaning noyobligi;

– “Men” konsepsiyasi bolaning o‘zi to‘g‘risidagi aniq tasavvurlar tizimining qo‘llanilishi;

– bolaning huquqlarini himoya qilish va ta‘minlashning muhimligi;

– bola tarbiyasi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli;

– har bir bolaga individual variativlik asosida yondashish.

Bu – muhim! Hujjatning amal qilishi barcha davlat va xususiy maktabgacha ta‘lim muassasalari, shuningdek, maktabgacha yoshdagi guruhlar mavjud bo‘lgan “Mehribonlik” uylariga tatbiq etiladi. Hujjat bilan belgilangan talablarga maktabgacha ta‘lim turlari uchun kadrlar tayyorlovchi oliy ta‘lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar muassasalari, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash muassasalari, shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiya olayotgan oilalar ham rioya qilishlari shart. Bolaning miyasi ayniqsa tez o‘sadi va hayotining birinchi yillarida “pishadi”. Bu kamolot, ya‘ni miya hujayralari sonining o‘sishi va ular orasidagi anatomik bog‘lanishlar mavjud tuzilmalar ishining xilma-xilligi va intensivligiga ham, yangilarining shakllanishiga atrof-muhit tomonidan qanchalik rag‘batlantirilishiga bog‘liq. Bu “pishish” davri tashqi sharoitlarga nisbatan eng yuqori sezuvchanlik

va plastika, rivojlanish uchun eng yuqori va keng imkoniyatlar davri hisoblanadi. Bu inson qobiliyatlari rivojlanishining boshlanishi uchun qulay davr. Ammo bola faqat ushbu kamolotning “lahzasi” uchun rag‘bat va sharoitlar mavjud bo‘lgan qobiliyatlarni rivojlantira boshlaydi. Sharoitlar qanchalik qulay bo‘lsa, ular optimal sharoitlarga qanchalik yaqin bo‘lsa, rivojlanish shunchalik muvaffaqiyatli boshlanadi. Agar miyaning yetukligi va uning faoliyatining boshlanishi vaqtga to‘g‘ri kelsa va sharoitlar qulay bo‘lsa, unda rivojlanish osonlik bilan eng yuqori tezlashuv bilan davom etadi. Rivojlanish o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqishi mumkin va bola qobiliyatli, iste’dodli va yorqin bo‘lishi mumkin. Psixologik nuqtayi nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalik ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr hisoblanadi, chunki bu yoshda bolalar o‘ta izlanuvchan, ularda atrofdagi dunyoni o‘rganishga intilish katta. Ota-onalar va o‘qituvchilar qiziquvchanlikni rag‘batlantirish, ularga bilim berish, turli tadbirlarga jalb qilish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo‘shadilar. Tajriba va bilimlarni to‘plash kelajakdagi ijodiy faoliyat uchun zaruri shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlari katta yoshdagi bolalarnikiga qaraganda ancha erkindir. U hali stereotiplar tomonidan “ezilgan” emas. Maktabgacha yoshdagi bolalik ham ijodiy tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr hisoblanadi. Shunday qilib, maktabgacha yosh ijodkorlikni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlar yaratadi. Va kattalarning ijodiy salohiyati ko‘p jihatdan bu imkoniyatlardan bolalikda qanday foydalanilganiga bog‘liq bo‘ladi. Bolalarning ijodiy rivojlanishining eng muhim omillaridan biri bu quyidagi shart-sharoitlarni yaratishdir: Bolaning erta jismoniy rivojlanishi. Bu yoshga mos bo‘lishi kerak. Bolalar rivojlanishidan oldinda bo‘lgan muhitni yaratish. Iloji boricha, bolani uning eng xilma-xil ijodiy faoliyatini rag‘batlantiradigan va o‘z vaqtida eng ko‘p rivojlantirishga qodir bo‘lgan narsani rivojlantiradigan shunday muhit va munosabatlar tizimi bilan oldindan o‘rab olish kerak. Bolaga topshiriqni o‘zi bajarishi uchun imkoniyat yarating yoki unga tayyor javoblar va yechimlar emas, balki maslahatlar berish orqali yordam bering. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash, agar u aniq maqsadga erishishga qaratilgan bir qator aniq pedagogik vazifalar hal qilinadigan maqsadli jarayon bo‘lsa, samarali bo‘ladi. Ijodkorlik fikrlash va ijodiy tasavvurni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi ijodiy fikrlashni rivojlantirish

yoʻnalishlaridan biri assotsiativlik, dialektika va tizimlilikni shakllantirishdir. Bu fazilatlarining rivojlanishi fikrlashni moslashuvchan, oʻziga xos va samarali qiladi. Assotsiativlik bu – narsa va hodisalardagi bogʻlanish va oʻxshashlikni koʻrish qobiliyati. Koʻp sonli assotsiativ havolalar kerakli maʼlumotlarni xotiradan tezda olish imkonini beradi. Uni maktabgacha yoshdagi bolalar rolli oʻyinda juda oson egallashadi. Dialektiklik – har qanday tizimdagi qarama-qarshiliklarni koʻra bilish, bu ziddiyatlarni bartaraf etish, muammolarni hal qilish qobiliyati. Dialektiklik isteʼdodni rivojlantirish uchun zaruriy sifatdir. Mustahkamlik obyekt yoki hodisani yaxlit tizim sifatida koʻrish, har qanday obyekt, har qanday muammoni har tomonlama, turli xil bogʻlanishlarda idrok etish qobiliyati; hodisalar va rivojlanish qonuniyatlardagi oʻzaro bogʻlanishlar birligini koʻra bilish qobiliyati. Maktabgacha yoshda bolaning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish, uning tafakkurini shakllantirish ikki yoʻnalishda amalga oshiriladi: 1. Bolaning tajribasini bosqichma-bosqich boyitish, bu tajribani haqiqatning turli sohalari haqida yangi bilimlar bilan toʻldirish. Bu maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv faolligini keltirib chiqaradi. Bolalarga atrofdagi voqelikning qanchalik koʻp tomonlari ochib berilsa, ularda barqaror kognitiv qiziqishlarning paydo boʻlishi va birlashishi uchun imkoniyatlar shunchalik keng boʻladi 5-6 yoshli bolalarning ijodiy rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi muammoli. Bu bolaning doimiy ravishda yangi narsalarga ochiqqligini taʼminlaydi, nomuvofiqlik va qarama-qarshiliklarni izlashda, yangi savol va muammolarni oʻzi shakllantirishda namoyon boʻladi. Hatto muvaffaqiyatsizlik ham kognitiv muammoni keltirib chiqaradi, tadqiqot faoliyatini keltirib chiqaradi va ijodiy rivojlanishning yangi bosqichiga imkoniyat yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning ikkinchi yoʻnalishi ijodiy tasavvurni rivojlantirish. Tasavvur tasvirlar shaklida yangi narsalarni yaratish tasvirlash. Bu ijodiy faoliyatning asosidir. Bizni oʻrab turgan va inson qoʻli bilan yaratilgan hamma narsa, tabiatdan farqli oʻlaroq, butun madaniyat olami bularning barchasi ijodiy tasavvur mahsul. Ijodkorlik bu yangi, birinchi yaratilgan, original mahsulotlarni beradigan faoliyat. Maktabgacha yoshdagi bolalik bu tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr. 30-yillarda L.S. Vygodskiy bolaning tasavvuri maʼlum tajribani oʻzlashtirishi bilan asta-sekin rivojlanib borishini isbotladi. Shu sababli, ijodiy faoliyat uchun

yetarlicha mustahkam poydevor yaratish uchun bolaning tajribasini kengaytirish kerak. Bola qanchalik ko‘p ko‘rgan, eshitgan va o‘rgangan bo‘lsa, uning tasavvuri shunchalik boy bo‘ladi. Tajriba to‘plash bilan tasavvur boshlanadi. Insonning tajribasi qanchalik boy bo‘lsa, uning tasavvurida shunchalik ko‘p material mavjud. Shuning uchun bolaning tasavvuri kattalarnikiga qaraganda kambag‘aldir va bu uning tajribasining qashshoqligi bilan bog‘liq. Ota-onalar va o‘qituvchilar bolalarning ijodiy faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratish uchun ularning tajribasini kengaytirishlari kerak. Bunga turli xil ekskursiyalar, kattalarning atrofdagi voqelik haqidagi hikoyalari, tabiat qonunlari, badiiy adabiyot o‘qish, ko‘rgazmalarga, muzeylarga tashrif buyurish, ijodiy doiralarga tashrif buyurish, obyektlar bilan tajriba o‘tkazish, musiqa tinglash, tabiatga qoyil qolish yordam beradi. San‘at bilan tanishish tufayli bolalarda tasavvurning tasvirlari yanada to‘liq va yorqinroq bo‘ladi. Samarali ijodiy tasavvur nafaqat yaratilgan tasvirlarning o‘ziga xosligi va boyligi kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bunday tasavvurning eng muhim xususiyatlaridan biri g‘oyalarni to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirish, ularni muayyan maqsadlarga bo‘ysundirish qobiliyatidir. G‘oyalarni boshqara olmaslik, ularni o‘z maqsadiga bo‘ysundira olmaslik eng yaxshi g‘oya va niyatlarning faoliyatda gavdalanmasdan yo‘q bo‘lib ketishiga olib keladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolaning tasavvurini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishi bu – tasavvurning yo‘nalishini rivojlantirish. Ota-onalar bola faoliyatiga muammoli savollar orqali yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi mumkin, shunda tasavvur rivojlanadi va so‘nmaydi. Juda erta yoshdan boshlab ijodkorlik o‘yinlarda namoyon bo‘ladi. Rulda rulni qo‘lida ushlab, mashinani boshqarayotganini tasavvur qiladigan bola; qo‘g‘irchoq bilan o‘ynab, o‘zini ona sifatida tasavvur qiladigan qiz, dada rolini o‘z zimmasiga olgan bola, dengizchi bularning barchasi haqiqiy ijod namunasidir. Ular o‘z o‘yinlarida ko‘rganlarini takrorlaydilar, ya‘ni kattalarning harakatlarini taqlid qiladilar. Va shunga qaramay, bolaning oldingi tajribasining bu elementlari hech qachon o‘yinda haqiqatda qanday ko‘rsatilsa, xuddi shunday tarzda takrorlanmaydi. Shunday qilib, o‘yinda tajribali taassurotlarni ijodiy qayta ishlash, ularning kombinatsiyasi va bolaning ehtiyojlari va moyilligiga javob beradigan yangi voqelikni qurish mavjud. Shu maqsadda ota-onalar rolli o‘yinni tashkil qilishlari va ushbu o‘yin davomida uning rivojlanishiga ta’sir

qilishlari mumkin. Xuddi o'yin kabi, bolalarning yozishga bo'lgan ishtiyoqi ham tasavvur faoliyatidir. Shuning uchun ota-onalar farzandlari bilan ertak yozishlari, uning oxirini o'zgartirishlari mumkin. Elementlardan struktura yaratish, eskisini yangi kombinatsiyalarga birlashtirish qobiliyati ijodkorlikning asosidir. Bunga didaktik o'yinlar va qurilish materiallari bilan o'yinlar yordam beradi. O'yinda shakllangan tasavvur maktabgacha yoshdagi bolaning boshqa faoliyatiga o'tadi. Bu rasm chizishda eng aniq namoyon bo'ladi. Bu yerda, xuddi o'yinda bo'lgani kabi, bolalar birinchi navbatda qo'l ostida paydo bo'ladigan qog'ozdagi to'g'ridan to'g'ri idrok etilgan narsalarga yoki zarbalarga tayanadilar. Uyda, bolalar kerak vizual faoliyat uchun burchak bo'lib, ular o'zlarining ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishlari mumkin. Shuning uchun ham ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit yaratib, maqsadli ish olib borish zarur. Va kattalarning ijodiy salohiyati ko'p jihatdan ularni rivojlantirish bo'yicha ish imkoniyatlaridan qanchalik foydalanilganiga bog'liq bo'ladi. Samarali rivojlanish faqat oila va maktabgacha ta'lim muassasalarining birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan mumkin.

Umumjahon ijodiy qobiliyatlar bu shaxsning individual xususiyatlari, fazilatlar bo'lib, uning turli xil ijodiy faoliyatni amalga oshirish muvaffaqiyatini belgilaydi. Insonning ijodiy qobiliyatlari zahirida tafakkur va tasavvur jarayonlari yotadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari ishlab chiqarilgan obrazlar va yo'nalishlarning boyligi kabi fazilatlar bilan ajralib turadigan samarali ijodiy tasavvurni rivojlantirish. Ijodkorlikni shakllantiruvchi tafakkur sifatlarining rivojlanishi, bunday sifatlar assotsiativlik, dialektik, tizimli tafakkurdir. Maktabgacha yoshdagi yosh ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun eng boy imkoniyatlarga ega. Shuning uchun bolalar bilan ishlashda ulardan maksimal darajada samarali foydalanish zarur.

V BOB. KOMPYUTERDA INNOVATSION DIDAKTIK O‘YINLAR VA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH

5.1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida axborot kommunikatsion texnologiyalar, didaktik o‘yinlar va didaktik materiallar yaratish texnologiyasi. “Aqli” gadjetlar asosida o‘yinlar tashkil etish

MTMlarida multimediali kompyuter ta’limni amalga oshirishning asosiy talablaridan biri bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish va ularni kompyuterda mustaqil ishlashini ta’minlashdan iborat. Tarbiyalanuvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirilishdan asosiy maqsad ta’lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda kompyuterdan foydalanishga qaratilgani sababli, tarbiyachi o‘zining nazorati ostida “Sichqoncha” yordamida turli ta’lim o‘yinlarini, matematik amallarni, ekologik topshiriqlarni va shularga o‘xshash vazifalarni bajartirishga o‘tadi. Tarbiyalanuvchilar “Sichqoncha”dan foydalanish bo‘yicha to‘la amaliy malaka va ko‘nikma hosil qilganlaridan so‘ng mustaqil ish bajara boshlaydilar. Bu holda ham tarbiyachi ularning ishini doimiy kuzatib turadi. MTM tarbiyalanuvchilarida kompyuter savodxonligini shakllantirishning yana bir qulay tomoni shundan iboratki, multimedia texnologiyasidan foydalanish jarayonida tarbiyalanuvchilarning bilimni baholash ham kompyuter xotirasiga kiritilgan test savollari, rasmlar, o‘yinlar, mashqlar, taqdimotlar orqali amalga oshiriladi. Bu holda tarbiyalanuvchilar berilgan savollarga to‘g‘ri javob topishlari shart. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilarining asosiy vazifalari bolalarda iqtidor va qobiliyatni yanada o‘stirish, ularning bilim olish istiqbolini rivojlantirishdan iborat. Shunga ko‘ra, tarbiyachi mashg‘ulotlarda turli o‘quv pedagogik dasturlardan, elektron qo‘llanmalardan, pedagogik o‘yinlardan foydalansa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o‘rtasidagi to‘siq yo‘qoladi, bolalarning xarakteri kengroq ochiladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, xotira diqqati kuchayadi chunki, mashg‘ulotda majburiy bilim berish bo‘lmaydi, bilimni ixtiyoriy qabul qilish orqali ijobiy natijaga erishadi. MTMlarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish kunning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, 80-90% bolalar kompyuter o‘yinlarini o‘ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi

o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tasvirdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish mumkin ekan. Ushbu maqolada mazkur masalalarga oydinlik kiritildi va uning nazariy jihatlarini yoritishga harakat qilindi. Innovatsion ta'lim texnologiyalarining bu tamoyilida o'qituvchilar bilish faoliyatini boshqaruvchi qurilmalar ketma-ketligi yaratiladi. Pedagog mavzuni o'zlashtirishga oid dastlabki yo'llanmalar yaratadi va zarur bo'lgan murakkab holatlarda ularga individual tartibda yordam ko'rsatib, metodist mutaxassis bilan hamkorlikda mavzuni kompyuter yordamida o'zlashtirish dasturini tuzadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari o'qituvchilarga axborotning noan'anaviy manbalariga kirib borishning cheksiz imkoniyatlarini ochib beradi, mustaqil ishlashning samaradorligini oshiradi, ijod qilish, yaratish va turli kasb malakalarini mustahkamlash uchun mutlaqo yangi imkonoyatlar beradi, voqealar hamda jarayonlarning konseptual va matematik modellarini tuzish vositalarini qo'llagan holda o'qitishning yangi shakllari va usullarini amalga oshirish imkonini beradi. O'quv modelini tuzish o'rganilayotgan obyektni aniq tasavvur etish va bakalavr o'qituvchilarda o'qitishning bu shakliga nisbatan qiziqish orttirishga, shuningdek, o'quv materialini yanada chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Qator fanlar uchun model tuzish o'quv maqsadi bo'lib qolar ekan, pedagoglar va bakalavr o'qituvchilarga dasturlashtirish zaruratisiz interfaol asosda o'quv modellarini ishlab chiqish va o'zgartirishga imkon beruvchi instrumental dastur vositalari ishlab chiqiladi. O'qitishning axborot texnologiyalari pedagogga o'quv ishlarining alohida turlari kabi ularning har qanday yig'indisini qo'llash, pedagogga moslangan instrumental vositalar unga yangi bilimlar va texnologiyalar paydo bo'lishi bilan muvofiq ravishda o'quv, nazorat qiluvchi dasturlar mazmunini tezkorlik bilan yangilash imkonini beradi. Pedagoglar telekommunikatsiya tarmoqlari orqali turli xil axborotlarni oladilar, shuningdek amalda jahondagi o'z hamkasblari bilan muomala qilishning noyob imkoniyatlariga ega bo'ladilar. Bu kasbga oid birgalikda o'quv-uslubiy va ilmiy ishlarni bajarish, o'quv ishlanmalari, kompyuter dasturlari, ma'lumotlarni ayriboshlash uchun ham juda yaxshi sharoitlar yaratadi. O'qitishning yangi axborot texnologiyalari (YAT) – amaliy va laboratoriyaga oid bilimlarning samaradorligini oshirish, bakalavr o'qituvchilar bilimini tekshirishning xolisligini amalga oshirish, o'zlashtirishni

ko'tarish, lug'at zaxirasi to'plashning tezligini oshirish, ularning axborot saviyasini kengaytirish, mikro va makro dunyosidagi voqealar va jarayonlarni, ichki murakkab texnik, biologik tizimlarni o'rganish uchun tasavvur hosil qilish, o'quv jarayoniga qimmat turadigan, noyob asbob-uskunalarining o'rnini bosuvchi kompyuter modellaridan foydalangan holda mashg'ulotlar, laboratoriya ishlarini joriy qilish imkonini beradi. O'qitishning axborot va kompyuter texnologiyalari yordamida: bakalavr o'qituvchilar tayyorlash sifatini doimiy ravishda oshirib borish; o'qitishning faol metodlarini qo'llash uchun metodika hamda zamonaviy avtomatlashtirilgan vositalar yaratish ularning jamoaviy o'rganish faoliyati sharoitlarida o'qitishni individuallashtirish; ularning o'quv va ilmiy tadqiqot faoliyatini integratsiyalash kompyuter ta'lim uslubi-yatining izchilligini ta'minlash; o'quv material mazmuni shakli va usullarini doimiy yangilanib, boyitib borilishini ta'minlash; uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida (ma'lumotnoma, bibliografik, ekspert xizmati va h.k.) o'quv jarayonining axborot bilan ta'minlanishining turli xildagi shakllarini yaratish va rivojlantirish; o'quv axborotlari va zarur dasturiy-uslubiy vositalarning markazlashgan fondining dolzarb ahvoli-ni, uning to'ldirilishi hamda fanlar sikllari va ularning mukammalligi darajasi bo'yicha o'quv jarayonining uslubiy yagonaligini ta'minlash uchun nusxalashtirishni saqlash; bakalavr o'qituvchilarning avtomat-lashtirilgan test sinovidan o'tishlarini tashkil etish uchun zamin yaratishga erishish mumkin. O'quv jarayonini axborotlashtirishni dastu-riy va uslubiy ta'minlash kompyuterni qo'llashning quyidagi yo'nalishlariga bo'linadi: bilimlarni nazorat qilish; vazifalarni hal etish bo'yicha trenajer o'quv materiallari to'g'risidagi axborot ma'lumot-noma tizimlarini qo'llash pedagog dasturlardan foydalanish; model-lashtiruvchi dasturlar, chizma o'quv ma'lumotnoma tizimlari, o'yinlari, matnlar muharrirlari bilan ishlash o'quv modelashtirish muhiti, multi-media tizimlardan foydalanish. Multimedia mahsulotlari ta'lim tizimi-dagi o'quv faoliyatining turli shakllarini axborot bilan qo'llab-quvatlash uchun mo'ljallangan. Ular fanlar bo'yicha ma'ruzalar o'qish (kompu-terdan mavzuga oid sonli, chizma va boshqa ko'rgazmali materiallarni ko'rsatish uchun "E'lonlarning elektron doskasi" sifatida foydalanish) amaliy mashg'ulotlar o'tkazish. Multimedia materiallar bakalavr o'qi-tuvchilar tomonidan o'rganilayotgan darsga oid mantiqiy vazifalarni mustaqil yechish, malaka va qobiliyatlarni egallashning vositasi sifatida

foydalaniladi. Laboratoriyalarda bakalavr o'qituvchilar qiyin namoyon bo'ladigan jarayonlar va ko'rinishlar: atom yadrosining parchalanishi, kristallarning o'sishi va shakllanishi, astronomik ko'rinishlar, konstruktorlik ishlanmalarni kuzatish imkonini beradigan kompyuterda modellashtirish vositalaridan foydalanadilar; imtihonlar, kurs va diplom ishlarini himoya qilish kabilarda bakalavr o'qituvchilarning bilim hamda qobiliyatlarini nazorat qilish; ilmiy va kasbiy malakani oshirishga yo'naltirilgan ilmiy-uslubiy seminarlar, konferentsiyalar va ko'rgazmalar o'tkazish multimediyadan masofali o'qitishda foydalanish. Multimedia tizimi materiallarni o'zlashtirish tezligini mustaqil boshqarish imkonini beradi; kasbiy malaka va qobiliyatni mustahkamlovchi alohida hollarni ko'p marta takrorlash imkonini beradi; mustaqil, matn, multiplikatsiya jo'rligida bakalavr o'qituvchilarga ularning bilim va intellektini rivojlantirib, boyitib kuchli ruhiy ta'sir etadigan jahon adabiyoti, me'morchilik, haykaltarosh durdonalari, shuningdek tarixiy qadriyatlarni ommalashtiradi. Hozirgi zamon axborot texnologiyalarining asosini quyidagi uchta texnika yutug'i tashkil etadi: 1. magnit lentalar, kinofilmlar, magnit disklar kabilarning paydo bo'lishi; 2. axborotni yer sharining istalgan nuqtasiga vaqt va masofa bo'yicha muhim cheklashlarsiz yetkazilishini ta'minlovchi aloqa vositalarining rivojlanishi, aholini aloqa vositalari bilan keng qamrab olinishi (radio eshittirish, televideniya, ma'lumotlarni uzatish tarmoqlari, yo'ldosh aloqa, telefon va internet tarmog'i kabilar) 3. axborotni kompyuterlar yordamida berilgan algoritm bo'yicha avtomatlashtirilgan ishlab chiqish imkoni (saralash, tasniflash, kerakli shaklda ifodalash, yaratish va h.k.). Hozirga zamon axborot texnologiyalarini amalga oshirishning eng muhim misollari videoteks, teleteks, elektron pochta kabi sistemadir. Kompyuter texnikasi hozirgi vaqtda tezkorlik bilan rivojlanmoqda. Bu eng avvalo operativ xotira hajmi (2 Gbtdan ortiq), vinchesterli disketlar tashqi xotirasi hajmi (500 Gbt) kabi texnik xarakteristikalarining yangilanishiga xos bo'lib, ularda tezkorlik oshmoqda. Bundan tashqari lazerli printerlar, yuqori hal etish qobiliyatiga ega bo'lgan rangli monitorlar, bosma plotterlar keng tarqaldi. Video va optik disklardan foydalanish matnli grafik axborotni bir vaqtda birgalikda yozish imkonini beradi, shu bilan birga uni qayta tiklashda yuqori sifatli tasvir hosil bo'ladi. Magnit yozuvdan farqli o'laroq, 31-optik disklardagi

yozuv istalgan sondagi qayta tiklashlarda ham yomonlashmaydi. Kompyuterlar ishining programma-matematik ta'minoti yuqori texnologik ishlab chiqarish taraqqiyotining muhim yo'nalishi bo'lmoqda. Elektron pochta qog'ozsiz pochta aloqalari xizmatidan iborat bo'lib, aslida hujjatli xabarlarini to'plash, ishlab chiqish va taqdim etish hamda ma'lumotlarni uzatish tarmoqlari sistemasidir. Uning asosida aholiga elektron gazeta va jurnallar kabi axborot xizmati ko'rsatish amalga oshirilgan. Telekonferensiyalar zamonaviy axborot texnologiyalarning amalga oshirilishiga misol bo'la oladi. Uni o'tkazish uchun quyidagi apparaturadan foydalaniladi: terminallar, televizion kameralar, video-magnitofonlar, kompyuterlar, grafik displeylar, katta namoyish ekranlari. Telekonferensiyalarning afzalliklari quyidagilardan iborat: dolzarb masalalarni muhokama etilishini tezkorlik bilan tashkil etish imkoniyati; muhokama uchun istalgan rasmlı materiallardan (grafiklar, chizmalar, matnlar va h.k.) foydalanish imkoniyati; turli masalalarni muhokama etishda ishtirok etuvchi mutaxassislar doirasini juda kengaytirish imkoniyati xalqaro ma'lumotlar banklaridagi istalgan axborotlardan foydalanish imkoniyati va h.k. Ma'lumki, hozirga zamon texnik vositalari masofadan turib mukammal aloqani ta'minlaydi, ya'ni og'zaki va noog'zaki kommunikatsiyalardan foydalanish imkoniyati mavjud. Masofadan turib ta'lim berish kompyuter telekommunikatsiyalarini zamonaviy texnik vositalaridan foydalanishga asoslanadi. Masofadan turib ta'lim berish axborot bazasini boyitish, bakalavr o'qituvchilar bilan muassasa o'rtasidagi o'zaro munosabatni jadal-lashtirish, ta'limning metodik boyligini to'ldirish imkonini beradi. Masofadan turib ta'lim berishni tashkil etishning asosiy manbalari quyidagilar hisoblanadi: o'quv axborotini bakalavr o'qituvchilarga yetkazish; pedagog bilan o'zaro aloqani amalga oshirish; zaruriyatga qarab masofadan turib guruhli ishlashni ta'minlash. Masofadan turib ta'lim berishni amalga oshirish, 32 tashkiliy, metodik o'quv, axborot-texnik, moliyaviy va ishlab chiqarish tadbirlari majmuini talab etadi. Uni samarali amalga oshirish uchun birinchi bosqichda bir yoki bir necha ta'lim muassasalari huzurida masofadan turib ta'lim berishning butun texnologiyasi ishlanadigan masofadan turib ta'lim berishning pilot markazlarini tashkil etish zarurdir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim muassasalarining moddiy-texnik va axborot bazasini zamonaviy talablar asosida shakllantirish, mustahkamlash va ularni

takomillashtirish, o'quv jarayonlarini darsliklar, o'quv qo'llanmalari, uslubiy tavsiyanomalar va zamonaviy IUFlar bilan ta'minlash masalalariga alohida ahamiyat berilgan. Bularni hal etishda ta'lim sifatini oshirish va bu borada zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish, raqobatbardosh bakalavr o'qituvchilarni tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi. Informatikadan dars samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan innovatsion usullar kerakli bilimlar va yetarli ko'nikma hosil qilishlarida o'quv laboratoriyalar ishini rivojlantirish, ularni yangi, eng zamonaviy qurilmalari bilan ta'minlash, virtual kompyuter texnologiyalarini keng qo'llash lozim. Virtual stendlar tajriba qurilmalari va o'quv laboratoriyalarining imkoniyatlarini oshiradi. Bu stendlarning an'anaviylaridan asosiy farqi sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: jarayonlarni tubdan kuzatish imkoniyati – bunda jarayonlarni real sharoitda kuzatishlarga ega bo'lish; o'qitishning ommaviyligi – masofaviy o'qitish texnologiyalaridan keng va samarala foydalanish; ta'lim muassasalarini tadqiqot-tajriba qurilmalari bilan jihozlashda talab etiladigan moliyaviy xarajatlarning kamligi. Ta'lim muassasalarida axborot texnologiyalari va masofaviy o'qitish markazlarini tashkil etish, malakali dasturchilar, dizaynerlar va tajribali pedagoglardan ishchi guruhlar tuzish, virtual laboratoriyalarning turi va tizimini belgilash, xorijiy va rivojlangan ta'lim muassasalaridan kerakli vositalar va dasturiy ta'minotlarni olish virtual stendlarni keng tatbiq etishning asosiy omilidir.

XULOSA

1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari tushunchasi, uning ta'riflari, metodikadan farqi va maktabgacha ta'lim tashlilotlarida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi, hamda ushbu ta'lim shakli bo'yicha horijiy davlatlar tajribalarini tahlil qilish, o'rganish shu bilan bir qatorda amaliyotga joriy etish.

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish, innovatsion ta'lim metodlarini qo'llash.

3. Innovatsion ta'lim texnologiyalardan foydalanishda kompyuterda innovatsion didaktik o'yinlar va didaktik materiallar yaratish va "Aqilli" gadjetlar asosida o'yinlar tashkil etish imkonini beradi.

4. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy innovatsion ta'lim texnologiyalardan unumli foydalana olishni yo'lga qo'yish

5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda didaktik o'yin jarayonlarda zamonaviy innovatsion usullardan foydalana olish.

6. Innovatsion usullardan rivojlantirish markazlarda innovatsion usullardan to'g'ri yo'lga qo'yib olish

7. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosida innovatsion usullarni qo'llay olish va bola faoliyatiga ta'sir etishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi “ – Toshkent: “O‘zbekiston” 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir” – Toshkent “O‘zbekiston” 2018.
3. Mirziyoyev Sh.M. “Niyati xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” – Toshkent “O‘zbekiston” 2019
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “Ilm-fanni 2030-yillgacha rivojlantirish konsepsiyasi” PF-6097 29.10.2020 yil.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” PF-60. 28.01.2022-yil.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori “Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi tizimini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to‘g‘risida” “Kasb-hunar ta’limi” jurnali 2012 №3
7. Respublikasi Prezidentining ”Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 8-may PQ 4312 qarori
8. O‘zbekiston Respublikasi VMning Maktabgacha ta’lim tizimiga ilg‘or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora tadbirlari to‘g‘risidagi 11.06.2019 yil 487-sonli qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasining “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari”. 2018-yil 18-iyundagi 1-mh son qarori
10. O‘zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta’lim vazirligining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi 2018-yil 7-iyuldagi 4-sonli hay’at yig‘ilishi qarori.
11. Bolaga yonaltirilgan ta’lim dasturini tashkil etish. O‘zRXTB. MMXQTMORO‘MM.2012
12. Abduqodirov A.A, Pardayev A.X. – Ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. Toshkent 2012.
13. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. Toshkent 2010.
14. Xasanboyeva O. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. – Toshkent. ”ILM-ZIYO” Qo‘llanma 2011, 2012.

15. Tadjiyeva M.X. “Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi” Toshkent 2011-yil

16. Q.S. Shodiyeva. “Nutq o‘stirish uslubiyoti”. Qo‘llanma. 2002-yil, 2009, 2011.

17. M.E. Jumayev. “Bolalarda boshlang‘ich matematik tushunchalarini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi” Toshkent. “Ilm-Ziyo” Qo‘llanma 2013.

18. B.R. Jurayeva, H.M. Tojiboyeva, G.M. Nazirova “Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga ta’lim tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: “Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti. 2015-yil

19. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. – Ta’limda innovatsion texnologiyalar Amaliy tavsiyalar. – T.: “Iste’dod”, 2008.

20. “Maktabgacha ta’lim metodikasi va nazariyasi“ Jurnal 2019-yil 12-son.

21. “Чего на свете не бывает” Е.А. Агаева, В.В. Врофиан

22. E.S. Novikova. Развитие и инновации. – Москва 2022

23. G.To‘htasinova, T.O‘rmonova. Bolalar bog‘chasida intellektual-psixologik o‘yinlar. – Toshkent 2009.

24. R.R Boqiyev, R.Yu. Mehmonov, B.K. Xusniddinova “Bolalar bog‘chasida kompyuter savodxonligi”. 2010-yil. Kasb hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma. 44-59 betlar.

25. Bolalar ensiklopediyasi. 2000.

Internet manbalari:

1. [htt.PS 1/7 sad.ru](http://ps17sad.ru).

2. www.vospitatel.com.ua.

3. www.dovosp.ru.

4. [http://fikir.uz/post/fikir.maktabgacha ta’lim/5086.html](http://fikir.uz/post/fikir.maktabgacha%20ta%27lim/5086.html)

5. www.vospitatel.com.ua.

6. www.dovosp.ru.

7. [http://fikir.uz/post/fikir.maktabgacha ta’lim/5086.html](http://fikir.uz/post/fikir.maktabgacha%20ta%27lim/5086.html)

MUNDARIJA

SO‘Z BOSHI	3
 I BOB. INNOVATSION TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI FANIGA KIRISH.....	 6
1.1. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari tushunchasi, uning ta‘riflari, metodikadan farqi	6
1.2. Maktabgacha ta‘lim tashkilotida innovatsion ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish.....	13
 II BOB. XORIJIY DAVLATLARNING ILG‘OR PEDAGOGIK TAJRIBALARI	 20
2.1. Rossiya va Qozog‘istonning ilg‘or innovatsion pedagogik tajribalarini o‘rganish va tahlil qilish.....	20
2.2. Fransiya va Ispaniyaning maktabgacha ta‘lim tizimini va ilg‘or pedagogik tajribalarini kuzatish va tahlil qilish.....	37
2.3. Italiya va Germaniyaning maktabgacha ta‘lim tizimi va ilg‘or pedagogik tajribalarini o‘rganish.....	41
2.4. Koreya va Yaponiyaning ilg‘or pedagogik tajribalarini o‘rganish va tahlil qilish	44
 III BOB. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	 52
3.1. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida interfaol usullarni qo‘llash	52

3.2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-shaxsiy hislatlarini tarkib toptirishda bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarini qo‘llash	57
---	----

IV BOB. TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION

TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	67
4.1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bola sog‘lig‘ini saqlovchi va sog‘lom turmush tarzini rivojlantiruvchi innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	67
4.2. O‘yin texnologiyalari va uni ta’lim jarayonida qo‘llash.....	72
4.3. Ekologiya va atrof-olam bilan tanishtirish jarayonida qo‘llanadigan innovatsion texnologiyalar.....	76
4.4. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachi va bolalar portfoliosi texnologiyasi	81
4.5. Nutq, muloqotga o‘rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. O‘yin orqali bolalarning grammatik nutqini o‘stirish hamda so‘zlashishga o‘rgatish.....	83
4.6. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida loyiha, tadqiqot, faoliyat texnologiyalaridan foydalanish.....	87
4.7. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida TRIZ-IMEN usullaridan foydalanish.....	90
4.8. Ilk matematik tushunchalarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	115
4.9. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida muammoli o‘qitish texnologiyalari	117
4.10. Bolalarni mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurlarini o‘stirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	126
4.11. Bolaning ijodiy rivojlanish sohalari bo‘yicha innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	135

V BOB. KOMPYUTERDA INNOVATSION DIDAKTIK O‘YINLAR VA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH	141
5.1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida axborot kommunikatsion texnologiyalar, didaktik o‘yinlar va didaktik materiallar yaratish texnologiyasi. “Aqlli” gadjetlar asosida o‘yinlar tashkil etish	141
XULOSA.....	147
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	148

Izoh va qaydlar uchun

Izoh va qaydlar uchun

K.N. YANGIBAYEV, A.R. ASHIROV

INNOVATSION TA'LIM TEKNOLOGIYALARI VA METODLARI

Muharrir

Muhammadali Mamadaliyev

Badiiy muharrir

Murodillo Rahmonov

Musahhah

Jasurbek Qutbiddinov

Sahifalovchi

Doniyor Murodov

Nashriyot litsenziyasi № 7538, 25.05.2022-y.
31.10.2023-yilda bosishga ruxsat etildi.
Qog‘oz bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. “Times New Roman” garniturası.
Shartli bosma tabog‘i 14. Adadi: 100 nusxa.
Buyurtma raqami №: --.
“Ilm va fan” nashriyotida nashrga tayyorlandi va chop etildi.
Al-Farobiy MFY, Axmad Yugnakiy mavzesi, 36-uy.
Tel.: +99899 7917555.